

Katrin Laas-Mikko

Privaatsuse filosoofilise kontseptsiooni piiritlemine

Teadusmagistritöö

Juhendaja: prof. Margit Sutrop

Tartu 2010

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituut

Sisukord

Sissejuhatus	3
I Privaatsuse kontseptsioonid	6
1.1 Kaasaegsete privaatsuse mõistete ja teooriate kujunemisloost.....	6
1.1.1 Privaatsuse mõistete kujunemine	6
1.1.2 Õiguslikud regulatsioonid ja andmekaitse poliitikad.....	9
1.2 Mis on privaatsus?	12
1.2.1 Privaatsuse mõiste sisu	12
1.2.1.1 Privaatsuse mõiste skeptikud	12
1.2.1.2 Privaatsuse mõiste positiivsed käsitlused.....	14
1.2.2 Privaatsuse olemus	23
1.3 Privaatsus väärtusena ja privaatsuse kaitstavatest väärtustest	29
1.4 Kokkuvõte.....	39
II Privaatsuse kontseptsiooni piiritlemine	41
2.1 “Laia” privaatsuse kontseptsiooni ulatuse analüüs.....	42
2.1.1 Privaatsuse valdkonnad	42
2.1.1.1 Otsustusprivaatsus	46
2.1.1.2 Informatsiooniline privaatsus.....	48
2.1.1.3 Füüsiline privaatsus	51
2.1.2 Laia privaatsuse kontseptsiooni kriitika ja implikatsioonid.....	54
2.2 Privaatsuse kontseptsiooni eristamine autonoomiast	57
2.2.1 Üksikisiku autonoomia mõiste	57
2.2.2 Privaatsuse ja autonoomia kontseptsioonide võrdlus	60
2.2.2.1 Otsustusprivaatsus versus autonoomia.....	60
2.2.2.2 Privaatsuse rikkumine ja autonoomia	63
2.3 Kokkuvõte - mis jääb privaatsuse mõiste pärusmaaks?	72
Kokkuvõte	74
Kasutatud kirjandus.....	78
Resümee	84
Summary.....	85

Sissejuhatus

Judith J. Thomson on arvustanud privaatsusõiguse käsitlusi: “/.../ mulle näib, et kirjanduses on palju ebaselget: selgusetuks ei jää mitte ainult selle õiguse ulatus (privaatsusõigusel), vaid ka see, mis on selle tuumaks” (Thomson 1990: 285). Privaatsust puudutavate vaidluste sagedaseks probleemiks on, et räägitakse privaatsuse rikkumisest, piiramisest, kaitsmisest jne, defineerimata, mis privaatsus on. Sageli räägitakse üksteisest mööda, kuna ei täpsustata, kas räägitakse privaatsuse mõiste sisust ja selle ulatusest, privaatsuse väärtusest või selle kaitstavatest väärtustest ning privaatsuse kaalumisest võrreldes muude hüvedega. Privaatsus on oluline nii meditsiinis, panganduses, julgeolekus kui ka muudes eluvaldkondades. Seda ilmestavad globaalselt aktuaalsed diskussioonid selle üle, kas biomeetriliste andmete kasutamine riigi julgeoleku tagamisel on proportsionaalne privaatsuse suhtes, millistel tingimustel võib teadusprojektides geenandmeid kasutada jms. Seega on oluline privaatsuse mõiste täpsustamine ja selgitamine. Privaatsust käsitletakse mitmetes distsipliinides, eelkõige õigusteaduses, kuid ka sotsioloogias, antropoloogias, psühholoogias jne. Filosoofia roll on eelkõige mõistete selgitamine. Minu töö kuulub filosoofia valdkonda.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on analüüsida privaatsuse filosoofilise kontseptsiooni määratlust ja eelkõige selle ulatust. Privaatsuse kontseptsioon võib hõlmata endas laialdast huvide või aspektide valikut. Enamjaolt räägitakse privaatsusest teatavat laadi informatsiooni kaitse või juurdepääsu piiramise kontekstis, näiteks piirangutest teada andmeid kellegi pangatoimingute sisu kohta. Privaatsuse kontseptsiooni arvatakse ka füüsilise või ruumilise juurdepääsu piirang isikule ja tema isiklike ruumide või asjade puutumatus. Seda peetakse ka nõ “loomulikuks” privaatsuse sfääriks. Mõned teoretikud väidavad, et privaatsuse üldine mõiste hõlmab ka isiku õigust öelda, et teatud otsused on tema eraasi ja ta ei soovi teiste isikute sekkumist neisse või nende kritiseerimist. Nimetan neid laia privaatsuse mõiste pooldajateks. Osa autoritest kasutab eeltoodud huvide liigitamiseks ruumilist metafoori – “sfäär” või “valdkond”. Nii eristatakse vastavalt kirjeldatud privaatsuse aspektidele informatsioonilist privaatsust (*informational privacy*), füüsilist või ruumilist privaatsust (*physical, local* või *spatial privacy*), otsustusprivaatsust (*desicional privacy*).

Laia privaatsusmõiste pooldajaid võib aga kritiseerida, kuna otsustusprivaatsus näib samastuvat otsustusvabaduse või autonoomia mõistega. Autonoomia ja privaatsuse piirid

jäävad tihti ebaselgeks. Seega tuleb privaatsuse mõiste piiritlemiseks võrrelda privaatsuse kontseptsiooni autonoomia mõistega ja määratleda nende vahelised seosed. Lisaks väidavad paljud privaatsuse teoreetikud, et privaatsus on instrumentaalne väärtus, mis kaitseb üksikisiku autonoomiat. Seega peab kehtima suhe, et kui rikutakse privaatsust, siis rikutakse ka üksikisiku autonoomiat. Sellel väitel on palju toetajaid, kuid ka kriitikuid. Mis määratleb üleüldse privaatsuse ja autonoomia vahelise seose? Informatsioonilise privaatsuse kaitse kontekstis on kaitstud informeeritud nõusoleku ideed, mida võib laiendada ka teistele privaatsuse sfääridele. Samuti väidab mõni autor, et kui tavapäraselt on privaatsust käsitletud negatiivse vabadusena mitte sekkuda isiku tegevusse, siis negatiivsete vabaduste kõrval tuleb tunnustada isiku positiivset vabadust enda määratlemiseks. Seetõttu oleks privaatsusõiguse konstitutiivseks elemendiks isiku otsus või nõusolek, kusjuures selle eiramine toob kaasa privaatsuse rikkumise. See järeldus toob kaasa küsimuse, kas väide, et privaatsuse rikkumine toob kaasa autonoomia rikkumise, on õigustatud ja mida see ütleb meile privaatsuse ning autonoomia suhte kohta.

Oma magistritöö teemaks olen valinud privaatsuse filosoofilise kontseptsiooni piiritlemise, kuna olen tegelenud praktikas andmekaitse temaatikaga, nii isikuandmete ja privaatsuse kui ka laiemalt andmete turvalisuse aspektist. Algul soovisin käsitleda privaatsuse põhjendamist tänapäeva isiku identiteedihalduse tehnoloogiate näitel. Leidsin, et privaatsuse kontseptsiooni osas ei ole piisavalt selgust. Privaatsuse kontseptsioonide mitmekesisus ja kompleksus, keerukad seosed autonoomia, vabaduste, õiguste ja teiste fundamentaalsete kontseptsioonidega äratasid minus huvi privaatsuse kontseptsiooniga seotud teoreetiliste küsimuste vastu. Käesolevas töös ma ei käsitle isiku identiteedihalduse tehnoloogiaid. Selle töö eesmärgiks on privaatsuse mõiste, eelkõige selle ulatuse täpsustamine.

Privaatsuse kontseptsioonide maastik on mitmekesine, mistõttu annan esimeses peatükis kõigepealt ülevaate privaatsuse mõiste kujunemisest ja olulisematest kontseptsioonidest. Keskendun eelkõige küsimusele, mis on üleüldse privaatsus, mida ta sisaldab ja mis laadi nähtus ta on. Ühtlasi käsitlen ka, milliseid väärtusi võiks privaatsus kaitsta, kuna paljude teoreetikute arvates õigustavad kaitstavad väärtused privaatsuse normatiivset kehtivust. Lõpuks kaardistan eelnenud diskussiooni ning määratlen põhilised privaatsuse mõiste ulatust puudutavad probleemid.

Teises peatükis tegelen ma põhjalikumalt privaatsuse mõiste ulatuse küsimusega.

Analüüsin laia privaatsuse kontseptsiooni ulatust privaatsuse valdkondade kaudu ning privaatsuse kontseptsiooni seost ja erinevust võrreldes autonoomia kontseptsiooniga. Teise peatüki viimases osas toon välja põhilised järeldused privaatsuse kontseptsiooni sisu ja ulatuse kohta. Minu eesmärgiks on näidata, et laia privaatsuse kontseptsiooni pooldajate määratletud otsustusprivaatsuse valdkond ei eristu kuigivõrd autonoomiast. Seega ei ole mõtet otsustusprivaatsusest rääkida. Samuti väidan, et normatiivse privaatsuse mõiste on seotud autonoomiaga: privaatsuse määratlemise aluseks on isiku autonoomne otsustus. Nendest järeldustest lähtuvalt saab täpsustada privaatsuse mõistet.

I Privaatsuse kontseptsioonid

Käesolevas peatükis käsitlen ma privaatsuse mõistet, selle sisu ja olemust kirjanduse põhjal. Kuna paljud privaatsuse kontseptsiooni käsitlused on mõjutatud privaatsuse mõiste ajaloost, eelkõige õigusteaduse praktikast, annan esimeses osas ülevaate privaatsuse kaasaegsete mõistete kujunemisest. Käesoleva peatüki keskmes on küsimus, mis on privaatsuse mõiste sisuks, milliseid nähtusi see endas sisaldab. Toon välja peamised privaatsuse mõiste positiivsed käsitlused, neid pooldavad või vastustavad argumendid ning erinevused. Täiendavalt uurin, mis laadi nähtuseks saab privaatsust pidada. Kirjanduses käsitletakse privaatsust õiguse, kontrollmeetme, seisundi, vabadusena jne. Kolmandas osas uurin privaatsuse käsitlemist väärtusena. See on oluline seetõttu, et paljud teooriad väidavad, et privaatsuse kontseptsioon on niiöelda “väärtustest laetud”. Väärtused annavad nende väitel kontseptsioonile normatiivse õigustuse kui ka kehtivuse.

1.1 Kaasaegsete privaatsuse mõistete ja teooriate kujunemisloost

1.1.1 Privaatsuse mõistete kujunemine

Kaasaegse privaatsuse mõiste käsitluste kujunemine sai alguse USA-s, peamiselt õigusteadlaste diskussioonides. 1890. aastal avaldasid Samuel Warren ja Louis Brandeis Harvard Law Review’i s tänaselgi päeval aktuaalse teadusliku artikli “*The Right to Privacy*” . Nad väitsid oma artiklis, et seadus peaks kaitsma “eraelu privaatsust”, tagades inimestele õiguse ise määrata, millises ulatuses nende kirjutisi, mõtteid, tundeid ja sümpaatiad võidakse avalikustada. Ka enne seda artiklit olid kohtud juba arutanud privaatsust puudutavaid küsimusi, kuid neid vaadeldi peamiselt omandiõiguse kontekstis. Esimesena mainib privaatsuse küsimust 1880. a kohtunik Thomas Cooley oma õigusosalases uurimuses kahjuõigusest, kus ta nimetab “õigust olla jäetud üksi” (“*right to be let alone*”), millele viidatakse palju ka hilisemas kirjanduses. Privaatsuse mõiste võttis kasutusele 1881.a Michigani Ülemkohus kaasuses *DeMay v. Roberts*, kus mõisteti kahjutasu välja naisele, keda kaebealune vaatles sünnituse ajal ilma tema nõusolekuta. Kohus tunnistas naise “seaduslikku privaatsusõigust tema korteris sellisel ajal, ja seadus tagab tema õiguse nõuda teistelt tema

jälgimist ja teisalt sellisest rikkumisest hoidumist” (DeCew 1997: 14).

Warren ja Brandeis keskendusid privaatsusõigusele (*the right to privacy*), mis annab indiviidile võimu kontrollida informatsiooni avalikustamise piire tema enda kohta. Sellist õigust eristati esmakordselt isiku omandiõigusest enda kirjutistele, ideedele jne (*property right*). Privaatsusõiguse aluseks oli üldisem õigus “enda isiksusele” (*the right to one’s personality*) ja sellest tulenev “isiksuse puutumatus” (*inviolate personality*) kaitse põhimõte. Nende printsiipide kohaselt oli informatsiooni avalikustamine isiku kohta õigustatud juhul, kui informatsiooni avalikustas isik enda kohta ise või vähemasti andis nõusoleku avaldamiseks (Warren ja Brandeis 1984: 75-103). Warren ja Brandeis toovad oma artikliga esile mitu olulist aspekti, mis on kujunenud oluliseks osaks tänapäeva lääneriikides levinud privaatsuse kaitsmise põhimõtetes: isiku nõusoleku endakohase informatsiooni avaldamise alusena (mis väljendab isiku informatsioonilist enesemääratlemise õigust) ja isiksuse puutumatus kaitse põhimõtte. Warreni ja Brandeisi väljendatud põhimõtted jõudsid ka tollaegsesse õigusemõistmisse USA-s.

Alles 1960-ndatel võtsid USA õigusteadlased aktiivsemalt üles privaatsuse teema (Allen 2003: 486), vaidlustades muuhulgas Warren ja Brandeisi privaatsuse käsitluse. See oli turbulentne aeg, mis hõlmas vaidlusi ja võitlust kodanikuõiguste eest, sõja vastu, seksuaalset revolutsiooni, Watergate’i jne, kuid ka kesksete andmebaaside ja arvutisüsteemide kasutuselevõttu. 1960-ndatel vaieldi tuliselt konstitutsioonilise ja kahjuõiguse määratletud privaatsuse mõistete sisu ja ulatuse üle. Ameerika kahjuõiguses mõisteti privaatsust kitsamalt informatsioonilise privaatsusena.¹ Mõjukaim on William L. Prosseri privaatsusõiguse käsitus. William Prosser määratles privaatsusõigust nelja erineva kahju tekitamise viisina isikule ja ühtlasi ka privaatsuse huvina: sekkumist tema eraldatusse või tema privaatsetesse asjadesse, häbistavate privaatsete faktide avaldamist, kedagi valesse valgusesse asetamist avalikkuse silmis või tema nime ja identiteedi võõrandamist (Prosser 1984: 107).² Samal ajal tõstsid häält laiema privaatsuse mõiste pooldajad. Edward J. Blousteini arvates oli Prosseri kirjeldus kontseptuaalselt liiga õhuke. Tema arvates on õigem käsitleda privaatsust selle poolt kaitstava sotsiaalse väärtuse kontekstis. Erinevad kahju tekitamise viisid muutuvad ajas

¹ Küll ei nimetatud seda tollal veel informatsiooniliseks privaatsuseks.

² Esimene kahju tekitamise viis on ka seotud pigem informatsioonilise privaatsusega – Prosser peab siin silmas eelkõige situatsiooni, kus isiku eluruumides jälgitakse teda pealt, kogutakse tema kohta mingil viisil informatsiooni.

kiiresti, sotsiaalsed väärtused on aga püsivamad. Tema arvates on privaatsuse käsitlese ühtseks aluseks ja eesmärgiks isiksuse ja inimväärikuse kaitse (Bloustein 1984: 190). Charles Fried (1984) püüdis kantiaanlike põhimõtete najal sõnastada privaatsuse moraalse põhjenduse, mida saaks võtta aluseks õiguslike kaasuste ja tuleviku üksikjuhtumite jaoks ning konkreetsetes ühiskondades või kultuurides erinevalt avalduvate privaatsuse vormide puhul.

USA Ülemkohus tegi 1960-70-ndatel mitmeid otsuseid, mis laiendasid privaatsuse mõistet oluliselt. USA Konstitutsiooni kohaselt interpreteeriti privaatsuse rikkumist senisest laiemalt, kaitstes privaatsusõigusega näiteks abielupaaride või abielus mitte olevate isikute õigust kasutada rasestumisvastaseid vahendeid (*Griswold v. Connecticut* 1969, *Eisenstadt v. Baird* 1972), abortiõigust (*Roe v. Wade* 1973), otsustust abiellumiseks - õigusi, mis olid seotud pigem oluliste enesekohaste otsuste ja valikute tegemise ning otsustamisvabadusega (võib ka öelda, et üksikisiku autonoomiaga). Mitmed teadlased on seisukohal, et USA Ülemkohus on segi ajanud nendes otsustes privaatsuse ja vabaduse või autonoomsuse mõisted (Parent 1983, Feinberg 1983). Siitpeale on hulk autoreid seisukohal, et otsuste ja valikute tegemise sfäär on osaks privaatsuse kontseptsioonist (DeCew 1994 jt).

1970-ndatel elavnes huvi kontseptuaalse privaatsuse mõtestamise vastu ka teistes teadusvaldkondades (filosoofia, sotsiaalteadused jne). Arenevate andmetöötlusvõimaluste taustal süvenes mure andmete kaitse osas, eriti mis puudutas võimalusi inimeste diskrimineerimiseks andmete põhjal. Tol ajal olid akuutsed diskrimineerimise küsimused rassi, religiooni või poliitiliste vaadete põhjal, samuti soolise võrdõiguslikkuse teema. Võrreldes eelneva kümnendiga huvitusid privaatsuse mõiste süstemaatilise analüüsist ka filosoofid teistest riikidest peale USA, peamiselt Ühendatud Kuningriikidest ja Austraaliast. Sel ajal on avaldatud hulgaliselt siiani olulisi filosoofia-alaseid või interdistsiplinaarseid teadusartikleid privaatsusest, sh ka informatsioonilisest privaatsusest.

1970-ndatest alates avaldatud uurimused olid pühendatud eelkõige laiemale privaatsuse mõiste käsitlesele. Informatsiooniline privaatsus on nendes käsitlustes enamasti vaid üheks privaatsuse mõiste aspektiks või nõ privaatsuse praktika, mis leiab aset infosfääris. Oluline debatt toimus selle üle, mida privaatsus endast fenomenina üleüldse kujutab ja mida privaatsuse kontseptsioon endas sisaldab. Privaatsuse mõiste analüüsi kaudu püüti leida ideaalset privaatsuse mõistet, mida saaks kasutada poliitiliste, õiguslike või eetiliste küsimuste arutlemisel (Allen 2003: 489). 1970-ndatel said ka hoogu filosoofilised vaidlused

privaatsuse väärtusest. Keskenduti küsimusele, miks privaatsus on oluline, ehk siis privaatsuse mõiste analüüsile lähtuvalt selle moraalsetest väärtustest, kuna see õigustab paljude meelest ka seadustatud privaatsusõigusi.

Huvitavate interdistsiplinaarsete uurimuste avaldamine on jätkunud kasvavas tempos tänapäevani ja saanud hoogu juurde seoses järgneval kümnendil aset leidnud ühiskonna arengute taustal – personaalarvutite, Interneti, isikuidentiteedi tehnoloogiate, ulatuslike andmebaaside, meditsiini- ja geeniprojektide, *reality show*-de ja seltskonna ajakirjanduse jms tekkimise ja erakordselt kiire arengu tõttu, mis on võimaldanud ja hõlbustanud inimestevahelist kommunikatsiooni, tõstnud oluliselt teadmiste hulka ja dokumenteeritud andmeid konkreetsete isikute kohta. Loomulikult ei saa unustada 11. septembri sündmuse dramaatilist mõju, mis on tekitanud palju pingeid ning vaidlusi julgeoleku ja privaatsuse tasakaalu üle, eelkõige erinevate jälgimise ja isikutuvastustehnoloogiate rakendamisel, mis väidetavalt aitavad vältida terrorismikatseid, kuid mille mõju ei ole avalikkuse ees suudetud veenvalt tõestada. Näiteks võib tuua viimase ajal aktuaalse teema nn kehaskänneritest. Privaatsuse mõistet puudutavad käsitlused on muutunud mitmekesisemaks ja rakenduslikumaks, sisaldades eelkõige informatsioonilise privaatsuse analüüsi konkreetsetes valdkonnas või kontekstis. Näiteks isiku informatsioonilist privaatsust geeniprojektides, andmebaasides (nt EURODAC) rakendatud biomeetriliste andmete töötlemist jne.

1.1.2 Õiguslikud regulatsioonid ja andmekaitse poliitika

Õiguslikud regulatsioonid ja andmekaitse poliitika on mõjutanud tugevalt ka privaatsuse filosoofilisi diskussioone. USA privaatsuse õigusallustest oli juttu eelnevalt. Euroopat mõjutab privaatsuse käsitlemisel laiemalt eelkõige Euroopa Nõukogu Inimõiguste- ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (RTII, 01.04.1996, 11/12, 34) artikkel 8, mis sätestab igapäevase õiguse tema era- ja perekonnaelu, kodu ning korrespondentsi saladuse austamisele. Privaatsusõigus on piiratud: konventsiooni kohaselt ei tohi võimud sekkuda selle õiguse kasutamisse muidu, kui taoline sekkumine on kooskõlas seadustega ja on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Sõnastuselt sarnane säte on viidud ka Eesti Vabariigi põhiseadusesse (RT 1992, 26, 349). Artikkel 8 puhul on korrespondentsi saladuse mõte hoomatav, sootuks keerulisemad on lood

eraelu (*private life*) tõlgendamisega. Eraelu mõistet ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK) ammendavalt defineerinud (*Pretty v. United Kingdom* 2002), mõistet on sisustatud kaasustepõhiselt. Seni lahendatud kaasuste põhjal kuulub eraelu kaitse määratlusse näiteks isiku füüsiline ja vaimne puutumatus, isiku füüsiline ja sotsiaalne identiteet, seksuaalne orientatsioon ja seksuaalelu, isiklik areng, õigus luua ja arendada suhteid teiste inimeste ja välismaailmaga, õigust enesemääratlemiseks ja isiku autonoomiaks, turvateenistuse või teiste riigiorganite poolt kogutud andmete kaitse jne (ECHR 2007: 1-6). Kuigi suhete loomine või näiteks tööalane tegevus võib leida aset ka nõ avalikus ruumis, kuulub EIK arvamuse kohaselt eraellu või privaatsesse ellu teistega suhtlemise ala ja seda isegi avalikus kontekstis (*P.G. and J.H. v. The United Kingdom* 2001). Samalaadselt USA Ülemkohtule on Euroopa Inimõiguste Kohtus privaatsuse mõiste all käsitletud ka isiku autonoomiat.

Privaatsusest kõneldakse enamjaolt andmete kaitse kontekstis. 1970-ndatel alustati andmekaitse reguleerimist ja privaatsusega seotud regulatsioonide täiustamist mitmetes riikides, näiteks USA-s ja Rootsis (Raab 2005: 295). Oluline vahe tekkis Euroopa ja USA andmekaitse käsitlustes, kui Euroopa Parlament ja nõukogu võttis 1995. aastal vastu andmekaitse direktiivi (European Parliament, 1995). Andmekaitse direktiivi vastuvõtmisega ühtlustati arusaamad Euroopas informatsioonilise privaatsuse kaitse põhimõtetest³. Andmekaitse direktiivi allikaks olid 1980. aastal OECD poolt vastu võetud Nõukogu soovitused privaatsuse kaitsmise ja isikuandmete piirideülese töötlemise kohta, milles sisaldasid ka juba põhimõtted andmesubjekti teavitamiseks tema isikuandmete töötlemisest ja tema nõusolek töötlemiseks ning andmete töötlemise eesmärgipärasuse kohta. Ka USA aktsepteeris neid soovitusi, kuid ei ole tegelikkuses neid rakendanud oma õigusruumis täielikult. USA-s on kehtestatud andmekaitse reeglid valitsusasutustele, kuid isikuandmete töötlemisel erasektoris on lastud minna ise-reguleerimise teed. Seetõttu ei näe tuntud kommunitaar Amitai Etzioni (2000: 900) ohtu privaatsusele tulenevat mitte niivõrd valitsusasutuste nn “Suure Venna” (“Big Brother”) tegevusest, vaid pigem erasektori suurte gigantide – ravimifirmade, krediitiasutuste jne (nn “Big Bucks”) poolt. Aja jooksul on ka USA-s tekkinud praktiline vajadus teatud valdkondades isikuandmete kaitse alaste soovituste andmiseks, mille tõttu on kujunenud erinevad isikuandmete privaatsuspoliitikad, näiteks

³ Mis ei tähenda seda, et oleks ka informatsioonilise privaatsuse või privaatsuse mõistet defineeritud.

HIPAA terviseandmete kaitsmiseks⁴ jms.

Virtuaalse maailma arenguga on informatsioonilisele privaatsusele lähenetud aina praktilisemalt, tõlkides erinevaid privaatsuspoliitikaid ja praktikaid Internetis ja e-teenustes kasutamiseks tehnilisteks või formaalseteks raamistikeks, nõ keelteks (*privacy languages*). Näiteks privaatsuse poliitikatest teavitamise tagamiseks veebilehtedel standardformaadis, privaatsust võimaldavat juurdepääsuhaldust ja pooltevahelist kommunikatsiooni ning andmevahetusprotokolle, nagu näiteks *Platform for Privacy Preferences Project (P3P)*, *Role-Based Access Control (RBAC)* jne.⁵

Mõningatel tehnilistel raamistikel on ambitsioon kokku võtta seadustes, poliitikates ja filosoofias käsitletud kontseptuaalne raamistik privaatsuse ootuste ja nende järelmite mõistmiseks. Näiteks “*privacy as contextual integrity*” käsitus pakub välja filosoofilise ja formaliseeritud raamistiku isikuandmete töötlemiseks, mille olulisemaks osaks on kontekstuaalsetele normidele vastav andmevahetus. Kontekstuaalsuse all mõeldakse eelkõige eesmärki, miks andmeid soovitakse töödelda, ning sellele vastavaid osalejate rolle ja andmevahetusreegleid (Barth *et al* 2006)⁶.

⁴ Avaldatud: <http://www.hhs.gov/ocr/privacy/hipaa/understanding/summary/privacysummary.pdf>.

⁵ Vt hea kokkuvõte: <http://www.w3.org/Policy/pling/wiki/PolicyLangReview>.

⁶ Autorid nendivad, et kuigi “kontekstuaalsuse” termin on uus, on mõtte ka varem mitmete autorite poolt välja toodud. Viitavad James Rachelsile (1975), Ferdinand Schoemanile (1984).

1.2 Mis on privaatsus?

Üks olulisemaid debatte privaatsuse üle filosoofilises kirjanduses puudutab privaatsust kui fenomeni. Kas on olemas eraldi fenomen “privaatsus” või on see konstrueeritud mõiste? Mida see mõiste endas sisaldab ning kuidas on see privaatsuse rikkumiste puhul rakendatav? Teine huvitav tahk selles debatis puudutab küsimust, kas privaatsus on oma olemuselt sotsiaalne hüve, õigus või teatud seisund, mida on inimesel võimalik saavutada. Alljärgnevalt annan lühikese ülevaate nendest arutlustest.

1.2.1 Privaatsuse mõiste sisu

Privaatsust nähtusena on kergem aktsepteerida kui kirjeldada. On neid, kes on skeptilised privaatsuse küsimuses, ja neid, kes usuvad privaatsuse olemasolusse. Nimetan vastavaid käsitlusi lihtsalt privaatsuse mõiste skeptilisteks ning positiivseteks käsitlusteks.

1.2.1.1 Privaatsuse mõiste skeptikud

1970-ndatel tekkinud skeptiliste käsitluste kohaselt, mille järgi privaatsusõigus ei ole iseseisev õigus, vaid seda saab taandada mitmetele teistele õigustele või õiguste hulga sellisel viisil, et privaatsuse mõistet ei peakski kasutama.

Selle seisukoha kuulsaimaks esindajaks on USA filosoof Judith J. Thomson, kelle privaatsuse kontseptsiooni analüüs on üks kaalukamaid. Thomson on seisukohal, et privaatsusõiguse moodustab klaster teisi õigusi, seetõttu nimetab ta privaatsusõigust klasterõiguseks (*cluster-right*). Kuna privaatsusõiguse klastris ei ole tema arvates õigusi, mis ei kuuluks muudesse klasteritesse (enamjaolt isikuõiguste ja omandiõiguste alla), siis on ebaselge, mida privaatsusõigus endas tegelikult sisaldab (Thomson 1975: 310). Tema meelest asjaolu, et iga õigus privaatsusõiguse klastris on ka mõne teise õiguse klasteri osa, ei näita iseenesest, et privaatsusõigus on igal juhul tuletatud õigus. Tähtsaim on tema arvates hoopis see, et privaatsusõiguse omamine ei seleta meid omavat mingeid õigusi privaatsusõiguste klastris. Näitena toob ta õiguse mitte olla piinatud, õiguse vabadusele, õiguse elule jne. Ta väidab, et isik ei saa tugineda privaatsusõigusele, kui teda piinatakse mingi informatsiooni väljapigistamiseks, vaid õigusele olla mitte piinatud. Samamoodi väidab ta, et isikul on õigus

olla mitte jälgitud mitte niivõrd privaatsusõiguse tõttu, vaid õiguse tõttu olla mitte jälgitud, mis on tema arvates eraldi isikuõigus. Pigem seetõttu, et isikul on need õigused, on tal ka privaatsusõigus. Seega me saame seletada iga klastrisse kuuluvat õigust kordagi mainimata privaatsust või privaatsusõigust. Selleks, et privaatsusõigus oleks eraldiseisev, peaks leidma nende õiguste puhul midagi ühist ja seletama nende õiguste kuulumist sellesse klastrisse. (Thomson 1975: 312-313). Oma hilisemas raamatus "*The Realm of Rights*" (1990: 285-286) lisab ta, et eelnev argumentatsioon ei tähenda siiski, et privaatsust ei väärtustata (*value*) ja et ei võiks rääkida privaatsusest väärtuse mõttes.

Skeptikute käsitlustele on rohkem kriitikuid kui toetajaid. Thomsonit kritiseerivad Scanlon 1975, Rachels 1975, Inness 1992 jt. Thomas Scanlon (1975: 315-322) on põhimõtteliselt nõus väitega, et neid õigusi, mille rikkumist me peame privaatsusõiguse rikkumiseks, on palju ja erilaadseid ning need õigused ei tulene mingist ühest kõikehõlmavast privaatsusõigusest. Siiski peab ta võimalikuks, et neil õigustel on teatud ühine alus eriliste huvide näol olemaks vaba teatud laadi sekkumisest. Selliste sekkumiste näiteks toob ta meie keha, käitumise ja tegemiste jälgimist teiste inimeste poolt jne. Adekvaatne käsitlus suudab luua üldise kontseptsiooni selliste huvide kohta, teiseks struktuuri ja aluse konventsionaalsetele normidele, millega neid huve kaitstakse. Sellised normid võivad olla informaalsete kaalutlemisnormid, mis määratlevad kus oleks kõige mõistlikum käituda sellisel viisil, mis arvestaks ka teiste inimestega. Teised normid on pigem selgelt väljendatud sotsiaalsed reeglid selle kohta, et ei ole kohane minna ilma kutsumata kellegi ruumi, otsida asju läbi jne. Need moodustavad kokku teatud konventsionaalsed piirid, mille ületamisel rünnatakse ka privaatsust. Thomsoni väitel ei ole privaatsusega seotud selline olukord, kus on isiku kohta saadud teada informatsiooni, kuid selleks ei ole kasutatud mingeid spetsiaalseid meetmeid. Näiteks olukorras, kus keegi leiab maast kompromiteeriva pildi neiust, ei ole tegemist selle inimese privaatsuse rikkumisega. Scanlon (1975: 317-320) püüab siiski lugeda privaatseks ka sellised olukorrad, sest tema väitel toob selline olukord kaasa teatud sotsiaalsete piiride ületamise, sh seab ohtu isiku privaatsuse. Küll möönab ta, et Thomsonil on õigus, kui ütleb, et sellisel juhtumil on raske kaevata teiste peale. Kuid see ei tähenda, nagu oleks isik oma õigusest privaatsusele loobunud, nagu Thomson väidab. Võib-olla ei saa sellisel juhtumil viidata mingile konkreetsele õigusele, küll aga huvile selle pildi tagasisaamiseks. Kindlasti ei mängi omandiõigus selles kesksel rolli. Scanlon paneb kahtluse alla Thomsoni rünnaku privaatsusõiguse kui unikaalse õiguse vastu. Ta tugineb oma

argumendis praktilisele murele: kui tehnoloogia ja sotsiaalsed suhted arenevad, peame me otsustama, kuidas sotsiaalseid konventsioone muuta ja kohandada. Thomsoni väite kohaselt peaksime siis privaatsuse puhul pöörduma teiste õiguste poole, millest too peaks koosnema. Scanloni väitel on vaevuusatav, et saame näiteks elektroonilise jälgimise küsimuses abi isikuõigustest või omandiõigusest. Need ei pruugi heita valgust nendele kesksetele huvidele, mida privaatsus sisaldab. Muidugi võib nii olla, et need õigused põhinevad omakorda samadel alustel mis omandiõigus ja isikuõigused, kuid siis oleks Thomsoni argumentatsioon lihtsalt tsirkulaarne ja ei lihtsustaks privaatsuse käsitlust.

Jõuliselt on kritiseerinud Thomsoni käsitlust ka Julie C. Inness (1992: 33-38), kes näitab veenvalt, et Thomsoni argumentatsioon on nõrk kolmes olulises punktis. Esiteks ei saa privaatsusnõuet käsitleda vaid omandi ja enese-omamise õiguse raames. Ta toob järgmise näite. Kui keegi saadab oma armsamale armastuskirju, siis need armastuskirjad ei ole enam tema omad. Ometi ütleksime me, et tema privaatsusnõue oleks õigustatud juhul, kui neid armastuskirju kopeeritaks ja avaldataks ilma tema nõusolekuta. Teiseks, kui me eeldame, et privaatsusnõuded ja omandinõuded langevad alati kokku, pole meil mingit alust mõelda, et privaatsusnõuded tulenevad veel mingitest teistest nõuetest, pigem vastupidi. Kolmandaks, kui me eeldame, et privaatsusnõuded moodustavad mingi osa omandiõigustest ja veel teistest õigustest isikule, ei tähenda see seda, et me ei peaks arutlema privaatsusõiguste ning nende olemuse üle.

Thomsoni privaatsusõiguse käsitlus on vastuoluline ja ma ei poolda vaadet, et privaatsusõiguse klastrisse kuuluvaid õigusi on võimalik ilma privaatsusõigusele viitamata käsitleda. Kuid privaatsusõiguse kui erinevaid huve või õigusi sisaldava klatri mõte leiab nii mõnes teiseski kontseptsioonis õigustust. Tavaliselt selleks, et mitte liigselt üldistada erinevaid privaatsuse kontseptsiooni kuuluvaid elemente või valdkondi (informatsiooniline privaatsus, ruumiline privaatsus jne). Analüüsin neid järgmises peatükis põhjalikumalt.

1.2.1.2 Privaatsuse mõiste positiivsed käsitlused

Privaatsuse mõistet pooldavad käsitlused jagunevad omakorda fundamentalistlikeks (*fundamentalism*) ja reduktsionistlikeks (*reductionism*). Fundamentalistid toetavad seisukohta, et privaatsuse kontseptsioon rõhutab ühte eristuvat huvi mingis kontekstis ja see on taandamatu mõiste, *sui generis*. Seda vaadet kohtab suhteliselt harva, näiteks M. Alfino ja

G. R. Mayes käsitlustes (Matheson 2008: 109).

Enamik filosoofilisi privaatsuse kontseptsioone on reduktsionistlikud. See tähendab, et privaatsuse kontseptsioon on taandatav olulistele seda konstitueerivatele elementidele, millel on mingi ühine nimetaja teatud kontekstis. Matheson (2008: 109) jaotab reduktsionistlikud käsitlused kolmeks: kontrolliteooriateks, juurdepääsuteooriateks ning dokumenteerimata informatsiooni teooriateks. Lisan sellele jaotusele veel uuemad piiratud juurdepääsu kontrolli käsitlused, milles on elemente nii kontrolliteooriatest kui ka juurdepääsuteooriatest. Oma käsitlusest jätan ma välja William A. Parenti (1983) poolt arendatud dokumenteerimata informatsiooni teooria, milles väidetakse, et privaatsus on lihtsalt tingimus või teiste seisund mitte teada või uskuda isiku kohta käivat dokumenteerimata informatsiooni. Selle käsitluse ilmselgeks puuduseks on, et ta jätab välja dokumenteeritud informatsiooni kaitse. Tänapäeva infotehnoloogia ja andmete kogumise ajastul ei ole see teooria kuigivõrd tõsiseltvõetav.⁷

Esitan alljärgnevalt lühidalt teooriate põhiväited ja vastuargumendid. Keskendun kahele aspektile, mis on minu arvates otsustavad käesolevas töös: milliseid nähtusi mõiste sisaldab ja kelle või mille poolt on privaatsusmõiste määratletav:

1) kontrolliteooriad (*control theories*);

Privaatsuse kui kontrolli teoreetikud väidavad üldjoontes, et privaatsus peegeldab isiku huvi omada kontrolli enesekohase informatsiooni üle. Privaatsuse määr teise inimese suhtes sõltub isiku enda valikust: kuivõrd ja millist informatsiooni ta soovib kontrollida. Klassikalisteks kontrolliteooria esindajateks on Alan Westin ja Charles Fried.

Westini privaatsuse mõiste on keskendunud informatsiooni kommuniqueerimisele sarnaselt esimeste privaatsuse mõistetega: “Privaatsus on indiviidide, gruppide või institutsioonide nõue määratlemaks /.../ kuna, kuidas ja millises ulatuses informatsiooni nende kohta kommuniqueeritakse teistele.” (Westin 1967: 7). Charles Friedi definitsioon on sarnane: “Privaatsus ei ole lihtsalt informatsiooni puudumine meie kohta teiste peas; pigem on see kontroll, mis meil on enesekohase informatsiooni üle” (Fried 1984: 209). Seega Westin ja Fried peavad privaatsust seotuks kitsamalt informatsiooniga.

⁷ Ühelt poolt jäävad situatsioonid, mida me peame üldjuhul privaatsuse rikkumiseks, näiteks terviseandmete volitamata vaatamine, sellest kontseptsioonist välja ja teiselt poolt soosib see selliseid rikkumisi, mis ei peaks kvalifitseeruma privaatsuse rikkumiseks. Näiteks kui keegi teeb isiku välimuse või käitumise põhjal tema kohta mingeid järeldusi.

Fried (1984: 209-211) väidab, et privaatsus ei saa olla lihtsalt informatsiooni puudumine teiste peas. Ta toob näite inimesest üksikul saarel. Fried väidab, et paradoksaalselt eeldavad isegi sellised privaatsed situatsioonid, kuhu praktiliselt ei ole võimalik väljastpoolt sekkuda, alternatiivset hüpoteetilist situatsiooni taolise sekkumise võimalikkuse kohta. Kui maja on privaatne, siis selle tõttu, et see on nii konstrueeritud koos uste, akende, kardinade ja muuga, mis võimaldab seda privaatseks teha ja seetõttu, et õigus lubab omanikul keelata juurdepääsu volitamata isikutele ja seega kontrollida informatsiooni enda kohta.

Kontrolliteooriate tugevuseks on minu arvates arusaam, et kontroll sõltub inimese enda valikust ja tahtest. Juurdepääsu teoreetik Ruth Gavison (1980: 426-428) ei ole sellega nõus. Ta väidab, et kontrolliteooriate puhul meil ei ole võimalik kritiseerida inimest selle eest, et ta valis privaatsuse või loobus sellest. Privaatsus ei tohiks Gavisoni meelest sõltuda inimese valikust. Tema arvates viib enesekohase informatsiooni vabatahtlik avaldamine ilmselge privaatsuse kaotuseni, hoolimata faktist, et see sisaldas kontrolli kasutust privaatsuse üle. Järgmises osas käsitlen Gavisoni enda teooriat, mille nõrkuseks pean just isiku valiku puudumist ning põhjendan, miks minu arvates Gavisoni juurdepääsuteooria pole õigustatud.

Üldiselt tuuakse nende teooriate puudusena välja andmete töötlemisega seonduvat reaalsust: meil ei ole võimalik ealeski kontrollida kogu informatsiooni, mis meie kohta ringi liigub. Fried (1984: 205-219) püüab küll täpsustada privaatsuse definitsiooni privaatsuse poolt kaitstavate väärtuste määratlemisega. Privaatsus on vajalik tema arvates fundamentaalsete intiimsete suhete nagu austuse, sõpruse ja usalduse loomiseks, kuid sellest ei piisa. Ma arvan, et põhjus peitub kontrolli mõistes, mis on küllalt üldine ja ambitsioonikas. See ise ei anna vihjeid selle kohta, milliste meetmete rakendamisel võiks "kontrolli olemasolu või omamist" tunnistada. Näiteks igasuguse enesekohase informatsiooni vahetamine ei puuduta ju privaatsuse küsimust, näiteks kui ma tutvustan ennast nimepidi. Ka on näiteid, kus teatud mõttes kontrolli kadumine ei too endaga kaasa tingimata privaatsuse kaotust või rikkumist. Näiteks ei ole mul täielikku kontrolli selle üle, kas mu sõbrad räägivad edasi minu poolt neile usaldatud saladust, kuid juhul, kui nad seda ei ole teinud, ei ole ka privaatsuse rikkumist toimunud või privaatsust kaotatud. Samuti on empiiriliselt võimatu saavutada kõikehõlmavat kontrolli oma andmete töötlemise üle. Floridi (2006: 116) arvates vajab informatsioonilise privaatsuse teooria diskrimineerimise kriteeriumit seletamiseks, miks teatud informatsiooni töötlemist ei saa pidada privaatsuse rikkumiseks. Igat informatsiooni töötlemise protsessi, mis puudutab isikut, ei saa lugeda tema isiku informatsioonilise privaatsuse rikkumiseks. Seega

peaksid kontrolliteooriad olema selgemad oma väidetes, mida kontrolli omamine täpsemalt tähendab.

Teiselt poolt heidetakse klassikalistele kontrolliteooriatele ette kitsast privaatsuse mõistet, mis taandab privaatsuse vaid kontrollile informatsiooni üle ja jätab kõrvale õiguse teha selliseid olulisi otsuseid, mis puudutavad inimese keha, suhteid jne (Solove 2002: 1110). Selle argumendi üle arutan ma pikemalt järgmises osas. Olen päri, et kuigi privaatsuse kontseptsiooni tuumaks on kindlasti enda kohta käiva informatsiooni kontroll, puudutab privaatsus siiski ka muid aspekte, mida on raske vaid informatsioonilistes terminites kirjeldada. Samas jään eriarvamusele Solovega selles osas, mis puudutab oluliste otsuste kaasamist privaatsuse kontseptsiooni.

2) piiratud juurdepääsu teooriad (*access theories*);

Piiratud juurdepääsu teooriad käsitlevad privaatsust juurdepääsu piiramisena isikule. Piirangud ei pea sõltuma isiku enda valikust, vaid temast sõltumatult loodud sotsiaalsetest barjääridest, õiguslikest normidest või üldiselt tunnustatud väärtustest. Piiratud juurdepääsu nimekamateks kaitsjateks on Ruth Gavison ja Anita A. Allen.

Ruth Gavison väidab (1980: 423), et “meie huvi privaatsuse suhtes on seotud murega teiste juurdepääsu pärast meile: kui palju nad meist teavad, mis ulatuses on teistel füüsiline juurdepääs meile ja kuivõrd me oleme teiste tähelepanu objektiks”. Gavison võtab oma privaatsuse kontseptsiooni lähtealuseks “täiusliku privaatsuse” idee, mille kohaselt keegi ei oma informatsiooni X-i kohta, keegi ei pööra tähelepanu X-le ja keegi ei oma füüsilist juurdepääsu X-le”. Privaatsuse kontseptsioon on kompleks kolmest sõltumatust ja taandamatust elemendist: saladusest (*secrecy*), anonüümsusest (*anonymity*) ja üksildusest (*solitude*). Kuid nagu ei ole olemas täielikku privaatsuse rikkumist, ei saa tema arvates olla täiuslikku privaatsust, mistõttu on olulisem käsitleda “*privaatsuse kaotamist*” (*loss of privacy*) ja privaatsust piiratud juurdepääsu kontekstis. Privaatsuse mõiste peab toetama privaatsuse rikkumise juhtumite tuvastamist (Gavison 1980: 428-436). Selleks, et teada saada, mida me peaksime kaitsma, peame liikuma kaugemale “ideaalsest privaatsusest” ja püüdma kirjeldada privaatsuse positiivset kontseptsiooni, mis identifitseerib vaid neid aspekte, mis on väärtuslikud ja mille alusel saab sõnastada normatiivse privaatsuse seisundi. Privaatsusõiguse kaitse on kohaldatav juhul, kui privaatsuse kaotus on ebasoovitav ja kaotused on ebasoovitavad sarnastel põhjustel. Niisiis esitab Gavison kolme koherentset privaatsuse konteksti: (1) privaatsuse neutraalne kontseptsioon, mille alusel saab määratleda privaatsuse

kadu; (2) privaatsus väärtusena – privaatsusõiguse kaitse kui privaatsuse kaotus on ebasoovitatav ja seda kõikide jaoks üldiselt sarnastel põhjustel; (3) privaatsus õiguslikus kontekstis, identifitseerimaks juhtumeid, mis vajavad õiguslikku kaitset (õigus ei sekku igasse ebasoovitavasse rikkumisse) (Gavison: 1980: 423).

Gavison ütleb, et tema eesmärgiks ei ole leida keskteed privaatsuse ja sotsiaalse suhtlemise vahel, vaid määratleda privaatsuse positiivsed funktsioonid meie elus (Gavison 1980: 441), mille alusel saab eristada soovitavaid ja ebasoovitavaid privaatsuse rikkumisi. Gavison (1980: 444) defineerib positiivsete funktsioonidena vaimset tervist, autonoomiat, arengut, loovust ja võimet luua ning säilitada inimsuhteid, samuti liberalistlikku ja pluralistlikku ühiskonda ning demokraatiat.

Olulise tähtsusega on see viis, kuidas positiivseid funktsioone valitakse või kellel on õigus neid defineerida. Gavison lükkab tagasi isiku soovide põhise lähenemise, kuna tema arvates soov kaitsta privaatsust ei saa omada *prima facie* kehtivust. Gavison on selgelt vastu diskretsionaalsele privaatsusele, mille kohaselt võib isik valida privaatsuse või sellest loobuda. Gavison pooldab ohjavat privaatsuse mõistet. Seega on vaja raamistikku, kus privaatsuse rikkumise määratlus ei sõltu isiku soovist. Oluline on antud kontekstis küsimus, kes need väärtused defineerib, kuna see, kas privaatsus on kaitstav või mitte, sõltub määratletud väärtustest. Gavison sõnaselgelt seda teemat ei käsitle, kuid kuna ta on õigusteadlane ja tema peamiseks eesmärgiks on tuua välja rikkumised, mis peaksid olema seadusega kaitstud, siis eeldan, et nende väärtuste kehtestajaks on kas seadusteloojad või sotsiaalsed konventsioonid üldisemalt.

Gavisoni teooria (kui ka juurdepääsuteooriad üldse) on kritiseeritav eelkõige seetõttu, et tema privaatsuse kontseptsioonis on normatiivseks privaatsuse rikkumise määratlemise aluseks sootsiumi või seadusandjate poolt identifitseeritud väärtused ja privaatsuse rikkumine ei sõltu subjekti tahtest. Selle arvamuse kohaselt või ka näiteks vabatahtlikku loobumist privaatsusest käsitleda rikkumisena, kui see läheb vastuollu avaliku arvamusega.

Seega on Gavisoni privaatsuse mõiste paternalistliku loomuga ja võimaldab ignoreerida kaitstava isiku huve ja sekkuda tema ellu, kaitstes neid huve vastu tema tahtmist. Mõneti läheb see vastuollu privaatsuse mõiste loomusega, mis peaks ka Gavisoni arvates kaitsma isikut teatavat laadi sotsiaalse sekkumise eest. Küsimus, mis õigustab taolist sekkumist ning kes sekkumise õigustatuse üle otsustab, peab pälvima privaatsuskontseptsioonis rohkem

tähelepanu. Samas on Gavisonil õigus, kui ta ütleb, et diskretsionaalne⁸ privaatsuse mõiste toob kaasa endaga autonoomia teooriatele tuttavad probleemid, näiteks “õnneliku orja” paradoksi.

Allen (2003: 490) õigustab Gavisoni privaatsuse mõistet. Tema arvates saab selline privaatsuse mõiste toimida nõ „vihmavarju” kontseptsioonina, hõlmates enda alla kontseptsioone, millest igaüks tähistab mingit erilist vormi piiratud juurdepääsust teistele. Kuid Allen läheb privaatsuse mõiste laiendamisel veelgi kaugemale. Ta võtab privaatsushuvid kokku nii, nagu ta näeb neid praktikas ja igapäevakeeles väljenduvat: füüsiline privaatsus, otsustusprivaatsus, informatsiooniline privaatsus ja eksklusiivse omandi privaatsus (*proprietary privacy*). Neid privaatsuse kategooriaid Alleni käsitluses analüüsin ma järgmises peatükis lähemalt. Oluline on aga see, et erinevalt kontrolliteooriatest tunnustab see kontseptsioon märksa laiemat privaatsuse kontseptsiooni. Alleni ja tema eeskujul laia privaatsuse kontseptsiooni pooldajaid võib kritiseerida seetõttu, et otsustusprivaatsuse aktsepteerimisel ei ole võimalik enam privaatsuse kontseptsiooni eristamine autonoomiast või otsustusvabadusest. Käsitlen seda argumenti põhjalikumalt järgmises peatükis.

Juurdepääsuteooria või juurdepääsu kaitse põhimõtte vastu räägib asjaolu, et privaatsuse kaitsmine ei pruugi pelgalt “juurdepääsu” kaitsega seonduda. Ka pärast, kui juurdepääs on olemas, on vaja privaatsust kaitsta. Näiteks kui inimene on nõus oma andmete salvestamisega andmebaasi, võimaldab ta endale juurdepääsu, kuid sellega asi ei piirdu. Isikuandmeid tuleb kaitsta ka pärast nende salvestamist ja mitte ainult kaitstes juurdepääsu andmetele teiste eest. See eeldab andmetega teatatud viisil või tingimustel ümberkäimist. Tavapäraselt on nendeks tingimusteks, et andmeid saavad kasutada selleks volitatud isikud ning eesmärgil, milleks on andmed kogutud ning mis toimub isiku nõusoleku alusel või milleks on teatav õiguslik alus, millega vastavalt isiku tahet ignoreeritakse. Isiku nõusolek aga ei kuulu juurdepääsuteooria arsenalis.

3) juurdepääsu kontrolli teooriad

Edaspidi arendatud kontrolliteooriaid püüavad vältida klassikaliste kontrolli- ja juurdepääsuteooriate nõrkusi kontrolli ja juurdepääsu ideede sidumisega, kitsendades kontrolli ala juurdepääsuga isikule või millelegi spetsiifilisele. Sarnaselt

⁸ Mõistan diskretsionaalse privaatsuse mõiste all isiku vabal valikul, autonoomsel otsustusel põhinevat mõistet.

kontrolliteooriatele eeldavad juurdepääsu kontrolli teooriad, et inimesed on võimelised ise valima privaatsust ehk siis nende teooria on dikretsionaalne. Juurdepääsukontrolli teooriaid on sisult erinevaid, eri meelt ollakse eelkõige selles, millises ulatuses teostatakse isikule juurdepääsukontrolli ja milline on privaatsuse olemus.

Adam Moore (2008: 415) on seisukohal, et privaatsusõigus on omada kontrolliõigust juurdepääsule (keha ja ruum) ja informatsioonile enda kohta. Privaatsuse mõiste peab olema tema arvates normatiivne. Privaatsusõigus sisaldab nii kontrolli kui ka kasutusõigust. Privaatsusõigus lubab isikul kasutada ja kontrollida eksklusiivselt enda kohta käivaid isikuandmeid, spetsiifilisi kehi ning asukohti (*locations*). Moore'i privaatsusõigus sisaldab erinevalt paljudest teistest mõistetest lisaks juurdepääsu kontrollile ka kasutuse kontrolli. Näiteks kui ma luban sõbrale oma sensitiivsetele andmetele ligipääsu, ei tähenda seega, et ma oleksin andnud automaatselt nõusoleku oma andmete levitamiseks teistele.

Juurdepääsu aspekt kitsendab abstraktset kontrolli rolli privaatsuse mõistes. See tähendab, et kontroll toimub piiratud alal. Kuid siiski võivad ka siin juurdepääsu kontrolli teooriad erineda. Juurdepääsu kontrolli teooria sõltub sellest, millele juurdepääsu kaitstakse. Mõningate arvates toimub kontroll üldiselt juurdepääsu üle isikule spetsifitseerimata millist laadi juurdepääs võiks olla. Teiste teoreetikute arvates märgistab privaatsus juurdepääsu kontrolli isikut ümbritsevates ruumides, füüsilises ruumis ja inforuumis, mis võimaldab isikul kontrollida juurdepääsu füüsilisele juurdepääsule ja ennast puudutavale informatsioonile. Privaatsuse mõistet laiendab teistmoodi Beate Rössler, kelle arvates: "Miski on privaatne, kui keegi saab kontrollida juurdepääsu sellele "miskile" (2005: 8). Rössleri arvates kaitseb privaatsus isiku autonoomiat, mistõttu loob üksikisiku autonoomia konteksti privaatsuse kontseptsioonile. Privaatsus sisaldab autonoomia kaitsmisel kolme normatiivset valdkonda: otsustusprivaatsust, informatsioonilist privaatsust ja lokaalset privaatsust. Privaatsuse kontseptsiooni ulatust ja privaatsuse valdkondi analüüsin ma järgmises peatükis täpsemalt, kuid üks olulisematest vastuargumentidest juurdepääsu kontrolli teoreetikutele on nende lai privaatsuse mõiste, mis hõlmab privaatsuse mõiste alla ka üksikisiku autonoomia kontseptsiooni. Teiselt poolt saab läbi kaitstava väärtuse ka juurdepääsu kontrolli ala kitsendada, näiteks intiimsuhete kaitseks. Võtan edaspidi aluseks kaks eelnevat privaatsuse mõiste ulatuse käsitlust.

Juurdepääsu kontrolli teooriate seisukohad ei ole täiesti probleemitud privaatsuse

rikkumise tuvastamise aspektist. Kindlasti tunneb igaüks meist mõnda end teistele eksponeerimist nautivat inimest, kes räägib kõigile viimsegi detaili oma elust. Siia kuuluvad ka nn “kollase ajakirjanduse” kangelased, kes soovivad kuulsaks saada. Nad teevad otsuse kas teadlikult või siis enam-vähem teadlikult enda andmete avalikustamise kohta. Ei saa öelda, et nad kaotavad seetõttu kontrolli, kuid samas ei võimalda ülalmainitud mõistete definitsioonid väita, et need inimesed säilitasid privaatsuse. Sarnaselt eelnevatele käsitletud teooriatele peaks mõiste täpsustama normatiivset mehhanismi, mille alusel teha kindlaks privaatsuse rikkumine.

Kokkuvõte

Kolme teooria privaatsuse mõisted on lühidalt väljendades järgmised:

1. kontrolliteooria: X kontrollib enda kohta käivat informatsiooni;
2. piiratud juurdepääsuteooria, mida võib väljendada kahel viisil:
 - 1) keegi ei oma informatsiooni X-i kohta, keegi ei pööra tähelepanu X-le ja keegi ei oma füüsilist juurdepääsu X-le”; või
 - 2) X-le on piiratud juurdepääs: tema otsustele, füüsilisele kehale ja ruumile, informatsioonile ja tema eksklusiiivsele omandile;
3. juurdepääsu kontrolli teooria, mida võib esineda näiteks sellistes vormides:
 - 1) X-il on õigus kontrollida juurdepääsu enda kohta käivatele isikuandmetele, kehale ja asukohtadele ning nende kasutust;
 - 2) X kontrollib juurdepääsu tema autonoomiale kolmes kontekstis, mis hõlmab X-i otsustusi, tema kohta käivat informatsiooni ning füüsilist ruumi.

Kui võrrelda ülaltoodud privaatsuse mõisteid, siis nähtub, et need hõlmavad endas erinevaid aspekte selle kohta, mida privaatsuse kontseptsioon sisaldab ja kaitsma peaks. Kui kontrolliteooriad puudutavad vaid informatsiooniga seonduvat privaatsust, siis juurdepääsu- ja juurdepääsu kontrolliteooriad on märksa laiemas ulatuses, sisaldades kindlasti ka füüsilise või ruumiga seonduvat üksiolemist või juurdepääsu füüsilisele isikule. Osa neist lisab ka “ruumi” otsustamiseks ja käitumiseks sellisel viisil, nagu inimene õigeks peab. Viimati nimetatud käsitlusi on kritiseeritud sarnaselt USA Ülemkohtu otsustele, et need pole eristatavad vabaduste ja autonoomia kontseptsioonidest. Privaatsuse mõiste ulatust ning võrdlust vabaduste ja autonoomia kontseptsioonidega käsitlemises järgmises peatükis.

Arutelus tuli välja lisaks privaatsuse kontseptsiooni ulatuse määratlemise probleemile

välja veel kaks olulist küsimust. Esiteks küsimus privaatsuse mõiste normatiivsest käsitlemisest. Olen seisukohal, et privaatsuse rikkumiste kvalifitseerimiseks vajame me normatiivset käsitlemist. Osa teooriaid, mis käsitlevad privaatsust seisundina, milles juurdepääs isikule on piiratud, on deskriptiivsed. Enamikus privaatsuse mõistetes on piisava täpsusega määratlemata normatiivne mehhanism, mille alusel oleks võimalik identifitseerida privaatsuse rikkumisi. Kontrolliteooriate puhul on kontrolli mõiste liialt ambitsioonikas, kuid ka juurdepääsu ning juurdepääsu kontrolli teooriate mõiste puhul on tegu sama probleemiga. Teine küsimus on seotud esimesega. Mis teeb privaatsuse mõiste normatiivseks? Osa kontrolliteooriaid viitab isiku õigusele otsustada privaatsuse rikkumise üle ja pooldab seega diskretsionaalset privaatsuse kontseptsiooni. Euroopa andmekaitse regulatsioonides ja informatsioonilist privaatsust käsitlevas kirjanduses kirjeldatakse tihti normatiivse mehhanismina, mis võimaldab informatsioonilise privaatsuse rikkumist määratleda, isiku nõusolekut (*consent*). Kuid on ka teooriaid, mis seavad normatiivsuse tingimuse lisaks sõltuma väärtusest, mida privaatsus kaitseb. Näiteks on Rössleri autonoomia kaitse tingimus. Kuid vastukaaluks diskretsionaalsele kontseptsioonile arvavad juurdepääsuteooria pooldajad, et privaatsuse rikkumine ei tohiks olla isiku otsustada. Eelkõige puudutab see dilemma juhtumeid, kus isik soovib oma privaatsusnõudest vabatahtlikult loobuda. Diskretsionaalne teooria lubaks oma privaatsusest loobuda kõigil, ka neil, kel ei ole täit võimet taolisi otsustusi teha. Paternalistlik mudel võib panna isiku aga situatsiooni, kus ta sunnitakse privaatsesse situatsiooni vastu tema tahtmist ja voli või privaatsuse rikkumiseks loetakse isiku tahte kohast privaatsuse loovutamist (kusjuures see on igapäevasuhtluses täiesti normaalne praktika). Privaatsuse mõiste põhineb olulises osas ideel, et isikul on õigus olla vaba teatud laadi sotsiaalsest sekkumisest. Samuti peab privaatsus olema kaitstud ka avalikus ruumis. Seetõttu ei sobi eristused intiimsfääril (mis küll on oluline osa privaatsusest) ja avalikust sfääril, normatiivne mehhanism peab seda arengut arvestama.

Paljude autorite arvates ei saa need käsitlemised olla normatiivsed ja sisukad, määratlemata, mida juurdepääsu või kontrolliga püütakse kaitsta. Seetõttu võtab enamik kontrolli- ja juurdepääsu teooriad appi privaatsust õigustavad, nõ funktsionaalsed käsitlemised, mille abil nad defineerivad, miks privaatsuse kaitsmine on soovitatav ja mis õigustaks privaatsuse kaitsmist (näiteks Fried 1968, Gavison 1980, Rössler 2005 jt). Privaatsust õigustavatest käsitlemistest annan ma ülevaate pärast seda, kui olen puudutanud lühidalt privaatsuse olemuse küsimust.

1.2.2 Privaatsuse olemus

Rääkides privaatsusest kui nähtusest, ei saa mööda vaadata küsimusest, mis privaatsus oma olemuselt üleüldse on. On see õigus (tihtipeale räägitakse ju privaatsusõigusest), seisund või hüve? Või veel midagi kolmandat? Kuid mõistmaks, kuidas privaatsus tekib või kuivõrd on kellelgi õigus nõuda privaatsust või privaatsuse rikkumise lõpetamist, on oluline endale selgeks teha, mis terminites sellest räägitakse.

Schoeman (1984: 2-3) toob välja, et privaatsust on käsitletud nõudena (*claim*), seadustatud õigusena (*entitlement*) või õigusena (*right*), samuti kontrollmeetmena (*measure of control*), seisundi või tingimusena (*state, condition*). Neid kategooriad võib veelgi lisada: privaatsust võidakse käsitleda vabaduse (*liberty*), sotsiaalse hüve (*social good*), huvi (*interest*), evolutsioonilise arengu tagajärjel tekkinud nähtusena, mis inimesele on kaasa antud jne. Ühest arusaama tänaseks selles osas kujunenud ei ole. On huvitav, kuidas mitmed autorid kasutavad privaatsuse kohta mitut kategooriat. Nii käsitleb Fried (1984) privaatsust kontrollmeetmena, kuid teisalt vabadusena, Rössler (2005) konventsionaalse nõudena, samas kontrollmeetmena jne. Põhjus on selles, et privaatsust käsitletakse erinevates kontekstides – privaatsuse mõiste ning privaatsuse kui väärtuse kontekstis.

Minu arvamuse kohaselt peidab Schoemani kokkuvõte endas väga erinevates kategooriates ja tasemel mõisteid. Õiguse kontseptsioon sisaldab endas nõuet vabadusele (*liberty*) või nõudeõigust (*claim*). See omakorda võib põhineda huvil (*interest*) või soovil (*desire*). Huvi omakorda võib olla huvi privaatsuse kui seisundi (*state*) või hüve (*good*) vastu. Analüüsin alljärgnevalt kuut kategooriat, millena on privaatsust enim käsitletud: privaatsusõigusena (vastavalt siis kas loomuõiguse, arbitraarse õiguse või seadustatud õigusena), vabaduse, huvi, hüve ja seisundi või tingimusena ning kontrollmeetmena. Nagu eelnevalt viidatud, on osa neist käsitletavad väärtusena. Privaatsusmõiste võiks olla aga põhjustatud väärtus-neutraalsele määratlusele, mis omakorda võib olla väärtustamise objektiks. Lihtsamalt öeldes, selleks, et privaatsus oleks soovitav või hinnatav, peaks olema selge, mis on “privaatselt olemise või elamise” sisuks.

Privaatsusest räägitakse väga tihti kui “privaatsusõigusest” (*the right of privacy*). Tegelikult võib see termin hõlmata endas väga erinevaid kontseptsioone, sh erinevates kategooriates nähtusi. Privaatsusõigus võib tähistada kahte lähenemist – õiguslikku ja

moraalset. Filosoofilistes käsitlustes keskendutakse pigem viimasele. Nendel, kes käsitlevad privaatsust privaatsusõigusena, on tavapärast mingi üldisem kontseptsioon õiguste tekke kohta. Algul oldi ilmselt, tulenevalt USA õiguslikust traditsioonist, veendunud, et privaatsus on loomuõigus. Seetõttu räägitakse ilmselt tänini paralleelselt nii privaatsusest kui ka privaatsusõigusest, hoolimata sellest, mida see nähtusena endast kujutab.

Paljudel juhtudel on privaatsusõiguse analüüsimisel võetud aluseks USA õigusteadlase Wesley Hohfeldi õiguste taksonoomia, mis sisaldab fundamentaalseid loogilisi seoseid ja suhteid õigustes, ja seda nii õiguses kui ka moraalifilosoofias. Hohfeldi jaotuse kohaselt on olemas kahte laadi õigusi – (subjektiivsed) nõudeõigused (*claims*) ja privileegid (*privilege*), mida osa nimetab vabadusõigusteks, (*liberty-rights*). Nõudeõigus on väljendatav järgmises vormis: “X nõue on õigustatud, et Y teeks ϕ vaid juhul, kui Y-l on X ees kohustus teha ϕ ”. Vabadusõiguste vorm on järgmine: “X-l on privileeg teha ϕ Y suhtes”, see tähendab, et kui X-l on privileeg Y suhtes teha ϕ , sisaldab see vastupidist suhet, et Y ei ole õigus X suhtes, et X ei teeks ϕ . Nõudeõigused on õigused kõige otsesemas tähenduses. Tavaliselt räägitakse just neist, nagu ka antud töös. Nõudeõigus suhestub otseselt vastupidise (või vastastikuse) kohustusega. See tähendab, et kui X-l on õigus Y suhtes sooritada tegu ϕ , siis toob see kaasa Y kohustuse mitte sekkuda X-i tegevusse (Edmunson 2004: 87-95). Käesoleva töö jaoks on eelkõige oluline õigustele vastavate kohustuste osa. Nimelt võib eristada Hohfeldi õiguste struktuuri alusel kahte põhilist kohustust: 1) kohustust mitte sekkuda teise tegevusse ja 2) kohustust teatud olukorra saavutamiseks. Esimene sisaldab näiteks Y kohustust mitte sekkuda või puutuda X omandit ja selle nautimist, teine on seotud juhtumiga, kus X-l on õigus, et Y teeks midagi. Osa autoreid väidab, et õigused ongi oma olemuselt negatiivsed ja nõudeõigused on suunatud sekkumise või sundimise vastu. Kuid paljud teoreetikud ei ole nõus selle väitega. Näiteks Edmundson (2004: 95) väidab, et mitte-sekkumise kohustus on kohustuse erijuhtum nõudeõiguse puhul. Me saame nõudeõiguse puhul tugineda ka teisele, positiivsele kohustusele. Olukorras, kus Y on lubanud X-le täita lepingut ja tuua talle midagi, siis oleks absurdne väita, et X õigus saada seda oleks ekvivalentne Y kohustusega mitte sekkuda endapoolsesse lepingu täitmisse.

Kui minna väljapoole õiguste teooriat, on moraalset nõudeõigust mitte-sekkumiseks peetud esmaseks indiviidi vabaduste kaitsmisel. Seda eelkõige klassikalistes liberalismi teooriates, mis põhinevad negatiivsetel vabadustel ja mis pooldavad tõlgendust, et isikul ei ole

moraalset õigust positiivsele toetusele ja tema sundimine selliseks toeks oleks sekkumine tema moraalsesse õigusesse negatiivsele vabadusele. Positiivse ja negatiivse vabaduse klassikaline eristus toetub Isaiah Berlini vabaduse käsitlelusele. Berlini (1998: 37-53) arvamuse kohaselt on inimene vaba sedavõrd, kui võrd tema tegevusse ei sekku ükski teine inimene või inimühendus. Seda nimetab ta negatiivseks vabaduseks, millest eristab positiivset vabadust. Positiivne vabadus sisaldab tema teooria kohaselt indiviidi või kollektiivi võimet enesemääratlemiseks ning enese realiseerimiseks. Berlini sõnul tundub, et need on ühe ja sama mõiste kaks erinevat külge, kuid nad viivad erinevate järeldusteni ja ei ole ühildatavad. Negatiivse vabaduse käsitus eeldab indiviidi vabaduse kaitset riigipoolse sekkumise eest, samal ajal kui positiivse vabaduse käsitus õigustab riigi sekkumist indiviidi vabadustesse, mis aga võib soodustada türanniat või totalitarismi.

Berlini vabaduste eristust on kritiseeritud. Peamisteks kriitikuteks on positiivse vabaduse kaitsjad. Küsimus on selles, kust tõmmata mõistlik piir "sekkumisse". Kui me aitame õnnetuse ohvreid, kas me sekkume siis nende vabadustesse? Kui me käsitleme "positiivset" abi või toetust sekkumisena, võib see kaasa tuua absurdse järelduse, et igauks sekkub igauhe ellu kogu aeg. Positiivse vabaduse kaitsjad väidavad, et isik ja tema võime kujundada oma soove, väärtusi ning eesmärgi on oluline osa tema vabadusest. Vaba inimene peab olema põhimõtteliselt iseend valitsev (*self-governing*). See mõiste kattub üksikisiku autonoomia kontseptsiooniga. Peamine erisus positiivse ja negatiivse vabaduse kontseptsioonis seisneb selles, et kui negatiivses kontseptsioonis nähakse vabadust kui lihtsalt teatavate piirangute puudumist, siis positiivse vabaduse käsitleluse puhul nähakse vabadust (lisaks negatiivsele vabadusele) võimena iseene valitsemiseks ja määratlemiseks (Christman 1991: 343). Positiivse vabaduse pooldajad näevad tavaliselt neid kahte mõistet ühilduvana (näiteks Christman 1991). Taylor (2005: 2108-2109) märgib, et tihtipeale on positiivse ja negatiivse vabaduse kriitika nõ robustne. Kriitikute arvamuste kohaselt keskenduvad negatiivset teooriat ulatusele, milles subjekti tuleb lubada sekkumisest puutumata olla, positiivsed keskenduvad küsimusele, kes või mis kontrollib. Kusjuures enam-jaolt räägitakse sekkumisest millestki kui välisest, kuid Taylori arvates võib eneseteostus jääda aga saavutamata sisemiste takistuste tõttu, näiteks sisemise hirmu või väärteadvuse tõttu. Taylor väidab, et negatiivne vabadusmõiste saab toetuda vaid "võimalus-mõistele" (*opportunity-concept*), küsimusele, mida me saame teha meile jäetud võimaluste kohaselt, vaatamata sellele, mida me saame nende valikute teostamiseks ette võtta. Positiivse vabaduse mõiste kohaselt on isik vaba vaid

sedavõrd, kuivõrd on tegelikult ennast ja oma elu määranud. Erinevalt paljudest teistest ei mõista Taylor positiivset vabadust ainuüksi enesemääratlemisena, vaid ka eneseteostusena – vabadusmõiste on teostus-mõiste (*exercise-concept*).

Privaatsusõigustest räägitakse tihti, eriti võrdluses isikuvabaduste ja autonoomsusega, nõ sekkumise (*inference*) või positiivsete ja negatiivsete vabaduste kontekstis. Enamik privaatsuse teoreetikuid käsitleb privaatsuse olemust analoogiliselt negatiivse vabaduse käsitlustega, mis kaitsevad välist sekkumist isiku ellu või spetsiifilisemalt mingisse elu- või olemise keskkonda. Näiteks Warren ja Brandeis (1984) või Fried (1984) räägivad õigusest olla vaba teatud laadi sekkumisest. Kui mõista positiivset vabadust kui autonoomiat või eneseteostust, siis võib leida kirjandusest ka privaatsuse kui positiivse vabaduse kaitsjaid. Friedi arvamuse kohaselt on privaatsus informatsiooni kontrollina isiku vabaduse aspekt. Peale selle, et ta annab meile kontrolli selles kontekstis, kus me käitume, on privaatsuse roll kaitsta meie vabadusi üldisemalt (Fried 1984: 210-211). Järgmises peatükis analüüsin ma lähemalt Beate Rössleri käsitlust, mis põhineb positiivse vabaduse mõistel. Privaatsuse mõiste on sotsiaalne ja sisaldab definitsiooni järgi “mitte-sekkumist” isiku privaatsusesse, olgu ta siis mõistetud seisundi, huvi või vabadusena. Privaatsuse käsitlemine vabadusena tõstatab aga küsimuse, milleks üldse privaatsuse kontseptsioon. Meil on olemas suurepäraseks terminid ja kontseptsioonid vabaduse ja autonoomia jaoks, kirjeldamaks huve teha seda, mida soovitakse või valitakse “teiste” sekkumiseta.

Õiguse põhjendamise teooriad jagunevad põhimõtteliselt kaheks: loomuõiguse teooriateks ja instrumentaalseteks teooriateks. Loomuõiguse teooriate kohaselt on õiguse aluseks teatud inimese karakteristikud, autonoomia, vaba tahe jne. USA-s põhjendatakse Locke'i mõjul õigusi inimese võõrandamatutel vabadustel, elul ja omandil põhinevat. Privaatsust on püütud põhistada omandiõigusele, seda eelkõige kitsamalt informatsioonilise privaatsuse puhul. Privaatsusõiguse idee aluseks on põhimõte, et inimene peaks olema enda kohta käiva informatsiooni omanikuks ning kui omanik on ta õigustatud kontrollima, mida sellega tehakse. Näiteks toob Westin välja veel ühe tahu privaatsuse mõistest. Tema arvates võiks käsitleda informatsioonilist privaatsust kui isiku omandiõigust tema kohta käiva informatsiooni üle (Westin 1976: 324-325). Thomsoni kriitikast nägime, et sellisel käsitlusel on mitmeid tõsiseid vastuväiteid.

Instrumentaalsete teooriate väitel austatakse teatud õigusi kui meetmeid, millega

tagatakse ühiskonnas huvide (*interests*) optimaalne jaotus. See, kuidas huve jaotatakse ning mida huvi all silmas peetakse (kasu, hüve jne), on teooriates erinev. Instrumentaalsete teooriate hulka kuulub üsna lai hulk teooriaid: utilitaristlikud teooriad, distributiivse õigluse teooriad, lepinguteooriad jne. Privaatsusest rääkides pooldavad mitmed autorid lepinguteooriale iseloomulikku seisukohta, et sellised nõudeõigused saavad tekkida vaid arbitraarsel teel erinevate huvide sobitamisel. Kuid Lloyd L. Weinreb (2000: 25-44) põhjendab, et privaatsuse nimetamine õiguseks on harjumuse asi. Igapäevane õiguste kaalutlemise praktika näitab, et privaatsus on kaotanud oma kvaliteedi õigusena ja on pigem hüvena käsitlevat. Informatsiooniline privaatsus näib põhinevat utilitaristlikel kaalutlustel ja selle kaitsmine sõltub otsusest selle kohta, kas see teenib sotsiaalset hüve või juhindub reeglist, mis teenib sotsiaalset hüve. Nii põhineb tavapärase vastuväide informatsioonilisele privaatsusele argumendil, et mingil informatsioonil võivad olla olulised teisi inimesi puudutavad tagajärjed. Näiteks kui naine tahab teada, kas tema partneril on HIV viirus või mitte. Alati, kui tõstatuvad sellised küsimused, kaotab privaatsus oma kvaliteedi õigusena ja seda kaalutakse hüvena sõltuvalt konkreetsest situatsioonist (Weinreb 2000: 42-43). Sellise seisukohaga pannakse kahtluse alla õiguse sõltumatus kaalutletavast hüvest ning pooldatakse õiguse kontseptsiooni, mille kohaselt rakendatakse õigust, hoolimata sellest, mida see võib teistele põhjustada. Õiguse, huvi ja hüve kontseptsioonid kaasavad privaatsusmõistesse juba ette eelduse, et privaatsus on kaitsmist väärt. Samuti, kui me räägime “privaatsusõigusest”, tuleb alati väga selgelt defineerida, millel see privaatsusõigus põhineb, kuidas saab seda õigustada. Privaatsusõigus viitab alati mingile edasisele nähtusele: omandile, vabadusele, huvile või hüvele.

Võimalus privaatsuse väärtusneutraalseks käsitlemiseks on privaatsust kirjeldada teatud seisundi või tingimustena. Privaatsust seisundina on käsitlenud algselt Ruth Gavison (1980). Gavison (1980: 421) ei soovi privaatsuse väärtuse uurimist alustada sellest, et võtab omaks mõne väärtusest koormatud kontseptsiooni. Seega vaatleb ta privaatsust indiviidi situatsioonina teiste suhtes või elu tingimusena. Peamiseks põhjuseks, miks Gavison ja teised seisundina privaatsust käsitlenud teoreetikud on sellise tee valinud, on neutraalsuse säilitamine isiku valikute ja väärtuste suhtes. Kontrollil põhinevaid kontseptsioone kritiseerides märgib Gavison, et sarnaselt kontrollile ei tohiks privaatsus sõltuda valikutest. Mäletatavasti oli kontrolliteooriate oluliseimaiks argumendiks see, et privaatsuse osaks on võime valida privaatsust ja seda valikut tuleb respektida. Gavisoni arvates ei väärtusta me

privaatsust mitte seetõttu, et inivid on faktiliselt privaatsuse valinud. Samas me kritiseerime tihti inimesi, kui nad valivad privaatsuse või teinekord vastupidi. Sellist kriitikat ei saaks me teha siis, kui privaatsus oleks mõistetud kontrollina. Gavison ei soovi väita, et valikute tegemine, nõuded jne ei ole privaatsuse aspektide puhul oluline või soovitav, ta soovib vältida situatsiooni, kus õigustatakse ja kaitstakse vaid privaatsuse valikuid. Laurie (2002: 68) lisab, et kui privaatsus on defineeritud näiteks eraldatusena teistest, ei tähenda see, et teised pooled ei saa siseneda sellesse sfääri või käituda nii, nagu nad soovivad, või et see seisund ilmingimata kaitseb ebasoovitavate tegevuste eest. Pigem tähendab see, *prima facie* seisundit, mis asetab isiku "teistest" eraldi. Kuid see seisund nõuab midagi enam kui isoleeritust – sotsiaalset konteksti. Samuti neutraalne privaatsuse kontseptsioon ei takista meid omistamast väärtust sellele seisundile (Laurie 2002: 69).

Privaatsuse käsitlemist seisundina on kritiseeritud, kuna selline privaatsuse iseloomustus jätab lahtiseks küsimuse, kas privaatsus on soovitav seisund ja kui väärtuslik see on võrreldes teiste asjadega. Kuid see on just seisundit pooldavate teoretikute lähtepunkt, et eristada neutraalset mõistet. Laurie (2002: 69) märgib, et neutraalne kirjeldus privaatsusest ei välista mingil juhul sellele seisundile omistamast väärtust, ega ka kaitset seetõttu, et kaitseb teisi huve või hüvesid. Minu arvates nõuab see seisund nii või teisiti õigustust, miks me privaatsust kaitseme. See käsitus paternalistlik ja võimaldab privaatsuse kaitsmist sõltumata isiku soovidest ning võimaldab käsitleda isiku vabatahtlikku privaatsusest loobumist privaatsuse rikkumisena.

Teoretikud nagu Westin (1967), Fried (1984) või Rössler (2005) käsitlevad kontrolli või kontrolli juurdepääsule tingimuse või meetmena, mis on vajalik privaatsuse säilitamiseks ja kaitsmiseks. Ühelt poolt on see määratlus moraalselt neutraalne. Samas nagu kontrolliteooriaid üldiselt, on seda käsitlemist kritiseeritud kontrolli termini liigse ambitsioonikuse ja laialivalguse tõttu. Siiski on võimalik kontrolli mõistet täpsustada, et vabastada see liigsetest ambitsioonidest. Privaatsuse kui tingimuse dikteerib isik, kelle huve kaitstakse, kusjuures tal on võimalik valida ise kaitstavad väärtust. Kontrollimeede ei defineeri privaatsuse väärtuse sisu. Kuid siin tõstatub küsimus, kuidas kaitstakse nende isikute huve, kes on teadvuseta või ei ole mingil põhjusel võimelised oma meeelseisundeid juhtima.

Kokkuvõte

Need, kes käsitlevad privaatsust õiguse, huvi või hüvena, on võtnud eelduseks, et privaatsus on kaitsmist väärt. Privaatsust võib mõista ka vabadusena teistepoolsest sekkumisest, kuid sel juhul privaatsuse mõiste langeb ühte vabaduse või autonoomia mõistega. Privaatsuse käsitlemine seisundi või kontrolli tingimusena võimaldab üles ehitada väärtuse sisust sõltumatut privaatsuse mõistet. Kuid rakendamiseks pööratakse siiski väärtuste poole. Tingimus võimaldab isiku valikut temale sobiva väärtuse kasuks. Seisund võib sõltuda objektiivselt nõ loomulikust situatsioonist, ühiskonna konventsioonidest või avalikkuse arvamusest. Siinkohal tuleb mõista konteksti ja implikatsioone, mis tulenevad valikutest ühe või teise lähtekoha kasuks. Privaatsust seisundina käsitledes pooldame me paternalistlikku privaatsuse mõistet ja kui määratleme mõistet kontrolli tingimusena, toetame me diskretsionaalset mõistet.

Eelnev ei tähenda, et me ei saaks privaatsust käsitleda väärtustamise kontekstis huvi, hüve või õigusena jne. Samuti saame me neid huve või väärtusi kaitsta ning nõuda nende austamist. Seetõttu ei ole iseenesest vale rääkida privaatsusest õiguse, hüve, huvi jne kontekstis. Privaatsuse kontseptsioon on väga mitmekihiline ja kompleksne. Kui me soovime määratleda, mis on privaatsus ja mida selle rikkumine sisaldab, tuleb jälgida hoolikalt mõiste kasutamise konteksti ja eristada privaatsuse olemus tema väärtusest.

1.3 Privaatsus väärtusena ja privaatsuse kaitstavatest väärtustest

Samas ei saa privaatsuse mõistet ja olemust vaadelda täiesti eraldi privaatsusest kui väärtusest ja privaatsust kaitstavatest väärtustest. Nagu eelmistest osadest selgus, on enamik privaatsuse mõisteid küllaltki üldised. Näiteks enamik “kontrolli” või “juurdepääsu” kontseptsioonidest ei anna sellele küsimusele vastust andmata võtit probleemile, miks privaatsust peaks üleüldse kaitsma ehk siis sellele, et privaatsuse kontseptsioon on tõepoolest üks “soovitav” asi. Samuti ei ole võimalik paljude üldiste mõistete kaudu praktiliselt määratleda, mida üleüldse privaatsuse puhul kaitsta või kuidas juurdepääsu piirata. Ei saa kontrollida kõike või piirata juurdepääsu isikule täielikult. Inimene on sotsiaalne olend ning tema “ideaalne privaatsus”, nagu Ruth Gavison seda defineerib, ei ole üldiselt inimeste soovitavaks seisundiks. Kuid osa teoreetikud ei ole võtnud eesmärgiks luua normatiivset teooriat. Näiteks Anita A. Allen tunnistab, et tema eesmärgiks on olnud pigem lihtsalt

kirjeldada privaatsuse lingvistilise kasutuse mustreid kui luua ettekirjutavaid mõisteid ja väärtusi (Allen 1997: 51). Samas on mõnel teoreetikul, näiteks Beate Rössleril (2005), selge missioon privaatsuse normatiivse käsitlemise loomiseks.

Privaatsuse kui väärtuse või privaatsust kaitstavate väärtuste puhul tekib mitu küsimust. Kas privaatsus on iseväärtus või on ta oluliseks või soovitavaks millegi muu pärast? Kui see on oluline millegi muu tõttu, siis mida ta kaitseb? Kas kaitstavaid väärtusi võib olla rohkem kui üks või on üks oluline väärtus, mis määratleb selgelt privaatsuse mõiste sisu? Mis seda õigustab? Kas privaatsus kaitseb pigem üksikisiku huve või on tal ka oluline funktsioon ühiskonna suhtes? Neid küsimusi püüan ma ka alljärgnevalt analüüsida.

Oma töös võtan ma aluseks väärtuse mõiste, mille kohaselt võib *väärtust* üldiselt iseloomustada kui midagi, mida *on väärt* omada, saada või teha (Bond 2001: 1745), midagi, mida inimesed hindavad või soovivad ning mis mõjutab nende soove ja tegusid. Vahet tuleb teha selles osas, mis on väärtuslik ja soovitav iseenda tõttu (nõ sisemist väärtust omav) või miski, mis on väärtuslik saamaks või saavutamaks midagi muud (on vahendiks, instrumentaalseks väärtuseks).

Sisemise ja instrumentaalsete väärtuste eristuse alusel võib ka privaatsuse väärtuse teooriad liigitada: 1) privaatsuse sisemise väärtuse käsitlused, mille kohaselt on privaatsusel endal sisemine väärtus; 2) funktsionalistlikud käsitlused, mille kohaselt on privaatsusel instrumentaalne väärtus: privaatsus on oluline mingil muul eesmärgil või muu väärtuse kaitsmiseks.

Privaatsuse kui sisemise väärtuse käsitlused väidavad üldjoontes, et privaatsus on analüüsimatu ja algne väärtus. See ei ole taandatav teistele väärtusele. Ma ei tea kirjandusest selliseid käsitlusi, mis oleksid puhtalt privaatsuse "sisemise väärtuse" pooldajad. Küll on aga käsitlusi, mis ühelt poolt analüüsivad privaatsust mingit funktsiooni kandvana ja teiselt poolt iseväärtust omavana, näiteks Fried (1984), Moor (1990). Fried (1984: 205) nendib, et instrumentaalne analüüs teeb privaatsuse haavatavaks: me tunneme, et talle peaks omistama sisemise väärtuse. Gavison (1980: 421) pakub, et ilmselt põhineb selle privaatsuse kui sisemise väärtuse argumendi atraktiivsus intuitsioonil, et vaid sisemised väärtused on tõeliselt olulised ja sisemisel väärtusel põhinevad käsitlused ei ole empiirilisel haavatavad sarnaselt funktsionaalsetele käsitlustele. Samas ei soodusta need käsitlused mingit arutelu nende inimeste vahel, kes ei jaga ühiseid väärtusi või veendumusi privaatsuse olulisuse osas. Seega

on väited privaatsuse kui sisemise väärtuse osas pigem kaheldavad.

Tihti kasutatakse mõisteid sisemine (*intrinsic*) väärtus ja lõppväärtus (*final*) analoogiliselt. Sisemine väärtus viitab mingi asja väärtusele, mis on hüve tema sisemiste omaduste tõttu või on hüve ise sisemine omadus (Stanford Encyclopedia of Philosophy: value theory). Tihtipeale, kui viidatakse privaatsuse kaitsmisel tema sisemisele väärtusele, peetakse enamjaolt silmas hoopis lõppväärtust. Ilmselt peavad ka Fried ja Moor silmas hoopiski lõppväärtust.

Funktsionalistlikke käsitlusi on mõnevõrra keeruline mingi ühise nimetaja alla saada. Välja on pakutud mitmeid väärtusi, mida võiks privaatsus hüvena edendada või privaatsusõigused kaitsta. Mitmed teoreetikud on pakkunud, et määratlemaks privaatsuse poolt kaitstavaid väärtusi, oleks kasulik otsida privaatsuse funktsiooni nendest inimelu aspektidest, mis oleksid võimatud või ebatõenäolised ilma privaatsuseta. On neid, kes arvavad, et privaatsus on seotud põhiliselt ühe väärtusega, näiteks Beate Rössler (2005: 1), kelle arvates edendavad privaatsuse praktikad üksikisiku autonoomia väärtust. Privaatsuse kontseptsiooni neutraalset rolli rõhutanud Ruth Gavison (1980: 445-455) on samas veendunud, et privaatsus võib kaitsta mitmeid huve: nii indiviidi kui ka laiemalt ühiskonna huve, kusjuures nad ei pea olema teineteisele taandatavad. Mitmete teoretikute arvates ei saa privaatsust empiiriliselt siduda ühegi konkreetse väärtusega, pigem on asjakohased kontekstuaalsed argumendid, mille kohaselt privaatsus loob juurdepääsu, piirates vajaliku konteksti teiste oluliste tegevuste jaoks. Seega on siis määravaks normatiivne mehhanism, mis võimaldab väärtuste kaalutlemist ja privaatse situatsiooni valikut.

Privaatsuse käsitlused rõhutavad enam-jaolt liberalistlikke ja individualistlikke väärtusi, eelkõige vabaduste või isikliku heaolu kontekstis. Kuid vähemalt suur osa neist arvab, et privaatsuse kaudu autonoomiat ja muid väärtusi edendades mõjutatakse ka demokraatliku ühiskonna arengut (Gavison 1980, Fried 1984, Kupfer 1987 jt). Kuigi privaatsus arendab paljude meelest ühiskonda ja ühiskondlikke suhteid, vaadeldakse privaatsust siiski teatud mõttes konfliktis sotsiaalsete väärtustega. Kuid on ka neid, kes püüavad privaatsust vaadelda sotsiaalse väärtusena või ühena sotsiaalsetest hüvedest. Vaidlus individuaalsete vabaduste ja ühiskondlike hüvede tasakaalu üle on otseselt seotud liberalistlike teooriate ja nende kriitikaga, eelkõige kommunitaaride poolt. Analüüsin alljärgnevalt neid vaateid.

1.3.1 Privaatsuse individualistlikud käsitlused

Üldiselt mõistetakse privaatsuse kontseptsiooni privaatsusnõudena: privaatsus peaks kaitsma indiviidi ühiskonna eest, hoidmaks ära alandusi, diskrimineerimist jne. Siinkohal toetatakse inimese isiksuse terviklikkusele ja autonoomiale, kantiaanlikele printsiipidele, mille kohaselt tuleb inimest kohelda eesmärgina iseeneses. Siiski ei pruugi privaatsuse funktsioon olla nii üheselt määratletav.

Lääneriikide teoretikute hulgas on kõige enam prevaleerinud argument, et privaatsus kaitseb üksikisiku autonoomiat (*autonomy*) ja isiksuse arengut (Isikuandmete automatiseeritud töötlemise kaitse konventsiooni kohaselt kõiki inimõigusi ja –vabadusi). Seda argumendiliini on kasutanud paljud kaasajal privaatsusest kirjutanud Lääne autorid (Kupfer 1987, Häyry ja Takala 2001, Rössler 2005 jne). Näiteks Joseph Kupfer (1987: 81-82) väidab, et privaatsus on vajalik, kuid mitte ainus tingimus autonoomse “mina” või isiksuse (*autonomous self*) arenguks. Mina-kontseptsioon determineerib isiku elu ja see on vajalik selleks, et tegutseda autonoomselt. Privaatsuse ja autonoomia teooriate omavahelisest suhtest ja seosest tuleb põhjalikumalt juttu järgmistes peatükkides.

Osa käsitlusi põhineb inimestevahelistel suhetel ja privaatsusel kui sotsiaalse suhtluse vormil. Eelnevas osas käsitlesin kontrolliteooriat, kus Charles Fried kitsendab informatsioonilise kontrolli käsitlust privaatsuse väärtusega, mille kohaselt kaitseb privaatsus kõige lähedasemaid intiimsuhteid (1984: 205). Friedi (1984: 210-211) arvamuse kohaselt on privaatsus isiku vabaduse aspekt. Väärtusena annab privaatsus meile kontrolli selle konteksti üle, milles me käitume ja tegutseme. Seega privaatsusel on roll kaitsta meie vabadust. Isegi siis, kui maailmas ei oleks armastust, sõprust ja usaldust, mida Fried peab privaatsuse kaitstavateks väärtusteks, väärtustaksid inimesed privaatsust vabaduse tõttu. Ta mõnab, et see on privaatsuse haavatavaks tegemine nende vabaduste suhtes, mis võivad kompenseerida privaatsuse kaotust. Seega ei saa privaatsust käsitleda vaid kui tuge üldisele vabadusele, vaid kui vajalikku konteksti suhetele, ilma milleta me oleksime vaevalt inimesed. Nendeks on armastus, sõprus ja usaldus.

Helen Nissebaum (1998: 578) märgib, et sellised käsitlused loovad selgelt probleemi privaatsuse käsitlemisel avalikkuses või avalikus ruumis.⁹ Tema oletus on, et sel ajal, kui

⁹ Aristotelese era- ja avaliku sfääri eristuse põhjal on püütud privaatsust määratleda tihtipeale kui midagi, mis

need teooriad arendati, ei olnud informatsioonitehnoloogiad, mis võimaldavad inimeste kohta igasuguseid andmeid koguda, veel kuigi arenenud. Näiteks terviseandmed, mida koguvad perearstid või terviseasutused, ei ole kindlasti kuidagi seotud intiimsuhetega. Sarnaselt väidab James Rachels (1975: 326), et privaatsuse väärtus põhineb ideel, et meil on võime kontrollida, kes omab meile ja meie informatsioonile ligipääsu, samuti meie võimel luua ja säilitada erinevaid sotsiaalseid sidemeid erinevate inimestega. Rachelsi teooria ei piira privaatsuse kaitset informatsiooniga ja kaitstavad suhted ei peaks kindlasti piirduma intiimsete suhetega. Vastuargumendina võib tuua näiteid privaatsuse rikkumise kohta avalikkuses. Privaatsus peab olema kaitstud näiteks ka nendel juhtudel, kui avalikesse kohtadesse on üles pandud jälgimiskaamerad ja nendest saadavate ülesvõtete kaudu tehakse biomeetrilist käitumise analüüsi teatud karakteristikute põhjal, tuvastamaks ebanormaalset või hälbivat käitumist.

Osa teooriaid keskendub isiksuse ja mina-kontseptsiooni kaitsmisele. Stanley Benni (1984: 223-245) arvates põhineb privaatsusõigus austusel isiksuse vastu (*respect for persons*). Varjatud jälgimine ja soovimatu avalikkus eitavad seda õigust, kuna nad muudavad tegelikke tingimusi, milles inimene teeb oma valikuid ja tegutseb. Jeffrey Reiman (1984: 310) väidab sarnaselt, et privaatsus on sotsiaalne praktika, mis on essentsiaalne mina-kontseptsiooni kujunemiseks, kus sotsiaalne grupp tunnustab ja kommenteerib indiviidile tema eksistentsi. See on Reimani väitel isiksuse eeltingimuseks. Olemaks isiksus (*person*), peab indiviid tunnustama mitte ainult oma tegelikku võimekust (*capacity*) kujundada oma saatust valikute kaudu, vaid ta peab tunnistama ka, et tal on eksklusiivne moraalne õigus oma saatuse kujundamiseks. Jeroen van den Hoven (2008) ja mõned teised tuletavad meelde ajaloolist tõde, et andmete kättesaadavus võib inimest ja tema isiku puutumatust mõjutada vägagi otseselt, ka füüsiliselt. Identiteeti puudutavate andmete alusel saab kasutada inimeste õigusi ja kohustusi nende nimel, kuid mitte ainult. Palju on viidatud Hollandi kogemusele Teisest maailmasõjast. Kui natsid okupeerisid Hollandi, siis kasutasid nad elanike andmebaasi juutide ülesleidmiseks, et neid hävitamisele saata.

Psühholoogilisest seisukohast ei ole privaatsusest eriti palju tekste avaldatud, kuid leiduvad siiski mõned huvitavad seisukohad psühhoteraapilisest valdkonnast. Jourdard arvab, et kaasaegsete inimeste psühholoogiline ülesehitus (*make-up*) on selline, et nõuab teataval

kuulub isiku eraellu. Kuid selle käsitluse kohaselt ei saaks inimene kaitsta privaatsusõigust avalikes kohtades.

määral eraldatust selleks, et tagada indiviidi vaimne stabiilsus teatud tasemel. Privaatsuse tingimustes saab endalt maskid heita (Laurie 2002: 8). Kuid kui tähelepanelikumalt lugeda psühholoogilise käsitluse argumente, siis on need seotud enamasti kontrolliga isiku mõtete ja tegude, keha ja informatsiooni üle. Osa psühhoterapeutidest, kes on privaatsuse kogemust uurinud, seob seda aga isiksuse kujunemise, eneseteadlikkuse ja mina-pildiga, aga ka autonoomiaga (Weiss 1999: 201-217). Kirjanduses on rõhutatud inimese õigust olla erinev, mis nõuab teatavat sotsiaalset julgust. Privaatsus võimaldab teataval määral kaitsta ja varjata erisusi, mida inimene ei soovi või ei julge avalikkuse ette tuua. Kuid need eesmärgid ei pruugi otseselt olla seotud ambitsioonikama missiooniga kaitsta inimese autonoomiat.

Van der Hoven (2008: 312-31) väidab, et teatud laadi moraalsed põhjendused, mis piiravad meie tegevust identiteeti puudutava informatsiooni töötlemisel, on seotud võrdsuse (*equality*) kaitsega. Põhiliselt puudutab see teenuste tarbijaid, kes annavad teenuse hinnaga ära oma isikuandmeid ja teenuste osutajatega, kes kasutavad tarbijate teadmatust ära oma teenuste pakkumisel. Samuti piiratakse isiku identiteeti puudutavaid andmeid ja nende töötlemist, vältimaks ebaõiglust (*injustice*). Hüve mõistet peavad defineerima need, kelle jaoks on see hüve. Samuti sõltub hüve kontekstist: erinevates kontekstides võivad hüved olla inimese jaoks erinevad. Näiteks saab paljude inimeste meelest nende meditsiinilisi andmeid kasutada vaid nende ravimiseks, mõnede meelest ka uuringuteks või pere aitamiseks, kuid mitte muul eesmärgil, mis võiks anda aluse ebaõiglaseks kohtlemiseks ja diskrimineerimiseks mõnes teises sfääris. Eesti meedias on esinenud näiteid selle kohta, kuidas AIDS-i haigeid inimesi ei soovita tööle või kooli. Kontekstiline käsitlus sobib andmete töötlemise eesmärgipärasuse määratlemise ja kasutuse piiramise põhimõttega, mis volitab isiku andmeid kasutama vaid selleks, milleks isik on nõusoleku andnud. Kontekstilist privaatsust on käsitletud ka kontekstuaalse terviklikkuse teoorias, mida käsitlesin juba põgusalt. Selle teooria eripära selles, et ta ei ütle, mis on privaatsuse sisuks, vaid määratleb ainult normid, mida rikutakse.

Kui arutleda teistpidi ja oletada, et privaatsus kaitseb väärtusena üksikisiku autonoomiat, siis juhul, kui meie privaatsust on rikutud või privaatsus puudub, on ka üksikisiku autonoomia kahjustatud. Siiski tundub, et need üksikisiku autonoomiat käsitlevad teooriad tegelikult ei eelda privaatsust hädavajalik tingimusena. Tundub, et autonoomiat on selles kontekstis mõistetud kui poliitilist ideaali vabadusest nagu ka ilmselt privaatsust, mis on üheks aspektiks sellest ideaalist. Veelgi enam, privaatsus on tihtipeale konfliktis väärtustega, mis võivad

panustada samuti isiku autonoomia arengusse, aga ka üldiselt demokraatia arengusse. Sellisteks väärtusteks on näiteks mõttevabadus, õigus oma veendumustele ja arvamustele või miks mitte ka ühiskonna või indiviidi turvalisus. Küsimust, kas privaatsuse rikkumine toob kaasa ka autonoomia rikkumise, käsitlen privaatsuse ja autonoomia kontseptsioonide võrdlemisel.

1.3.2 Privaatsuse sotsiaalse väärtuse käsitlused ja väärtuste tasakaal

Nii-öelda “sotsiaalse privaatsuse”, mis vaatleb privaatsust sotsiaalses kontekstis ja osana sotsiaalsetest suhetest, sõnastamise katsed ei ole olnud eriti edukad. Võti seisneb selles, kuidas seda indiviidiga nii tihedalt seotud õigust siduda funktsionaalselt ühiskonna ja demokraatia edendamiseks. Mitmed privaatsust käsitlenud uurijad (eelkõige õigus- ja sotsiaalteaduste valdkonnast (Raab 2005)) on väitnud, et privaatsus ei oma vaid individualistlikku tähtsust, vaid sellel on ka sotsiaalne õigustus. Privaatsus kaitseb teisi kodanikuõigusi või vabadusi, mis on vajalikud demokraatliku riigi kujunemiseks ja säilitamiseks. Ma arvan, et privaatsuse mõiste ei oma mingit tähendust ega väärtust väljaspool sotsiaalset konteksti, kuid väga keeruline on tõestada, et see side privaatsuse ja ühiskonna vahel on esmatähtsa väärtusega või ta on ühiskonna jaoks (indiviidi õigustele) taandamatu väärtus. Samuti, ka muud väärtused nagu näiteks turvalisus on olulised suveräänse ja demokraatliku riigi kujundamisel. Privaatsus ei pruugi nüüd küll turvalisust kaitsta, kuna turvalisus on laiem mõiste ja võib hõlmata endas pigem privaatsuse kaitset, kuid mitte alati, kuna need väärtused võivad ka konflikti sattuda. Sellekohaseid argumente on kasutanud kommunitaarid¹⁰, kes on tuliseimad liberalistliku maailmavaate vastased. Amitai Etzioni (2007: 11) väidab, et ilma turvalisuseta elule ei ole võimalik kaitsta ka demokraatiat ning demokraatiale omaseid õigusi (sh privaatsus). Me ei peaks vaatama mööda õigusest elada, mis on väärtuste konfliktis kõige olulisem. Arvan, et see põhimõte on õige, kuid tavaliselt ei ole konfliktisituatsioonid nii kontrastsed ja turvalisuse meetmete mõju on tegelikule turvalisuse tasemele suhteliselt ebaselge või hüpoteetilist laadi. Näiteks arutatakse Euroopa Liidus hetkel nn turvaskännerite rakendamise üle lennujaamades, et tabada terroriste, kes peidavad oma kehas lõhkeainet. Kui eelnevalt rakendatud meetmed ja nende toimimine oleks tõhusam (nt infovahetus, mis on seni takistuseks olnud), kas siis uued piirangud on

¹⁰ Kommunitaarlikud vaated ei kuulu ühtsesse koolkonda või teooriasse (Stanford Encyclopedia of Philosophy: Communitarianism).

hädavajalikud? Milline on nende rakendamise mõju inimeste vabadusele ning tervisele ja kuivõrd see hoiab ära ohtu nende elule reaalsuses? Milline on aktsepteeritav riskitase võrreldes turvalisuse eest makstava lõivuga (vabaduste piiramine, rahalised väljaminekud)? Totaalne turvalisus tähendab täielikku ühiskonna läbipaistvust (*transparency*), kuid see seondub tavaliselt totaalse kontrolliga, mis on omane totalitaarsetele poliitilistele režiimidele. Need on küsimused, mida tuleb hinnata enne, kui hakatakse rääkima julgeolekumeetmeist kui ühiskondlikust hüvest.

Etzioni (1999: 196) väidab, et privaatsus on “sotsiaalne litsents, mis vabastab teatud teod (mõtted ja emotsioonid) ühiskondlikust, avalikust ja valitsusepoolsest sekkumisest”. Kommunitaarid vaidlustavad privaatsuse kui individualistliku väärtuse olulisust ühiskondlike väärtuste suhtes privaatsuse ja muude avalike huvide tasakaalu pärast. Privaatsus annab põhjenduse sotsiaalsete kohustuste eest põgenemisele ja paneb seega ohtu ühise hüve, mistõttu tuleks piirata privaatsust. ID-kaardid, e-passid ja muid taolisi turvalisuse huvides mõeldud hüvesid takistavad need, kes kaitsevad ülimat üksikisiku privaatsuse kaitset.

Sarnased on teise mõjukama vastasleeri argumendid. Feministidest kriitikud väidavad, et privaatsuse kontseptsioon põhineb problemaatilisel avaliku ja privaatse eristusel, mis loob hea pinnase koduvägivallaks, naabrite ja võimude tahtmatust tungida suletud uste taha toimuvasse. Näiteks Alleni (2003: 1179-1200) arvates on naistel liiga palju “valet sorti privaatsust”: naised on suletud kodudesse, standardite kohaselt peavad nad olema tagasihoidlikud ja reserveeritud. Samas on neil võib-olla vähe võimalusi otsustada oma füüsilise eraldatuse üle või osaleda otsustusprotsessis. Kuigi kübermaailmas on ehk võimalik end rohkem ja erinevatel viisidel väljendada (ka liiga radikaalsel viisil, seksuaalsust demonstreerides jms), ei ole see muutnud põhiprobleemi.

Vaidlus privaatsuse sotsiaalse väärtuse üle on mõneti laiem vaidlus liberalismi ja liberalismi kriitikute vahel, mis puudutab demokraatliku riigi ideaali kaitsmist. Need vaidlused olid eriti ägedad 1980-90-ndatel. Lihtsustatult, liberalistlikes teooriates vaadatakse privaatsust kui ühte demokraatliku riigi jaoks vajalikku vabadust ning selle keskmes on autonoomseid valikuid tegev indiviid. Kommunitaarid väidavad, et indiviidi ei saa vaadata lahus ühiskonnast ning ühiskonna loodud tingimustest. Tuleb öelda, et ega liberalistid ei kaitsegi ideed, et indiviid on midagi väljaspool sotsiaalset konteksti ja et sotsiaalne kontekst ei mõjuta moraali kujutamist. Vastupidi, näiteks Rawls arvestab psühholoogilisi ja

sotsiaalseid tingimusi, mis puudutavad hüvede jaotamist ühiskonnas. Kommunitaarid rõhutavad ise liigselt individualistlike õiguste absoluutsust ning konflikti ühiskondlike väärtustega. Liberalistlike ideedega rõhutatakse pigem, et indiviid peab olema suuteline hindama oma eesmärke ning tegema valikuid neis situatsioonides, mis ei tähenda ilmtingimata vastandumist ühiskondlikele väärtustele. Kuigi kommunitaarid ei ole suutnud pakkuda tõsiseltvõetavat alternatiivi liberalismile, on kommunitaarid ning teised liberalismivastased siiski tuletanud meelde, et konfliktsituatsioonis ei saa automaatselt otsustada indiviidi vabaduse kasuks. Dewey on väitnud, et individualistlike õiguste või vabaduste väärtust hinnatakse nende panuse järgi ühiskonda. Selle seisukoha on võtnud üle privaatsusteoreetikust Solove, kelle arvates indiviidi kaitsmise väärtus on sotsiaalne. Privaatsus mitte ainult ei vabasta indiviide sotsiaalsest kontrollist, vaid on ise sotsiaalse kontrolli vorm, mis tuleneb sotsiaalsetest normidest. Kuigi ta kaitseb otseselt indiviidi, teeb ta seda ühiskonna tõttu (Solove 2007: 762-763). Ka minu käsitlustes on primaarsed indiviidi õigused ja vabadused.

Väärtusalastes vaidlustes rõhutatakse tihti peale, et privaatsuse puhul on tegu liberalistliku ideaaliga, mis on omane just lääneriikidele. Vastandiks peetakse Ida ning selle kollektivistlikke väärtusi hindavaid kultuure. Mõningate idapoolsete maade, nagu Tai ja Hiina, lähenemine privaatsusele tundub olevat tõepoolest mõnevõrra erinev kultuurilisest ja religioosest taustast tulenevalt. Üldiselt on privaatsuse mõiste selle piirkonna jaoks suhteliselt uus ja seda peetakse globaliseerumisega kaasnenud nähtuseks. Lääneriikide arengud 1990-ndatel ning globaalne finantskriis löid eeldused lääneliku individuaalse privaatsusõiguse kaitseks, seda eelkõige valitsussektori poolt kogutava informatsiooni kohta. Ajalooliselt mõistetakse privaatsust Tai budistlikus ühiskonnas pigem grupiõiguste kui üksikisiku õiguste tähenduses, kusjuures huvitav on, et otsetõlkes tähendab privaatsus tai keeles “privaatselt olema või elama”, mis viitab soovitud seisundile. “Privaatne olemine” rakendub peamiselt jagatud perekondlikule ruumile – rituaalidele, söömisele, magamisele jms – eraldi muust maailmast. Privaatsust jagatakse sama majapidamise lähedaste liikmetega. See traditsioon on säilinud eelkõige maapiirkondades. Teiseks mõjutavaks faktoriks Tai budismis on üksikisiku “näo kaotamise” (*losing-face*) kartus, samuti kartus paljastada oma probleeme, mis ei vasta ühiskonna ootustele tema sotsiaalse positsiooni ja reputatsiooni kohta. “Nägu” garanteerib isikule sotsiaalsed hüved, kõrgema koha hierarhias, austuse ning mõjukuse grupis (Kityadisai 2005: 18). Samalaadne on olukord Hiina Rahvavabariigis. Erinevus Lääne

autoritest paistab selgelt silma. Enamik Hiina koolkondi rõhutab privaatsuse sotsiaalsel rolli, privaatsuse kaitse olulisust sotsiaalseks arenguks. See peegeldab selgelt Hiina kultuuritausta ja traditsiooni, mis seab kollektiivsed väärtused esikohale. Samalaadselt Tai kultuuriga on oluline perekonna kaitse: “häbi” peab jääma perekonna saladuseks (Yao-Huai 2005: 13-14).

Ma ei hakka analüüsima, kas ja kuidas on privaatsuse puhul tegemist kultuurirelativistliku väärtusega ja kas erinevad praktikad võiksid põhineda mingitel fundamentaalsetel väärtustel, kuna see ei ole otseselt seotud käesolevas töös uuritava probleemiga. Eeldan, et sootsium ja sotsiaalsed tavad ning konventsioonid mõjutavad indiviidi privaatsuse ja selle väärtuse tajumisel, kuna privaatsuse küsimus tekib indiviidi suhetest “teistega”.

Samuti on viidatud majanduslike olude mõjule privaatsuse piiride tunnustamisel. Kui vanasti peeti lugu nõ ökonoomikast, kokkuhoiust, mistõttu magas kogu pere koos ühes ruumis või asemel, siis tänapäeval on igapäev oma tuba ja “luba” selle kasutamiseks.

Kokkuvõte

Privaatsuse väärtuse käsitlemistest viitavad paljud sotsiaal-poliitilisele ideaalile, isiku autonoomiale, tema võimele määratleda end ja oma suhteid teistega ning selle eeldustele. Oluline on see, et kuigi privaatsust seostatakse eelkõige individualistlike väärtustega, ei ole välistatud ka privaatsuse sotsiaalse funktsiooni tunnustamine. Privaatsusel on sotsiaalne olemus: ilma “teiste” olemasoluta ei oleks ka privaatsusel väärtust. Kuid sotsiaalne seos on käsitletav läbi indiviidi õiguste ja vabaduste kaitse, mis võib edendada ka demokraatiat ja muid sotsiaalseid väärtusi.

Solove (2007) arvates sisaldab privaatsus ise laia hulka erinevaid praktikaid, millel on erinev väärtus. Nõustun, et me peaksime vaatama privaatsuse väärtust ja piire täpsemalt konkreetses kontekstis ning väärtusi, mida privaatsus kaitseb, võib olla rohkem kui üks. Privaatsuse kaitstavad väärtused ning piirid sõltuvad kultuurilisest kontekstist. Kuid ma ei ole nõus tema teise järeldusega, et ka see, mis on privaatsus, on erinev erinevates kontekstides. Privaatsuse normatiivne kontseptsioon peab võimaldama erinevate väärtuste kaalutlemist, samuti privaatsuse kaitsmist mitte ainult intiimsuhetes, vaid ka avalikkuses.

1.4 Kokkuvõte

Privaatsuse mõiste sisu ja ulatuse määratlemisel pidasin silmas kahte aspekti: milliseid nähtusi mõiste endas sisaldab ja kuidas privaatsuse määratlemine toimub. Eristasin kolme peamist lähenemisviisi: kontrolliteooriaid, juurdepääsuteooriaid ja juurdepääsu kontrolli teooriaid. Eelkõige eristab neid teooriaid üksteisest see, kuidas või mis tingimuste alusel privaatsus ja selle rikkumine määratakse. Kontrolliteooriates ja juurdepääsu kontrolli teooriates on rikkumise määratlemise olulisimaks normatiivseks tingimuseks isiku huvi ja otsustus kontrollida näiteks endasse puutuvate andmete kasutust. Juurdepääsuteooriate kohaselt on privaatsus seisundiks, kus teistel ei ole juurdepääsu isiku andmetele, tema füüsilisele ruumile või ka arvamustele ja mõtetele. Privaatsus ei sõltu isiku tahtest endast, vaid mingitest objektiivsetest asjaoludest või sootsiumist tingituna. Seega kontrolliteooriad ja juurdepääsu kontrolli teooriad toetavad diskretsionaalset privaatsuse mõistet, juurdepääsuteooriad võivad aga toetada paternalistlikku privaatsuse kaitset. Pooldan privaatsuse diskretsionaalset mudelit, kuna see võib selgitada vaidlusalaseid olukordi: vabatahtlikku loobumist privaatsusest ja privaatsuse rikkumist salaja jälgimisel.

Privaatsuse olemus sõltub eelkõige sellest, kas privaatsuse mõiste defineerimist alustatakse väärtusest, mida see kaitseb, või püütakse leida kõigepealt väärtusneutraalne lähenemine. Väärtusneutraalseks lähenemiseks sõnastatakse privaatsus seisundi või teatud laadi tingimusena. Privaatsuse õiguse, huvi või hüvena käsitlemise eelduseks on privaatsuse väärtustamine isiku poolt. Privaatsuse käsitlemine kontrollmeetmena võib aga omakorda sisaldada isiku otsustust, kas privaatsust väärtustada või mitte ja ta võib valida endale mistahes õigustuse selleks. Kuid mitmed privaatsuse teooriad defineerivad üheselt väärtused, mida privaatsus kaitseb kitsendades seega ka privaatsuse kontseptsiooni ulatust. Privaatsust võib ühe teoreetilise raamistiku piires vaadelda eriaspektidest – näiteks kontrollmeetmena, vabadusena teistepoolsest sekkumisest ja isiku otsustusena (huvina) seetõttu privaatsust kaitsta.

Väljatoodud privaatsuse kontseptsioonid sisaldavad endas väga erinevaid aspekte. Kontrolliteooria puudutab vaid informatsiooni kaitset. Juurdepääsu või ka juurdepääsukontrolliteooriad on ambitsioonikamad ja toetavad ka isiku füüsilist või ruumist eraldatust ning osa teooriaid hõlmab ka otsustusprivaatsuse kontseptsiooni nõ ruumi

otsustamiseks ja käitumiseks viisil, mida inimene õigeks peab. Lai privaatsuskontseptsioon, mis sisaldab kõiki kolme aspekte, tekitab kahtlusi, kas otsustusprivaatsus eristub vabaduse või autonoomia kontseptsioonidest.

II Privaatsuse kontseptsiooni piiritlemine

Privaatsuse kontseptsiooni sisu määratlemisele on võimalik erinevat moodi läheneda. Üks võimalikke viise on läheneda algul kirjeldavalt: koguda ajaloost kokku kõik privaatsuse rikkumisega seotud juhtumid ning süstematiseerida need mingi sarnase karakteristiku alusel ja sobitada terviklikku kontseptsiooni. Näiteks William Prosser töötas privaatsusõiguse kontseptsiooni ulatuse määratlemiseks läbi tohutul hulgal USA kohtukaasusi ja nende põhjal eristas ta lõpuks nelja erinevat kahju viisi ja sellest tuletatud huvi.¹¹ Teiseks on võimalik määratleda privaatsuse kontseptsiooni sisu ja selle kaitstavaid nähtusi selle alusel, mida peetakse omakorda privaatsuse kaitstavaks väärtuseks. Näiteks võtavad sellise lähtepunkt need, kes kaitsevad privaatsusõiguse kontseptsiooni. Kuid võib küsida, miks me peaksime arvama, et privaatsus on üleüldse väärt kaitsmist, teadmata mida see nähtus sisaldab? Jättes kõrvale empiirilise uurimise, analüüsin kontseptuaalselt teiste autorite poolt teatud karakteristikutel alusel eristatud privaatsuse aspekte või valdkondi ning võrdlen neid omavahel. Käesoleva peatüki esimene osa käsitleb privaatsuse mõistele omistatud sisu.

Privaatsuse diskussioonid näitavad, et privaatsuse ja autonoomia mõisted on väga lähedased ning privaatsuse mõistesse haaratakse tihtipeale sellised aspektid, nagu oma elu üle otsustamine, abordi tegemine jms, mida võiks käsitleda isiku ennastmääravate aktidena. Seetõttu pean oluliseks privaatsuse mõistet piiritlemist autonoomia suhtes. Privaatsus ja autonoomia on mitmeti seotud. Peale eelmainitud seose on paljud autorid käsitlenud autonoomiat privaatsuse kaitstava väärtusena ja väitnud, et privaatsuse rikkumine vähendab isiku autonoomiat, mis tähendab, et nad on funktsionaalselt seotud. Üllatav on seejuures fakt, et seda vaadet toetavad vähesed põhjendatud argumendid (Taylor 2002: 587). Peatüki teises osas käsitlen küsimust, kas ja kuidas eristada privaatsuse kontseptsiooni autonoomiast, millist rolli autonoomia privaatsuse teoorias etendab ning millised raskused võivad tekkida laia mõistet pooldavatel privaatsuse kontseptsioonidel. Kolmandas osas võtan kokku selle, mis jääb privaatsuse mõiste osaks peale selle eristamist autonoomiast, pidades silmas privaatsuse diskussioonides ilmnunud probleeme.

¹¹ Vt punkti 1.1.1 Kaasaegse privaatsuse mõiste kujunemist USA-s

2.1 “Laia” privaatsuse kontseptsiooni ulatuse analüüs

Paljud privaatsusteoreetikud kasutavad privaatsuse sisu ja ulatuse kirjeldamiseks ruumilist metafoori – “sfäär” või “valdkond”. Mõiste “privaatsuse valdkond” võib tunduda kohmakas, kuid selle eesmärgiks on eristada privaatsuse kontseptsiooni kuuluvad, mingite tunnuste alusel klassifitseeritud nähtused, huvid, õigused, meetmed jne, mille kohta võiksime öelda, et “need” moodustavad või võtavad mingilgi viisil kokku privaatsuse mõiste sisu. Eelmisest peatükist selgus, et privaatsuse mõistete põhiliseks probleemiks on nende ambitsioonikus, eriti juurdepääsu ja juurdepääsu kontrolliteooriate puhul, kus privaatsust mõistetakse lihtsalt piiratud juurdepääsuna isikule või kontrollina juurdepääsu üle, mis võib hõlmata ka isiku õigust iseseisvalt otsustada ja end määratleda. Kui kontrolliteooriad käsitlevad privaatsuse käsitluselana vaid isikuga seonduvat informatsiooni, siis osa juurdepääsu ja juurdepääsu kontrolli teooriaid laiendab privaatsuse kontseptsiooni ka füüsilis-ruumilisele eraldatusele, otsustus- ja valikuvabadusele. Alljärgnevalt võtan ma lähema vaatluse alla need kontseptsioonid, mis keskenduvad privaatsuse laiemale mõistele, sisaldades võimalikult laia huvideringi, ning analüüsin erinevates kontseptsioonides väljatoodud privaatsuse aspekte põhjalikumalt.

2.1.1 Privaatsuse valdkonnad

Milliseid privaatsuse valdkondi kirjanduses üleüldse eristatakse? Milliste kriteeriumide alusel neid eristatakse?

Privaatsuse jaotamise kohta valdkondadeks on mitmeid käsitlusi. Viidatuim on Anita A. Alleni (1997, 2003) privaatsuse valdkondade jaotus, kuid tuntud on ka Judith W. DeCew (1997) ja Beate Rössleri käsitlused (2005). Annan ülevaate, milliseid privaatsuse valdkondi nad oma teorias kirjeldavad. Neid kõiki iseloomustab üks ühine joon - nad pooldavad privaatsuse mõiste laiemat interpretatsiooni, milles sisaldub ka nn otsustusprivaatsus. Mida see täpsemalt tähendab, selgitan ma alljärgnevalt.

Alleni arvamuse kohaselt hõlmab privaatsuse kontseptsioon alljärgnevaid aspekte (1997: 33; 2003: 485):

- 1) otsustusprivaatsust (*decisional privacy*) – isiku vabadust valitsuse või kolmandate isikute sekkumisest tema ellu või tema valikutesse;

- 2) füüsilist privaatsust (*physical privacy*) – isiku üksiolemist ja kehalist terviklikkust;
- 3) informatsioonilist privaatsust (*informational privacy*) – juurdepääsu kaitset isiku andmetele, mille all peetakse silmas andmete konfidentsiaalsust, anonüümsust, andmekaitset ja isiku kohta käivate salajaste faktide kaitset;
- 4) eksklusiivset omandit (*proprietary privacy*) – piiranguid isiku nime kasutamiseks, identiteediks või teisteks identiteeti tähistavateks atribuutideks ja omadusteks.

Allen eristab privaatsuse valdkondi selle alusel, milliseid erinevaid *küsimusi* või *aspekte* privaatsuse kontseptsioon võiks sisaldada. Alleni privaatsuse kontseptsioon ei põhine normatiivsetel alustel ega püüa seejuures “dikteerida” mõisteid ega väärtusi, mida see kaitseb. Tema põhiliseks eesmärgiks on kirjeldada privaatsuse mõiste lingvistilise kasutuse mustreid (Allen 1997: 51). Minu eesmärgiks on käsitleda privaatsuse normatiivset käsitlust.

Selline jaotus tekitab aga mõningaid küsitavusi. Privaatsuse valdkonnad on arusaadavalt kirjeldatud praktika järgi, kuid tundub, et Allen ei ole neid läbi analüüsinud kontseptuaalselt privaatsuse mõiste kaudu. Võttes aluseks Alleni enda positsiooni privaatsuse mõiste suhtes, mida ta mõistab juurdepääsu piiramisena isikule (Allen 2000: 1177), võib eristada laias laastus kolme privaatsuse sfääri isikule juurdepääsu viiside alusel – otsustusprivaatsust, informatsioonilist privaatsust ja füüsilist privaatsust. Viimasena väljatoodud privaatsuse valdkonda - eksklusiivse omandi kaitset, saab minu arvates vaadata veel läbi informatsioonilise privaatsuse ja füüsilise privaatsuse sfääri. Tavapäraselt on isikuga vahetult seotud karakteristikud või esemed representeeritud informatsiooni kujul või füüsiliselt. Näiteks biomeetria (sõrmejäljed, näokujutis jne) on osa isiku füüsilisest kehast, mis on representeeritud informatsiooni kujul. Kui jätta kolm esimest privaatsuse valdkonda, moodustuks neist valdkondadest loogiline jaotus erinevate privaatsuse praktika sfääridest või keskkondadest – nõ isiku vaba tahte (siia alla käivad otsustused ja tegutsemine), keha ja informatsiooni sfäär, millesse sekkumine ja selle eest kaitsmine võiks kõne alla tulla. Seda, kas nende kolme privaatsuse mõistet kirjeldatava aspekti väljatoomine on õigustatud, analüüsin ma käesoleva osa lõpus.

Judith DeCew (1994: 61-64, 73) käsitleb privaatsust laia ja mitmetähendusliku “kobar”-kontseptsioonina (*cluster-conception*). Tema arvates ei ole võimalik anda ühtset ja terviklikku privaatsuse definitsiooni, mis kätkeks kõiki erinevaid privaatsushuve. DeCew väidab, et kuigi

võib loendada ammendamatu hulga privaatsushuve, võib siiski eristada teatud sarnasuste alusel kolme laadi *huve*: (1) informatsiooni kaitsmiseks; (2) füüsilise juurdepääsu kaitset isikule; (3) privaatsuse kaitset otsuste tegemisel ning käitumisel. Sarnaselt Allenile võtab DeCew privaatsuse mõiste selgitamisel aluseks üldised kirjeldused privaatsushuvidest, mida on täiendatud ajalooliste seoste, keelelise kasutuse ja privaatsuse õigustustest tuletatud sarnaste argumentidega. Seega lähtub tema vaade privaatsuse hindamisel väärtusena: “Minu iseloomustus kolme privaatsuse aspekti kohta annab kõikehõlmava käsitluse privaatsusest kui olulisest väärtusest, mis annab meile kaitset erinevates kontekstides” (DeCew 1997: 77).

Ühe põhjalikema käsitluse erinevate privaatsuse valdkondade kohta on avaldanud Beate Rössler oma raamatus “*The Value of Privacy*” (2005). Rössler märgib sissejuhatuses, et kõige olulisem on normatiivne küsimus “Miks me väärtustame privaatsust?” ja annab sellele ka vastuse. Tema arvates kaitseb privaatsus üksikisiku autonoomiat (Rössler 2005: 1). Seega on erinevalt eelnevalt toodud käsitlustest privaatsuse mõiste sisu ja privaatsuse valdkondade jaotuse aluseks selge sisuline eeldus ja normatiivne alus, et privaatsus kaitseb autonoomsuse praktikaid. Privaatsust ennast defineerib Rössler aga alljärgnevalt: “Miski on privaatne, kui isik saab *kontrollida juurdepääsu* sellele “miskile”” (Rössler 2005: 8).¹² Juurdepääsu all mõtleb Rössler otsest füüsilist juurdepääsu, mida ta nimetab “lokaalseks privaatsuseks” (*local privacy*), kui ka juurdepääsu (mis on pigem sekkumisena mõistetav – Laas-Mikko) isiku otsustesse või käitumisse ning isiku kohta käivale informatsioonile. Seega on Rössleri lähenemine sarnane privaatsuse valdkondade osas Alleni omale, kuid erinevalt Alleni privaatsuse huve kirjeldavast lähtekohast, on see determineeritud kontseptuaalsest eeldusest, et juurdepääsu kontrollina defineeritud privaatsus kaitseb üksikisiku autonoomiat. Privaatsuse mõiste sisu on Rössleri jaoks konventsionaalne ning käsitletav nõudeõigusena. Kuid ta ütleb, et miski ei kuulu “loomu poolest” privaatsuse valdkonda. Piir avaliku ja privaatsfääri vahel on konstrueeritud ning see ei ole kindlalt ja igaveseks paika pandud, vaid avatud diskussiooniks. Kuid ka sellistes ühiskondades on teatud konventsionaalselt määratletud valdkonnad, mida loetakse privaatseteks kultuuriliselt väga sügaval tasemel, eriti mis puudutab keha varjamist. Rössler väidab, et autonoomne elu sõltub nendest kolmest sfäärist. See tekitab loomulikult küsimuse, et miks just nendest kolmest. Rössler põhjendab seda sellega, et igaüks nendest sfääridest kaitseb autonoomiat minu suhtes minu endaga, määratletud “teistega” või

¹² “*Something counts as private if one can oneself control the access to this “something”.*”

määratlemata “teistega”. Lokaalne privaatsus ehk “minu enda ruumi” kaitsmine puudutab suhet minu endaga, oma suhete või sõpruse kaitsmine suhet määratletud “teistesse” ja otsustusprivaatsus otsustada oma käitumist võõraste inimeste ees ehk määratlemata “teiste” ees (Rössler 2005: 75).

Lisaks on kirjanduses toodud välja suhte privaatsus (*relational privacy*) eraldi valdkonnana (Beauchamp, Childress 2001), mis on mõeldud kaitsma intiimseid suhteid või lähedasi peresuhteid, kus indiviidid peavad koos tegema otsustusi või arvestama teistega. Samas ma ei käsitleks suhte privaatsust eraldi valdkonnana, kuna see on erinevast kategooriast, võrreldes teistega. Nii indiviidi kui ka suhteid või grupiõigusi võib hõlmata nende kolme põhilise huvi raames juhul kui võtta eelduseks, et need on osa privaatsuse kontseptsioonist. Rössleri arvates võiks suhete privaatsusest rääkida eelkõige informatsioonilise privaatsuse valdkonna raames, kuna suhetes on oluliseks teguriks kommunikatsioon (Rössler 2005: 133), mille põhiolemuseks on informatsiooni vahetus suhtlevate poolte vahel. Minu arvates on suhete, eriti lähisuhete puhul oluline ka füüsiline ruum, kus ollakse omaette. Kui tunnustada otsustusprivaatsuse olemasolu, siis suhetes või grupis tehtavate otsuste kaitsmine kuulub otsustusprivaatsuse valdkonda. Pigem ma väidaksin, et informatsiooniline privaatsus või ruumiline privaatsus hoiab suhteid ja otsuseid kolmandate poolte eest varjul, kuid võime määratleda oma suhteid või teha otsustusi suhetes kuulub eelkõige otsustusvabaduse või autonoomia kontseptsiooni.

Ülalkirjeldatud teooriate eelkäijaks on USA õigusteadlane Ruth Gavison (1980). Gavison (1980: 423-439) käsitleb privaatsust juurdepääsu puudumisena isikule, mis omakorda koosneb kolmest olulisemast *karakteristikust*: (1) informatsioonist, mida inimese kohta teatakse (seondub informatsiooni konfidentsiaalsusega); (2) isikule pööratud tähelepanust (seondub isiku anonüümsusega); (3) füüsiline juurdepääs isikule (seondub isiku eraldatusega). Gavisoni privaatsuse mõiste on võrreldes Alleni, DeCew ja Rössleri käsitlustega kitsam, kuna tema välistab sellest nn otsustusprivaatsuse, mis seondub pigem otsustusvabadusega või autonoomia kontseptsiooniga. Kirjeldatud käsitlustes ei ole eraldi välja toodud “isikule pööratud tähelepanu”, mis on arvatud teistesse privaatsuse sfääridesse. Isikule pööratud tähelepanu valdkond on peamiselt seotud informatsiooni hankimisega, mistõttu võiks see informatsioonilise privaatsuse alla kuuluda. Gavison aga usub, et tähelepanu ei pöörata ainult informatsiooni saamise eesmärgil.

Niisiis räägivad laia privaatsuse mõiste pooldajad enamjaolt kolmest sarnasest privaatsushuvide ringist, mis on kas privaatsuse mõiste erinevateks aspektideks või moodustavad nõ kobar-kontseptsiooni. Nimetagem neid tinglikult otsustusprivaatsuseks, informatsiooniliseks privaatsuseks ja füüsiliseks privaatsuseks. Alljärgnevalt analüüsin iga valdkonna olemust põhjalikumalt ning võrdlen nende kolme omavahelisi seoseid ja sarnasusi, mis võimaldaks läheneda privaatsuse mõiste kehtivusalale tervikuna. Olen eelnevalt rõhutanud privaatsuse mõiste määratlemist privaatsuse rikkumiste kaudu. Seda argumentatsiooniliini jätkan ma ka valdkondade analüüsimisel. Toetun privaatsuse valdkondade kirjeldamisel ja analüüsimisel kolmele mainitud käsitlusele. Kuigi nende põhiideed on sarnased, püüan ma välja tuua ka erinevused olulisemates seisukohtades.

2.1.1.1 Otsustusprivaatsus

Otsustusprivaatsuse all peetakse tavaliselt silmas teistepoolset mitte-sekkumist (*non-interference*) isiku otsustesse ja tegudesse. Antud juhul peetakse “teisteks” nii valitsusasutusi kui ka üksikisikud, ükskõik keda, peale isiku enda. Mõnikord räägitakse ka “eraellu” sekkumisest. Esimeses osas andsin ülevaate sellest, et Euroopa Inimõiguste Kohus määratleb eraelu väga laialt, hõlmates isiku õigust füüsilisele ja vaimsele puutumatusse, isiklikule arengule, isiku autonoomiale, õigusele oma suhteid määratleda jne.

Allen ja DeCew määratlevad otsuseprivaatsust tulenevalt USA õiguspraktikast, mis paljude kriitikute (Feinberg 1983 jt) arvates peab “privaatsuse” all silmas tegelikult isiku autonoomiat. Allen ütleb, et hoolimata kontseptuaalsetest vastuoludest, on otsustusprivaatsuse idee leidnud kasutust tavakeeles, bioetikas, konstitutsioonilises õiguses ja mujalgi. Anita Allen (1997: 47) on küllaltki napolisõnaline otsustusprivaatsuse sisu osas. Geneetilist privaatsust käsitledes iseloomustab ta otsustuseprivaatsust “vabadusena (*freedom*) teha otsuseid tervise, soojätkamise ja pereelu üle, autonoomse vabadusena soovimatust sekkumisest valitsuse või kolmandate isikute poolt”. DeCew (1997: 77) nimetab sarnaselt kirjeldatud privaatsushuvi “väljenduslikuks” privaatsuseks (*expressive privacy*), mille kohaselt kaitseb privaatsus mina-pildi või isiksuse väljendumist kõnes või tegudes. See näitab võimet otsustada käitumisviisi üle, kas seda jätkata või muuta juhul, kui ta ei soovi valitsusasutuste või kolmandate isikute sekkumist tema tegevusse, survet või sundi. Eneseväljendus on kriitiline eelkõige end puudutavate tegude osas, intiimsete suhete, soojätkamise ja perekonnaelu küsimustes ning eluviisi valikul. Nõ “väljenduslik” privaatsus

piirab välist sotsiaalset kontrolli isiku mina-pildi väljenduse üle ja võime üle luua inimestevahelisi suhteid.

Beate Rössler eristab sarnaselt eelpool toodud käsitlustele teistest otsustusprivaatsust, õigust (nõuet) kaitsta end soovimatu juurdepääsu eest, sekkumist meie otsustesse ja tegudesse, kuid ka käitumis- ja eluviisidesse (2005: 9). Privaatsus sisaldab õigust kontrollida juurdepääsu endale. Rössler (2005: 79) ütleb, et “mis puudutab otsustusprivaatsust ja konventsioone ning seda kaitsevaid norme, sisaldab see *prima facie* privaatsuse kaitset, mis tagab hea aluse ütlemaks teisele isikule, et see või too ei ole tema asi. See kindlustab meie elus sfääri, millele (sümboolset) juurdepääsu me saame kontrollida igat sorti vastuväidete ja sekkumiste abil. Selline kaitse võib katta teatud käitumisvorme avalikkuses, samahästi ka elustiili küsimusi ja palju fundamentaalsemaid otsuseid ja tegusid, nagu see, millises kirikus keegi käib või mida õpib, laiaulatuslikumaid eluprojekte, mille poole isik püüdleb: teisisõnu, tegutsemisviise, käitumist ja elu, üldisi eesmärgi ning projekte”. Rössler ütleb, et mida olulisemad tunduvad inimestele otsused või tegevused, seda suurem paistab olevat tendents mõista ja deklareerida neid privaatsetena, mis ei vaja ka edasisist põhjendamist või selgitusi. Rössler peab oluliseks näidata, mis väärtus on otsustusprivaatsusel, et põhistada selle kontseptsiooni normatiivset alust. Otsustusprivaatsuse all peab ta silmas nõ “sotsiaalset ruumi”, olukorda, kus isiku mõtted ja teod peavad olema kaitstud selliselt, et igal isikul, kelle otsuseid kritiseeritakse, on õigus vastuväidetele või õigus öelda, et see, mida tema otsustab, on tema asi ja ta ei soovi teiste sekkumist sellesse. Nii näib, et otsustusprivaatsuse näol on tegu lihtsalt otsustusvabadusega. Rössler väidab, et otsustusprivaatsuse kontseptsioon sõltub negatiivse ja positiivse vabaduse õigest eristamisest. Rössler (2005: 106) eristab negatiivset vabadust, mis lubab isikul olla autonoomne (vaba sekkumisest) ja positiivset vabadust kui autonoomia kontseptsiooni, mis postuleerib vaba isiku enesekohase suhte - vabaduse kontseptsiooni, mis kõrvuti negatiivse vabadusega soovib näha eesmärgi realiseerimist. Autonoomia kontseptsiooni ja otsustusprivaatsus põhineb Rössleri arvamuse kohaselt seisukohal, et inimene ei vali, ei tegutse, ei käitu ega ela vaid vabalt, vaid ka autonoomselt (2005: 50). Tema vabaduse määratlust ja selle seost privaatsuse mõistega käsitlen ma edaspidi.

Kuid otsustusprivaatsuse puhul tekib küsimus, mida selle rikkumine endas täpsemalt sisaldab. Kui vaadata Alleni otsustusprivaatsuse määratlust, siis tegu on õigusega olla vaba teistepoolsest sekkumisest isiku otsustesse või piirangute puudumist. Seega tähendaks

privaatsuse rikkumine selle vabaduse rikkumist negatiivses tähenduses. DeCew ja Rössler on täiendanud seda määratlust ning sidunud otsustusprivaatsuse vabaduse kontseptsiooniga, mis rõhutab autonoomseid valikuid ehk siis ise-otsustamisega ja õigusega teostada valikuid, käituda teatud viisil vabana sotsiaalsest survest. Rössleri arvates, viitab privaatsuse mõiste sotsiaalsele vabadusele või metafoorile “sotsiaalsest ruumist”, mida on vaja autonoomia sekkumatuks teostamiseks. Kuid mida sisaldab otsustusprivaatsuse rikkumine antud kontekstis? Minu arvates tähendaks otsustusprivaatsuse rikkumine isiku autonoomia piiramist ise-otsustamisel oma ellu puutuva üle.

2.1.1.2 Informatsiooniline privaatsus

Informatsioonilisest privaatsusest räägitaksegi tihtipeale kui privaatsusest ja seda ajaloolistel põhjustel (vt, I peatükk, punkt 1.1). Mitmete teoreetikute arvamusel kohaselt on informatsiooniline privaatsus privaatsuse tuumaks või isegi ainukeseks aspektiks (Fried 1984).

Laia privaatsuse kontseptsiooni teoreetikud käsitlevad informatsioonilist privaatsust suhteliselt sarnaselt. Anita Allen (1997: 42) käsitleb informatsioonilist privaatsust juurdepääsu piiramisena isikuandmetele. Sarnaselt mõistab informatsioonilist privaatsust DeCew (1997: 75), kuid tema rõhutab lisaks sellele, kes informatsioonile juurde pääsevad, ka juurdepääsemise eesmärki. Rössleri (2005: 111) arvates tuleb informatsioonilist privaatsust mõista teadmiste piiramisena isiku kohta, kontrolli selle üle, mida inimesed võivad tema kohta teada. Kontroll tähendab seejuures teada, mida inimesed isiku kohta teavad ja kuidas nad on seda teada saanud. Oluliseks küsimuseks on see, miks peaks meil olema põhistatud nõue olla mitte jälgitud või pealt kuulatud meie tahte vastaselt ja/või ilma meie teadmata. Rössleri arvates täiendab informatsioonilise privaatsuse kontrolli käsitlust arusaam, et me ei soovi meie kohta käiva informatsiooni ringlemist meie tahte vastaselt ja ilma meie teadmata ning selle kasutamist meie vastu. See käib kõikide suhete kohta: informatsiooni kaitstakse “määratud teiste” (“*specified others*”) eest. Rössler järeldab, et põhjus, miks inimesed näevad informatsioonilise privaatsuse rikkumist kahjustavana, ei ole lihtsalt seetõttu, et nad leiavad selle olevat ebameeldiva, häbistava jne, vaid seetõttu, et informatsioonilise privaatsuse rikkumine tähendab nende jaoks autonoomia tingimuste rikkumist. Rössler on seisukohal, et üksikisiku autonoomia on sõltuv informatsioonilisest privaatsusest (Rössler 2005: 111-112).

Milliste andmete või informatsiooniga on tegu? Lääneriikides räägitakse privaatsuse

kontekstis isikuandmetest ehk siis nendest andmetest, mille põhjal on konkreetne inimene identifitseeritav.¹³ Isikuandmed hõlmavad: 1) andmeid isiku mõtete, otsuste ja veendumuste kohta; 2) teda identifitseerivad andmeid, nii isikusamasust identifitseerivaid andmed kui ka andmed tema eelistuste, käitumise jne kohta; 3) andmeid, mis seonduvad tema tegevusega nii kodus kui ka väljaspool kodu. Omaette huvitav küsimus on, milline on isiku suhe enda andmetega. Kas omandisuhe või informatsioon on osaks tema isiksusest ja olemisest? Andmete käsitlemine omandina on levinud USA-s. Seda laadi lähenemist kritiseerisin juba Thomsoni teooriat käsitledes. Floridi (2005: 195) arvates võimaldavad “/.../ isikuandmed mõista õigust informatsioonilisele privaatsusele isiku puutumatusena tundmatute (*unknown*), soovimatute (*undesired*) ja ettekavatsematute (*unintentional*) muutuste eest oma isikus (*identity*) /.../”. Floridi arvates tähendab see, et isiku õigusi mitte ainult ei kaitsta informatsioonilises ruumis, vaid inimene on tema informatsioon (seetõttu nimetatakse Floridi käsitlust ontoloogiliseks). Väide on radikaalne, kuna koherentse privaatsuse mõiste jaoks peaksime väitma, et inimene on ka teda ümbritsev ruum. Kuid olen sellega nõus, et inimese identiteet ja isik on aina rohkem representeeritud informatsioonilisel kujul (näiteks biomeetrilised andmed, mille alusel on ta füüsiline isik identifitseeritav jne), mistõttu kujutavad andmekaitsealased rikkumised ohtu isiksusele ja tema identiteedile.

Informatsioonilise privaatsuse puhul räägitakse erinevatest juurdepääsu piiramise mehhanismidest. Allen nimetab konfidentsiaalsust, anonüümsust ja salajasust. Konfidentsiaalsuse säilitamiseks piiratakse juurdepääsu informatsioonile ja võimaldatakse seda vaid autoriseeritud isikutele, spetsiifilise grupile või teatud professioni esindajatele, näiteks arstile ravi eesmärgil. Allen ütleb õigesti, et põhiliseks probleemiks või väljakutseks on otsustada, kelle nõudeid konfidentsiaalse informatsiooni avaldamiseks tuleks rahuldada. Kas peaks andma andmeid kindlustusele, tööandjale, perekonnale jne? Minu arvates on oluline põhimõte, et isikuandmete töötlemine peab jälgima eesmärki, milleks andmeid koguti ja kuidas põhjendati ja teavitati isikut andmete töötlemisest. Andmete töötlemise eesmärk peab kattuma andmete kogumise eesmärgiga ning järgima inimese huve, kelle andmeid on kogutud. Näiteks kui isiku terviseandmed on kogutud isiku ravimiseks, ei saa võimaldada

¹³ Gavison toob huvitava näite selle kohta, et teinekord ei pruugi anonüümsus olla hästi kaitsev kilp, isik võib olla kaudselt tuvastatav. Kui seltskonnas küsitakse preestrit, kas talle on ka midagi erakordset pihil jutustatud, vastab preester, et tema esimene pihilkäija tunnistas talle, et ta on mõrvar. Mõned minutid hiljem liitub seltskonnaga mees, kes tervitab preestrit soojalt ja teatab seltskonnale, et tal on olnud olla au preestri esimene pihtija.

juurdepääsu selle isiku kindlustusandjale, kes sooviks teada, milliste riskide vastu ta peaks selle töötaja puhul kindlustama. Allen toob eraldi välja informatsiooni “salajasuse” tahu privaatsusest. Tema arvates hõlmab see faktide teadlikku varjamist, et kaitsta enesehinnangut ja olulisi suhteid (Allen 1997: 43). Minu arvates kattub informatsiooni salajasus konfidentsiaalsuse terminiga ja ma ei näe nendel vahet, kuna konfidentsiaalsus eeldab teatud informatsiooni salajas hoidmist ja piiratud juurdepääsu. Küll ei kattu aga konfidentsiaalsuse ja privaatsuse mõisted. Konfidentsiaalsus hõlmab endas mistahes andmete kaitset, seega on see laiem kui privaatsuse mõiste, mis sisaldab vaid isiku kohta käiva informatsiooni kaitset. Kolmanda kaitsemehhanismina käsitletakse andmete anonüümsust, andmete töötlust selliselt, mis ei võimaldaks identifitseerida isikuid, kelle andmeid töödeldakse. Näiteks kasutatakse anonüümseid andmeid geenide projektides, et saada uusi teadmisi ja kogemusi geneetika ja geenitehnoloogia kohta. Infoajastul räägitakse anonüümsusest eelkõige informatsiooni ja kommunikatsiooni kontekstis, kus isik ei ole andmete ja teatud karakteristikute poolt tuvastatav või ta ei soovi ise end tutvustada. Kui isik ei soovi enda tuvastamist, ei anna ta kolmandatele pooltele nõusolekut enda isiku tuvastamiseks.

Oluliseks küsimuseks on, mida lugeda informatsioonilise privaatsuse rikkumiseks. Privaatsuse rikkumisi käsitletakse tihti peale rikkumise tagajärgede kaudu. Mõned andmed on teistest märksa olulisemad, kuna nende kompromiteerimine võib kaasa tuua ettenägematut kahju. Isiku samasust tõestavate andmete kadumise korral, kui need kellegi teise kätte satuvad, on võimalik teise isiku nimel esineda, tema õigusi ja privileege kasutada jne. Peale isiku samasust tõestavate andmete kuuluvad siia ka andmed selle kohta, kuidas ja kellena inimene ühiskonnas esineb ning mida ühiskond tema kohta teadma peaks või ei peaks ehk siis isiku identiteedi kohta. Siia kuuluvad andmed isiku varalise seisuga, poliitiliste veendumuste kohta, samuti muud andmed, mis võivad põhjustada isiku diskrimineerimist, pahatahtlikku tähelepanu tema suhtes, halvaks panu jne. Näiteks võib tuua inimese, kellel on HIV viirus, Eestis on mitmeid näiteid, kus HIV viirust põdevat last ei soovita lasteaeda ega kooli.

Informatsioonilise privaatsuse rikkumisi saab käsitleda teatud tingimuste alusel. Rössleri arvates on kaks olulist tingimust: informeeritus jälgimisest või andmete töötlemisest ja isiku nõusolek andmete töötlemiseks. Rössler (2005: 113) eristab järgmisi informatsioonilise privaatsuse rikkumise viise:

- 1) “paradigmalsed kaasused”, kus isikut jälgitakse või kuulatakse pealt ilma tema

teadmata ning tema tahte vastaselt. Rikkumise alla kuuluvad ka taolised juhtumid, kus isikut jälgitakse, ilma et kogutaks mingeid andmeid;

2) inimene on teadlik, et teda jälgitakse või kuulatakse pealt, kuid andmete kasutamine toimub tema tahte vastaselt või vähemalt ilma tema nõusolekuta (*consent*);

3) isik on teadlik, et teda jälgitakse või kuulatakse pealt, kuid see ei toimu tema tahte vastaselt, kuna ta saab midagi vastu, mida ta rohkem hindab.

Esimene rikkumiste juhtum on väga oluline privaatsuse kontseptsiooni ja selle ulatuse määratlemise seisukohalt, seetõttu käsitlen seda käesoleva osa lõpus eraldi. Kui esimesel juhul ei tea isik, et tema kohta on üldse mingeid andmeid kogutud ning seda tehakse tema tahte vastaselt, siis teisel juhul kasutatakse tema andmeid mitte-eesmärgipäraselt, mingil muul eesmärgil ja ulatuses, kui teda on teavitatud või kui tal on alust eeldada. Kolmanda liigi osas ei ole ma Rössleriga ühel meelel. Kui privaatsuse rikkumist määratlema sellisel moel, hõlmab see ka juhtumeid, kus inimene vabatahtlikult loobub oma privaatsusest mingi muu väärtuse nimel. Samuti kahjustab see privaatsuse rikkumise eristamise normatiivset kriteeriumit, isiku nõusolekut andmete töötlemiseks. Võib küll vaielda, millises vormis nõusolek peab olema. Kuid selliseid juhtumeid ma privaatsuse rikkumiseks normatiivses mõttes ei loeks. Vastasel juhul võiks paljusid igapäevaseid situatsioone käsitleda privaatsuse rikkumisena. Näiteks kui ma töötan avatud kontoris ja räägin oma ülemusega oma isiklikest probleemidest. Olen teadlik, et teised võivad kuulda, kuid ma saan ülemusega probleemi lahendatud ning ma ei tee numbrit sellest, et keegi teine võis veel kuulda. Kui ma oleksin arvanud, et see rikub minu privaatsust, oleks ma leidnud rääkimiseks nõo privaatsema koha.

2.1.1.3 Füüsiline privaatsus

Seda privaatsuse valdkonda nimetatakse tavapäraselt füüsiliseks privaatsuseks (*physical privacy*) või ruumiliseks privaatsuseks (*spatial* või *local privacy*). Erinevates teooriates ollakse üldiselt nõus, et see privaatsuse valdkond puudutab eelkõige füüsilist või ruumilist juurdepääsu isikule ja isikliku ruumi puutumatus. Allen (1997: 33) märgib, et privaatsus tähendab paljude jaoks eelkõige füüsilise eraldatuse tingimusi, eraldatust, üksildust, intiimsust, isolatsiooni ja muud sellist. Judith DeCew (1997: 76) arvates võimaldab füüsiline privaatsus eraldatust käitumise või tegevuste jaoks, mida sotsiaalsed normid näevad ette privaatsetena, näiteks duši all käimine. Ka tema arvates vähendab privaatsust soovimatu

füüsiline lähedus, kellelgi jälgimine avalikes kohtades või eraruumides, põhjustades hirmu kõikehõlmava kontrolli ees.

Nii nagu ka informatsioonilise privaatsuse puhul, võib küsida, millist ruumi ja mis ulatuses võiks pidada füüsilise privaatsuse objektiks. Kas juhul, kui keegi istub minu kõrvale pargipingile, on mul õigus öelda, et minu privaatsusse sekkutakse? Rössleri (2005: 143) jaoks tähendab antud privaatsuse sfäär kitsamalt privaatset kodu, kus nõ tõeline privaatsfäär avaneb. Ta mõtleb ruumi, kus mitte ainult ei kontrollita seda, kes siseneb ja kuna, vaid mida ka korraldatakse teatud viisil. Privaatne elu privaatsetes ruumides järgib erinevaid reegleid, mis on kehtestatud väljaspool neid ja need reeglid lubavad teistsugust suhet endaga ja teistsugust käitumist teiste suhtes. Sellist ruumi ei hinnata vaid suhete toimumispaigana, vaid ka üksiolekuks. Kodu või muud privaatset ruumi käsitletakse füüsiliste ruumidena, milles ja mille komponentides avaldub isiku identiteet ning on oluline, et nendes leiab aset isiku enda tundmaõppimine ja mina-pildi kujunemine ilma teistepoolse sekkumiseta või häirivate faktoriteta (Rössler 2005: 148-152). Ta tõstab esile Virginia Woolfi tõdemust selle kohta, et teatud inimesele omased autonoomsed eluvormid sõltuvad õigusest omada "oma ruumi". Eeltoodut peabki Rössler normatiivseks aluseks privaatsete ruumide kaitsmisel (Rössler 2005: 144-145). Rössleri arvates võib teatud määral öelda, et otsustusprivaatsus ja informatsiooniline privaatsus sõltuvad ruumilisest privaatsusest, kuna ruum teeb võimalikuks autentse käitumise ning seega ka autonoomsuse.

Mida sisaldab füüsilise privaatsuse rikkumine? Kas isiku keha puutumatus ja terviklikkuse rikkumise juhtumid kvalifitseeruvad? Või puudutab füüsiline privaatsus vaid füüsilist ligidust? Näiteks Allen arvab, et inimese kehaline terviklikkus sisaldub samuti selles mõistes. Olen pigem seisukohal, et see, mis puudutab füüsilist keha ja selle terviklikkust, kuulub pigem otsustusprivaatsuse alla. Ehk siis füüsilise keha puudutavad otsused kuuluvad sellesse sfääri, mis puudutab isiku õigust ise-otsustada enda elu üle.

Kindlasti kuuluvad füüsilise privaatsuse rikkumise alla need olukorrad, kus isikule lähenetakse või tema ruumi sisenetakse ilma isiku nõusolekuta. Kuid kuidas ja mis alusel määratletakse üldise füüsilise privaatsuse rikkumisi? Allen näiteks väidab, et kvalifitseerivaks tingimuseks on see, kui sekkutakse isiku füüsilisse eraldatusse. Seega võib pidada ka jälgimist füüsilise privaatsuse rikkumiseks (1997: 46). Ilmselt peab ta silmas neid olukordi, kus informatsiooniline privaatsus ja füüsiline privaatsus haakuvad, kui

informatsiooni hankimiseks on vajalik ka füüsiline juurdepääs isikule. Võib siiski vaielda, kas tegu on füüsilise privaatsusega. Näiteks olukorras, kus isik satub radari vaatevälja, samuti kui isikut jälgitakse võimsa aparadi abil eemalt, sekkumata kuidagi sõna otseses mõttes tema füüsilisse eraldatusse. Kas see pole mitte informatsioonilise privaatsuse rikkumine? Informatsiooni töötlemine, mille eest peaks informatsiooniline privaatsus kaitsma, sisaldab kõikvõimalikke toiminguid, sh andmete vaatamist, kogumist jne, ükskõik mis kujul need andmed ei oleks. Omaette küsimus on see, et kas tegu on privaatsuse rikkumisega ka neil juhtudel, kui jälgitav isik ei ole identifitseeritav, kuna üks informatsioonilise privaatsuse tingimusi oli, et ta on identifitseeritav. Põhimõtteliselt tuleb vaadata konteksti relevantsust. Igas kontekstis ei ole andmed tõesti identifitseeritavad ega ka relevantset, kuid mingis teises kontekstis on nad hüpoteetiliselt on. Informatsioonilisse privaatsusesse kuulub isiku otsustus, kes ja milliseid andmeid võiksid tema kohta teada. Seega kuulub isiku jälgimine või pealtkuulamine ilma nõusolekuta pigem informatsioonilise privaatsuse valdkonda, kui just selleks ei ole vaja isiku füüsilisse ruumi sekkumist.

Tekib küsimus, miks peaks isik või ruum tema ümber olema privaatne. Kas see on mingil viisil omandiga seotud? Ilmselt ei saa me rääkida sellest kui omandist. Neil inimestel, kel pole mingit arvestatavat omandit, ei peaks olema siis ka privaatsust ning see oleks absurdne. Kui ma elan üürikorteris, on mul kindlasti mul õigus eluruumi puutumatusle, mis on ehk üks olulisemaid aspekte füüsilise privaatsuse puhul. Füüsilise privaatsuse ulatus ilmselt sõltub siiski ka omandist ja isiku majanduslikust olukorrast niipalju, kuna võimaldab isikule rohkem eraldatud ruumi, nõ loomulikku privaatsust.

Privaatse ruumi teema tõstatab samas küsimuse, kui kaugele saavad teised väljastpoolt sekkuda isiku ruumi. Võib öelda, et ruum loob küll võimaluse eralduda, kuid privaatne ruum ei ole olemuslikuks osaks privaatsusest mõistest, kuna avaliku ja privaatse ruumi eristus ei ole privaatsuse mõiste aluseks ega olemuslik privaatsuse rikkumise eristamisel. Ruumilise privaatsuse rikkumisena käsitletakse eelkõige distantsi ja füüsilist eraldatuse rikkumist. See hõlmab juhtumeid, kus keegi siseneb meie ruumi mingil valed ettekäändel, mitte põhjusel, mida me aktsepteerime, kuid ka juhtumeid, kus keegi, kelle lähedust me ei soovi, istub meie kõrvale pargipingile, kuigi pargis on palju tühje pinke. Sarnaselt informatsioonilisele privaatsusele on aluseks eelkõige isiku tahe ja volitus võimaldada teistele juurdepääs. Kuid see tingimus on normatiivselt suhteliselt nõrk, kuna füüsiline privaatsus on seotud objektiivsete situatsioonidega kus ollakse nõ loomulikult teistest eraldatud, näiteks kui keegi

on sattunud üksikule saarele. Kuid seda saab pidada pigem eraldatuseks kui privaatsuseks normatiivses mõttes.

Privaatsus on kindlasti seotud ka sotsiaalse kontekstiga, kultuuri arusaamadega privaatsusest ja eraldatusest. Ida kultuuride näitel võib öelda, et teatud kultuuris elavad pereliikmed tihedalt koos, kuid välismaailma ja võõraste eest varjatakse omi asju hoolikalt. Füüsiline privaatsus on väga oluline suhete kaitsmiseks, kuid mitte alati, tihti ka varjamiseks. Tekib küsimus kas privaatsesse ruumi võivad sekkuda teised, eriti kui kõne all on muude väärtuste kaitsmine, näiteks koduvägivalda sekkumine või ebaõiglusesse peresuhetes.

2.1.2 Laia privaatsuse kontseptsiooni kriitika ja implikatsioonid

Laia privaatsuse mõiste pooldajad toetavad privaatsuste mõistet, mis sisaldab kolme privaatsuse valdkonda, huvi või sfääri: 1) otsustusprivaatsust; 2) informatsioonilist privaatsust; 3) füüsilist privaatsust. Need valdkonnad on kirjeldatavad privaatsuse erinevate tahkudena või huvidena, mis iseloomustavad nende teoreetikute arvamuse kohaselt privaatsuse kontseptsiooni.

Üheks olulisemaiks küsimuseks privaatsuse mõiste puhul on, mida privaatsuse rikkumine endast kujutab ja mille alusel rikkumine määratletakse. Võtan rikkumiste formuleerimisel aluseks käsitluse, kus privaatsusnõue sisaldab positiivse vabaduse kaitset. Sõnastaksin eelpool käsitletud privaatsuse valdkondade rikkumiste sisu alljärgnevalt:

- 1) otsustusprivaatsust rikutakse juhul, kui sekkutakse X-i õigusesse kaitsta end soovimatu juurdepääsu eest, soovimatu sekkumise eest tema otsustustesse või tegudesse;
- 2) informatsioonilist privaatsust on rikutud juhul, kui juurdepääs X-i isikuandmetele ja nende kasutus toimub ilma tema nõusolekuta ning eesmärgil ja ulatuses, milleks ei ole isik oma nõusolekut andnud;
- 3) füüsilist privaatsust rikutakse juhul, kui X-le lähenetakse või sisenetakse X-i ruumi ilma X-lt nõusolekut küsimata ja eesmärgil.

Tavapäraselt on privaatsusega seotud situatsioonid kompleksed. Näiteks kui ma lähen arsti juurde, on arstil juurdepääs minu kehale kui ka informatsioonile minu tervisliku seisundi kohta. Seega võib üks situatsioon puudutada rohkem kui ühte privaatsuse aspekti.

Kui võrrelda neid erinevate privaatsusvaldkondade rikkumisi, siis on normatiivne mehhanism, mille alusel saab määratleda privaatsuse rikkumist, kõikides valdkondades sarnane: selleks on isiku otsustus või nõusolek. Tegu on kontrolli või juurdepääsu kontrolli teooriatele iseloomuliku privaatsuse mõistega, mis pooldab isiku õigust valida ise privaatsust. Sekkumist isiku otsustesse ja tegudesse, informatsiooni kasutamist või ruumi sisenemist ilma selle isiku nõusolekuta peetakse privaatsuse rikkumiseks. Isiku nõusolekut peetakse autonoomia praktikaks, milles väljendub austus isiku autonoomia suhtes (Dworkin 1988: 120). Kui rikkumise määratlemise aluseks on nõ isiku autoriseering tegevuse suhtes, mis puudutab tema privaatsust, siis peab privaatsuse mõiste olemus olema kirjeldatav läbi millegi, mis eristab privaatsust autonoomiast ja selle praktikatest.

Privaatsuse võib kirjeldada piiratud “sfäärina” isiku ümber. See hõlmab ideed, et privaatsus on rakendatav vaid teatud piirides, mis tuleneb osaliselt ka selle ruumilisest loomusest, mis ümbritseb teda (Persson, Hansson 2003: 61). Seda seostatakse eelkõige juurdepääsu või kontrolliga isiku kohta käivale informatsioonile ja füüsilise ruumiga. Otsustusprivaatsus on mõnevõrra erinev nendest kahest privaatsuse valdkonnast. Informatsiooniline privaatsus ja füüsiline privaatsus kirjeldavad isiku ellu sekkumist läbi teda ümbritsevate olemise-sfääride, milles isik avaldub ja toimetab, informatsiooni ja füüsilise ruumi. Aluseks võetud privaatsuse mõiste kohaselt on nende privaatsuse valdkondade realiseerimise aluseks isiku autonoomne otsustus ja austus selle isiku valikute suhtes. Informatsioonilise ja füüsilise privaatsuse puhul realiseeritakse seda otsustust piiratud kontekstis, kas ja kuidas võimaldada teistele juurdepääs ennast puudutavale informatsioonile ning end ümbritsevatele füüsilisele ruumile. Otsustusprivaatsus on võrreldes informatsioonilise ja füüsilise privaatsusega primaarsem ja vahetum autonoomia suhtes. Selle rikkumine puudutab vahetult sekkumist isiku ise-otsustamise võimesse kui sellisesse üldiselt. Eelpool kirjeldatud privaatsuse valdkonnad on minu arvates seega üksteiste suhtes eritaseme mõisted või lausa erinevad mõisted.

Osa privaatsusteooriate autorite (Benn 1984, Kupfer 1987) arvates on privaatsuse kaitstavaks väärtuseks autonoomia. Seega on privaatsus tarvilik (*necessary*) autonoomia säilitamiseks. Rössleri kui laia privaatsusmõistest pooldava teoretiku seisukohaks on, et privaatsuse rikkumine kõigis kolmes privaatsuse valdkonnas toob endaga kaasa ka autonoomia rikkumise (Rössler 2005).

Käesoleva peatüki üheks olulisemaks eesmärgiks on piiritleda privaatsuse mõiste ning määratleda selle seosed ja erinevus autonoomia mõistest. Tundub, et autonoomia seos privaatsusega võiks olla kahetine:

- 1) privaatsusest võib eristada nõu privaatsfääri, ehk siis isiku õigust otsustada oma elu üle vastavalt oma eesmärkidele ja soovidele, mida mõned nimetavad otsustusprivaatsuseks, kuid osa seostab seda pigem autonoomiaga;
- 2) mõne teooria kohaselt toob privaatsuse rikkumine kaasa autonoomia rikkumise, mis tähendab, et autonoomia ja privaatsuse vahel peab olema tarvilik (*necessary*) seos. Rikkumise aluseks on isiku otsustus või nõusolek privaatsusesse sekkumiseks.

Kriitika keskmes on otsustusprivaatsus, kuna see puudutab autonoomset otsustust kõige vahetumalt. Kriitika laia mõiste pooldajate poolt väljatoodud privaatsusvaldkondade suhtes võiks olla järgmine: kui otsustusprivaatsust defineerida juurdepääsu või sekkumisena isiku otsustesse, tegudesse, käitumis- ja eluviisidesse, siis otsustusprivaatsuse mõiste kattub kas otsustusvabaduse või autonoomia mõistega. Järgmises osas analüüsin ja võrdlen põhjalikumalt otsustusprivaatsuse mõistet autonoomia kontseptsiooniga. Kui minu hüpotees peab paika, siis tekib küsimus, kas on üleüldse mõtet rääkida otsustusprivaatsusest. Lisaks toob see kaasa nendes teooriates, mille kohaselt privaatsus kaitseb väärtusena üksikisiku autonoomiat, huvitava järelduse, et autonoomiana mõistetud otsustusprivaatsusega kaitstakse üksikisiku autonoomiat. Kuid kuna ka teistes privaatsuse aspektides sisaldub autonoomne otsustus, tekitab see järeldus laiema küsimuse sellest, mis on privaatsus üleüldse võrreldes autonoomiaga. Seetõttu analüüsin väidet, mille kohaselt toob privaatsuse rikkumine kaasa tingimata autonoomia rikkumise.

2.2 Privaatsuse kontseptsiooni eristamine autonoomiast

Käesoleva osa eesmärgiks on privaatsuse kontseptsiooni eristamine autonoomiast. Seni olen ma analüüsinud põhjalikumalt vaid privaatsuse kontseptsiooni. Piiritlemaks privaatsust autonoomia kontseptsiooni suhtes uurin ma, millist üksikisiku autonoomia kontseptsiooni võiks privaatsuse kontekstis üleüldse rakendada ning mida autonoomia all mõistetakse. Seejärel võrdlen laia privaatsuse mõiste pooldajate poolt eristatud nn otsustusprivaatsust ja ise-otsustamise aspekti autonoomia kontseptsiooniga, samuti seost privaatsuse rikkumise ja autonoomia rikkumise vahel. Need võrdlused aitavad välja selgitada, kui palju ja kuidas tuleb revideerida privaatsuse mõistet võrreldes laia privaatsuse kontseptsiooni käsitlustega.

2.2.1 Üksikisiku autonoomia mõiste

Vähesed privaatsuse mõiste teoreetikud on võtnud ette põhjalikuma autonoomia kontseptsiooni analüüsi. Enamik võtab eelduseks teatud autonoomia mõiste, mida kasutatakse vähem privaatsuse ja autonoomia võrdlemiseks, rohkem autonoomia kui väärtuse kaitsmiseks privaatsuse kontekstis. Ilmselt seda seetõttu, et “autonoomial” ei ole ühest koherentset tähendust. Ka üksikisiku autonoomia kontseptsiooni tuum-mõiste, “isevalitsemise” erinevad konstruktsioonid on ühte- või teistpidi haavatavad.

Mõiste “autonoomia” on pärit kreeka keelest ja tähendab “oma seadusi omama või tegema”, mida võib mõista “enda reguleerimise”, “enesemääratlemise”, “isevalitsemise” või “sõltumatusena”. Feinberg eristab nelja “autonoomia” mõiste peamist tähendust: 1) võimet end valitseda (*capacity to govern oneself*); 2) tegelikku isevalitsemise tingimust (*the actual condition of self-government*); 3) autonoomiaga seotud voorusi või iseloomu ideaali (*its associated virtues or and ideal of character*); 4) analoogselt poliitilise riigiga – suveräänset võimu enese valitsemiseks (*the sovereign authority to govern oneself*) (Feinberg 1983: 446-447). Kirjanduses võib märgata üksikisiku autonoomia puhul kahte põhilist ja mõneti erinevat kasutuskonteksti: 1) praktiline, mis seondub liberalismi vaidluste, liberalistlike õiguste nagu privaatsus, sõnavabadus jne õigustamise arutelude, patsiendi õiguste ja muude praktiliste probleemidega; 2) teoreetilisem ja Kanti algsest autonoomia moraalsest mõistest kaugenenu arutlus, mille kohaselt isik on autonoomne tema soovide, tegevusest või iseloomust

tulenevalt niivõrd, kuivõrd need põhinevad teatud viisil tema motiividel¹⁴, mis seondub Feinbergi nimetatud teise autonoomia mõistega. Ideaalsel juhul peaks praktilise konteksti vaidlused lähtuma teoreetilises vallas tehtud tööst, kuid üldiselt ei pruugi see nii olla. Näiteks Fried (1984) viitab privaatsuse kaitstava väärtusena käsitletava autonoomia mõiste puhul Kanti autonoomia käsitlusele. Vaid mõni privaatsusteoreetik, näiteks Beate Rössler (2005), on sidunud privaatsuse mõiste kontseptuaalsel tasemel autonoomia mõistega. Harva puudutavad autonoomia teoreetikud autonoomia mõiste seost privaatsuse kontseptsiooniga. Seda on teinud näiteks Gerarld Dworkin (1988) ja James Taylor (2002).

Käesoleva töö kontekstis käsitlen autonoomiat tegeliku isevalitsemise tingimusena. Leidub palju erinevaid autonoomia kontseptsioone, mis on seotud ideega tegelikest isevalitsemise tingimustest. Need ei viita mitte isiku psühholoogilisele seisundile, vaid pigem õigusele teatud laadi kohtlemiseks. Autonoomia õigusena kaitseb sellise tegevuse eest, mis püüab takistada või õõnestada isiku autonoomiat, näiteks ähvardamine, manipuleerimine jne (Christman 1988: 110). Kuid millised tingimused peavad olema täidetud isevalitsemiseks?

Laia privaatsuse mõistet pooldavatest teoreetikutest pakub põhjalikuma käsitluse autonoomia kontseptsiooni kohta Beate Rössler (2005). Ta pooldab autonoomia mõistet, mille kohaselt saab isikut kirjeldada ennast-määravana, kui tema soovid ja teod on autentselt tema omad, selliselt, et isik saab põhimõtteliselt end identifitseerida oma soovide ja tegudega. Selle käsitluse aluseks on Harry Frankfurti ja Gerald Dworkini nn “hierarhiline” autonoomia kontseptsioon, mille kohaselt on inimesed konstitueeritud võime poolt kujundada “teise-järgulisi soove” (*second-order volitions*), võimet kaalutleda ja otsustada, milliseid esimese-järgu soove nad tahaksid omada ja täide viia. Hierarhilised käsitlused on sisult küllalt neutraalsed: nad ei eelda mõne kindla väärtuse või hüve pooldamist ning sobivad rakendusliku eetika debattidesse.

Taylor (2005: 1) autonoomia teooriate tuuma selgitamisel pakkunud üldise ja neutraalse mõiste: isik on autonoomne tema soovidest, tegevusest või iseloomust tulenevalt niivõrd, kuivõrd need põhinevad teatud viisil tema motiividel. Dworkini (1988: 20) käsitluse kohaselt on autonoomia “isikute teise-järguline võime reflekteerida kriitiliselt esimese-järgu soovide üle ja võimet aktsepteerida või püüda neid muuta kõrgema järgu eelistuste ja väärtuste

¹⁴ Sellist määratlust pakub James Stacy Taylor (2005: 1) sissejuhatuses raamatusse “Personal Autonomy. New Essays on Personal Autonomy and Its Role in Contemporary Moral Philosophy”.

valguses”. Selliselt saavutatud soovide autentsus määrab isiku autonoomsuse. Lisaks on oluline küsimus, kust inimese soovid ja tegevus pärinevad, kuidas need arenevad ja millistel inimese soovidel, huvidel või eelistustel need põhinevad. Christmani (1991: 346-348) arvates võivad mistahes jõud või faktorid selgitada muudatuste tekke isiku eelistuste hulgas, kuid need faktorid peavad olema sellised, mille üle isik sai reflekteerida ja vaidlustada muudatused, mis manifesteerisid isiku autonoomiat. Lisaks ei tohiks Christmani sõnul need faktorid piirata enese-refleksiooni. See tingimus on vajalik, et vältida lõpmatut regressi iseenda poolt valitud soovides, mis on identifitseerimise printsiibi kohaselt vajalikud autonoomiaks. Autonoomia puhul on oluline, et toimija peab olema enam-vähem teadlik muudatustest või arengutest oma motiivides ja miks need muudatused toimusid. Refleksioon peab sisaldama isiku soovide ja muudatuste geneesi. Mitte-autonoomne inimene elab tingimusel, mis kujundab inimeses süstemaatiliselt väärade ettekujutuste oma võimalustest, tegevustest, eesmärkidest, soovidest ja ootustest. See autonoomsuse tingimus on seotud manipuleerimise ja enesepeetuse välistamisega. Seega on autonoomia eelduseks isiku mõistmine endast ja oma positsioonist, võimelisus kujuneda oma eesmärgi ning projekte ning neid saavutada ja nende üle reflekteerida (Rössler 2005: 54-65). Christmani (1991: 347) arvates peab lisaks tingimusele, et soovid peavad olema isiku enda poolt valitud, olema täidetud ka tingimus, et isik on vaba välisest manipulatsioonist ja sekkumisest. Selle tingimusega saab vältida lõpmatut regressi, mille võib tekitada nõue, et isiku motiivid peavad olema ise kujundatud. Isiku autonoomia määra on väga raske mõõta, kui tahta vältida paternalismi ja teiselt poolt naivistlikku või liiga abstraktset lähenemist. Rössleri arvates piisab nõudest, et isiku autentses identifitseerimises ei toimuks struktuurseid või süstemaatilisi sekkumisi.¹⁵ Inimene on autonoomne vähemal või rohkemal määral ja seetõttu on autonoomia astmeline kontseptsioon (Rössler 2005: 62).

Kui ratsionaalne peab olema eneserefleksioon ja mida ratsionaalseks olemine tähendab? Siinkohal lähevad teoreetikute seisukohad lahku. Nii Rössler kui ka Christman on seisukohal, et autonoomiat ei saa siduda liiga tugeva ratsionaalsuse mõistega. Rössleri väitel ei ole oluline, et põhjused, miks inimene end ühtede või teiste soovidega identifitseerib, oleksid ratsionaalsed nii enda kui ta teiste jaoks. Pigem on oluline, et tal on “omad head põhjused” (*her own good reasons*), et ta on võimeline mõistma end tegevuse autorina. See ei tähenda, et

¹⁵ Samas võib inimene vabalt aru saada manipuleerimisest ning hoolimata sellest aktsepteerida juba internaliseeritud soovet.

kõik teised inimesed neid põhjusi peaksid aktsepteerima. Seejuures peab jääma nõue, et isik ei tohiks kaotada suunda tõe, sest muidu ei saaks vastavalt identifitseerimise printsiibile eristada oma häid põhjusi enesepettusest, illusioonidest jne. Suund tõe tähendab, et isik peab olema juhitud tõestest uskumustest maailma kohta ja tema suhete kohta teiste inimestega. Christmani (1991: 350) arvates peab autonoomia puhul toetama lisaks soovide kujunemise tingimusele minimaalset internalistlikku ratsionaalsuse nõuet. Internalismi nõue on, et inimene käitub vastavalt oma motiividele ning tema motiivid põhinevad tõestel uskumustel. See välistab inimese poolt valitud väärtuste kritiseerimise ning võimaluse sekkuda isiku heaolu nimel tema enda vabadusse. Eriküsimus on, miks autonoomiat väärtustada, kuid see seisab väljaspool käesoleva töö eesmärki.

2.2.2 Privaatsuse ja autonoomia kontseptsioonide võrdlus

Eelmises osas väitsin, et normatiivse privaatsuse mõiste puhul võib privaatsust autonoomiaga seostada kahel tasandil:

- 1) privaatsusest võib eristada nõu privaatsfääri: isiku õigust otsustada oma elu üle vastavalt oma eesmärkidele ja soovidele, mida mõned nimetavad otsustusprivaatsuseks ja osa seostab pigem autonoomiaga;
- 2) mõne teooria järgi toob privaatsuse rikkumine kaasa autonoomia rikkumise, mis tähendab, et autonoomia ja privaatsuse vahel peab olema tarvilik (*necessary*) seos;

Alljärgnevalt käsitlen neid seoseid põhjalikumalt.

2.2.2.1 Otsustusprivaatsus versus autonoomia

Rössler (2005: 84) määratleb otsustusprivaatsust isiku nõudena (*claim*) kaitsta end soovimatu sekkumise eest tema otsustesse ja tegudesse. Otsustusprivaatsuse kaitse on isikule vajalik selleks, et ta saaks sotsiaalses ruumis ja teisi indiviide arvestades realiseerida vabadusi viisil, kus tegusid, eluviisi ja projekte on võimalik teostada ilma soovimatu sekkumiseta teiste poolt. Seega annab otsustusprivaatsus tema arvates võimaluse isikule käituda või elada sotsiaalses ruumis elu oma soovi kohaselt. Sotsiaalset ruumi mõistab Rössler seega üldise tingimusena, et igal isikul, kelle otsustusi ja tegusid kritiseeritakse, on õigus vastuväidetele või öelda, et see, mida tema otsustab, on tema enda asi ehk ta ei soovi

teiste sekkumist oma eraasjadesse.

Tavapäraselt juhul, kui soovitakse mingit otsust teha ning keegi sellesse sekkub, toetutakse eelkõige õigusele otsustusvabaduse teostamiseks. Rössleri (2005: 83) arvates ei tule sellisest määratlusest välja vahe “privaatse vabaduse” ja “otsustusvabaduse” vahel, mille võtmeks on negatiivsete ja positiivsete vabaduste õige eristamine. Rössler tahab näidata, et tema privaatsuse käsitus lubab ka teatud liiki positiivseid vabadusi. Rössler võtab otsustusprivaatsuse määratlemisel eeskuju John S. Milli “privaatsfääri” eristusest. Privaatsfäär puudutab otsustusi ja tegevusi, mida võib teostada ilma teistepoolse sekkumiseta ning ilma enda õigustamiseta teiste ees (Rössler 2005: 82). Kuid erinevalt Millist väidab Rössler, et nõuet privaatsusele ei saa samastada negatiivsete vabadustega, vaid privaatsusõigus sisaldab ka positiivseid vabadusi. Rössler arvates loob Milli avaliku ja erasfääri eristus, mis põhineb normatiivsel printsiibil, et vabadust isiku privaatsele elule tuleb respektierida ja järgida niivõrd, kui võrd teised inimesed selle tulemusena kannatada ei saa, küll vabaduse eneseteostamiseks, kui mitte ruumi selleks. Kui privaatsust identifitseeritakse vabadusega, ei ole selge, mis jääb privaatsuse kontseptsioonile peale selle, mis on “individuaalne”, st mis mõttes erineb privaatne vabadus individuaalsest vabadusest ja miks privaatsust ei saa taandada vabadusele.

Rössler ei too mingit konkreetset näidet positiivsetest õigustest, kuna arvab, et piisab üldisest heakskiidust positiivsete vabaduste kontseptsioonile. Ta ütleb, et sellel autonoomia teoorial, mida ta püüab arendada, ei ole oma positiivset ideed selle kohta, millisena võiks olla ette kirjutatud autonoomne elu (Rössler 2005: 83). Mida võiks Rössler silmas pidada? Käsitlesin negatiivse ja positiivse vabaduse eristust esimese peatükis. Positiivsete vabaduste kaitsjate põhiliseks väiteks oli, et oluliseks osaks vabadusest on isiku võime kujundada oma soove, väärtusi ja eesmärke. Seega sisaldab otsustusprivaatsus erinevalt vabadusest iseotsustamise aspekti, õigust end määratleda. Dworkin (1988: 106) toob John Locke'i näite selle kohta, et enesemääramist võib piirata, ilma et vabadused oleksid piiratud. Näide räägib vangist, kelle kongi uks ei ole lukustatud ja ta ei ole teadlik vabaks saamise võimalusest ning seetõttu jääb kongi. Samamoodi ei pruugi kehtida vastupidine suhe, kus isiku vabadused on piiratud, aga isiku autonoomia ei ole. Dworkini käsitluse kohaselt on vabadus kontseptsioon, mis rakendub soovidele ja eelistustele, mis tal on teatud olukorras ning keskendub sellele, mida inimene tahab teha. Kuid sellel tasemel ignoreeritakse isiku autonoomiat - tema võimet reflekteerida ja adopteerida hoiakuid soovide ja väärtuste suhtes ning viisi, kuidas need on

saadud.

Milline on otsustusprivaatsuse ja autonoomia suhe? Rössleri (2005: 84) arvates on otsustusprivaatsuse ja autonoomia vahel funktsionaalne side. Otsustusprivaatsuse puhul kasutab ta “sotsiaalse ruumi” metafoori, kuid ütleb, et seda tuleb mõista veelgi tugevamates terminites – isiku nõudeõigusena, mis kaitseb isiku püüet elada iseend määravat elu. Otsustusprivaatsuse rikkumine tähendab Rössleri jaoks isiku otsustuste või tegude kritiseerimist, samuti sekkumist neisse. Tuletan meelde, et Rössler pooldab autonoomia mõistet, mille kohaselt saab isikut kirjeldada ennastmääravana juhul, kui tema soovid ja teod on autentselt tema omad ja isik saab end põhimõtteliselt identifitseerida oma motiividega. Kui võrrelda otsustusprivaatsuse ja autonoomia mõisteid, siis vähemalt esmapilgul võib leida kaks erinevust. Võrreldes autonoomia mõistega on otsustusprivaatsus kitsama ulatusega. Kui autonoomia tingimus on seotud peale välimiste takistuste puudumise ka nõ sisemiste takistuste ja võimekuse puudumisega, näiteks enesepettusega, siis otsustusprivaatsuse puhul on eeldatud vaid sotsiaalse sekkumise või sotsiaalsete takistuste puudumist. Teine erinevus on formaalsem. Rössler määratleb otsustusprivaatsust nõudeõigusena (*claim-right*), mis põhineb positiivsel vabadusel ja nõuab selle kaudu isiku (ise-)otsustamise tunnustamist teiste isikute poolt. Kuid arusaamatuks jääb, miks ei võiks nimetada seda õigust isiku õiguseks autonoomselt otsustada? Minu arvates ei ole otsustusprivaatsus positiivse vabadusena käsitletuna eristatav isiku autonoomiast. Huvitav on asjaolu, et kui vaadata ka õigusakte või kohtuotsuseid, siis ei figureeri seal eraldi õigust, millega autonoomiat kaitstakse. Mitmed autonoomsete otsustega seotud aspektid on arvatud privaatsuse mõiste alla.

Kui võrrelda otsustusprivaatsust teiste privaatsuse valdkondadega, võib otsustusprivaatsus küll kattuda teiste privaatsusvaldkondadega teatud situatsioonides, kuid nad ei pruugi teineteist sisaldada. Persson ja Hansson (2003: 61) toovad näite, kus mõnel juhul kohustus end ravida ei pruugi kuuluda isiku pädevusse. Näiteks mõningates riikides on kohustus suguhaiguste puhul ravi läbida. Kuigi isikul puudub otsustusõigus, ei tähenda see automaatselt, et ta informatsiooniline privaatsus võiks olla rikutud. Juurdepääs informatsioonile tema haiguse kohta puudutab privaatsust. Kui informatsioon on kaitstud kolmandate isikute eest, on ka privaatsus kaitstud. Samas isiku otsustus, millist riidet välja minnes kanda, puudutab küll tema otsustusõigust, kuid mitte privaatsust. Rössleri mõte oli, et otsustusprivaatsus peaks kaitsma isiku otsuseid ja käitumist kriitika eest, näiteks milliseid

riideid ta kannab avalikus ruumis või kuidas ta käitub. Kuid sellisena ei eristu otsusprivaatsus isiku autonoomsest otsustusest ja õigusest sellele otsustusele.

2.2.2.2 Privaatsuse rikkumine ja autonoomia

Huvitav on see, et kui päris paljud teoreetikud õigustavad privaatsust autonoomia kaitsmisega, siis üksikisiku autonoomia filosoofilistes diskussioonides tuleb privaatsuse mõistet märksa harvem ette.¹⁶ Privaatsust käsitletakse neis informatsioonilise privaatsusena ning peamise erisusena tuuaksegi välja (vt Dworkini argument allpool) varjatud jälgimise juhtumid, mille käigus ei töödelda representeeritavaid andmeid ning mille puhul on nende arvates rikutud privaatsust, kuid kindlasti mitte autonoomiat.

Kui väidetakse, et privaatsuse poolt kaitstavaks väärtuseks on autonoomia, siis võib see tähendada kahte võimalikku seost nende kahe vahel. Osad teoreetikud väidavad, et privaatsuse rikkumine vähendab tingimata isiku autonoomiat. Tavapäraselt toetutakse argumendile, et privaatsuse kaudu kontrollib isik oma identiteeti, mina-pilti või õigusi, mis võimaldavad autonoomseid otsustusi (Benn 1984, Kupfer 1987). Teisel juhul näitab privaatsuse rikkumine, et ei austata isiku autonoomset otsustust. Analüüsin neid seoseid kahe problemaatilise juhtumi alusel: privaatsusest loobumise ja varjatud jälgimise näitel.

Privaatsusest loobumine

Kui privaatsuse kaitstavaks väärtuseks on autonoomia, siis peaks kehtima suhe, et kui privaatsust on rikutud, siis kaotab inimene ka oma autonoomia (teatud kontekstis muidugi). Me võime tuua hulgaliselt näiteid, kus selline suhe näib kehtivat. Näiteks kui manipuleeritakse ja petetakse inimeselt välja e-panka sisenedes turvakoodid, kaotavad nad oma tahte vastaselt otsustusõiguse ja –kontrolli oma konto üle ehk nad ei ole suutelised konto üle enesemääramisõigust kasutama. Seega koos kontrolli kaotamisega enesekohase informatsiooni üle minetab ohver ka kontrolli osa üle enda valduses oleva vara üle seda kasutada.¹⁷ Samuti võib ette kujutada identiteedivarguse tagajärgi, kus isik võib kaotada endaga seotud õigustele ja kohustustele juurdepääsu ning kasutamise võimaluse. Näiteks

¹⁶ Näiteks käsitleb lühidalt privaatsuse mõistet seoses autonoomia kontseptsiooniga Gerald Dworkin oma raamatus "The theory and practice of autonomy", 1988; Elizabeth L. Beardsley oma artiklis "Privacy: Autonomy and Selective Disclosure", avaldatud antoloogias "Privacy", toim. J. R. Pennock ja J. W. Chapman, 1971.

¹⁷ Samas ei ole see asi muidugi nii must-valge. Kuna sel inimesel on võimalik kontrolli tagasi saada. Kuid selle aja sees, mil inimene kontrolli tagasi taotleb, võib juhtuda nii mõndagi, mis ei seisa tema otsustuse all.

biomeetriliste identifikaatorite, nagu sõrmejäljekujutiste, võltsimisel saab järeletehtud identifikaatorit vabalt kasutada teise isiku õiguste kasutamisel, mis tavapärast eeldaks selle isiku nõusolekut ja õiguste üleandmist. Samuti võib üldistada, et privaatsuse kaitse võib olla seotud mingil moel isiku enesemääramise õigusega mõjutada mina-pildi kujunemist teiste inimeste silmis. Näiteks püüab isik varjata AIDSi põdemist, kuna aidsihaigetesse suhtutakse ühiskonnas väga negatiivselt ning suurte eelarvamustega. Niisiis võib olla tegu isiku identiteedi, tema mina-pildi kaitsmisega teiste arvamuste, eelarvamuste jne eest, kuna see võib tuua kaasa sotsiaalset tõrjutust, diskrimineerimist, väljapressimist ja muid negatiivseid tagajärgi, mis omakorda ahendavad isiku valiku- ja otsustusvabadust.

Kuid võib olla, et inimene loobub privaatsusest mingi muu hüve kasuks teadlikult ja tahtlikult. Selle kohta saab tuua nii igapäevasemaid kui ka kontrastsemaid näiteid. Võõra inimesega kokku saades võidakse rääkida avatult oma elumuredest, sealhulgas intiimsuhetest. Selleks, et nõelravi saada, avaldan ma arstile kogu oma elu jooksul põetud haigused. Kas nende näidete varal võib öelda, et privaatsusest loobumisel loobutakse ka oma autonoomias? Paratamatu on asjaolu, et ühiskonnaelu eeldab teatud määral sotsiaalset jälgimist ja kontrolli. Uued tehnoloogiaid problemaatiliseks ohu tõttu, et inimesed on üha enam valmis vähendama või kaupleva privaatsuse üle muude hüvede nimel. Rössler (2005) peab privaatsusest loobumist ohtlikuks, et ka kaalutletud privaatsuse vähendamine võib kaasa tuua ennastmäärava ja autentse käitumise tähtsuse vähenemise. Ta illustreerib seda väidet veebikaamerate näite abil. Inimesed on tänapäeval harjunud end sedavõrd palju eksponeerima, et mõni laseb end teadlikult filmida ööpäev läbi ja edastab pildi otse Interneti vahendusel kõigile neile, kes soovivad seda vaadata. Kuid minu arvates pole põhjust väita, et need inimesed on vähem autonoomsed või elavad oma elu vähem autonoomsemalt, kuna nad otsustavad oma privaatsuse sfääri ise piirata. Küll peab olema tänapäeval kompetentsem kui varem, mõistmaks milliseid probleeme või ohte võiks tuua kaasa enda eksponeerimine ja andmete levitamine. Kui andmed on kord Interneti avalikkus ruumi üles pandud, on nende üle edasist kontrolli saavutada sisuliselt võimatu.

Samas Rössler kahtleb ka ise, kas füüsilise privaatsuse ning autonoomsuse side ei ole normatiivses kui ka empiirilises mõttes liiga tugevana defineeritud. Rössler ütleb, et üksiolekut võib vaadelda ka lihtsalt üksikisiku vabadusena, ilma et see oleks asjakohane autonoomia praktiseerimisel (Rössler 2005: 153). Rössler on teadlik nõrgast kohast teoorias ning põhjendab seda loobumist muude konventsioonide kaitsmisega, ta väidab, et iga

privaatsuse loobumise juhtumit ei saa kirjeldada autonoomsusest loobumisena. Ta toob näiteks Yoko Ono ja John Lennoni Amsterdami Hiltoni hotellis teostatud poliitilise aktsiooni “voodis rahu eest”¹⁸, kus privaatsuse loovutamine toimus poliitilise manifestatsiooni väljendamiseks. Samuti võivad need konventsioonid hoopiski kaitsta pigem avalikkuse huve ning nõuda teiselt poolelt mõistlikul määral privaatsusesse hoidumist. Näiteks kui naine jookseb avalikus pargis ringi aluspesu väel, võib ta avalikke norme rikkuda, samas kui bikiniides naine rannal on täiesti tavaline nähtus. Need näited näitavad Rössleri arvates seda, et mitte igat privaatsusest loobumist ei saa kirjeldada autonoomsusest loobumisena, kuid privaatsus on samas autonoomsuse nautimise eelduseks (Rössler 2005: 73-74). Kuigi see argument võiks olla mõistlik, on see Rössleri enda teooria kontekstis vastuoluline, kuna Rössler püüab teoreetiliselt ning empiiriliste näidete abil tõestada, et privaatsus kaitseb autonoomiat ning privaatsuse normatiivsus tuleneb nimelt autonoomia kui väärtuse kaitsmisest. Kui Rössler püüab privaatsusest loobumist põhjendada muude konventsioonide kaitsmisega, tähendab see, et privaatsus instrumentaalse väärtusena kaitseb või edendab veel muidki väärtusi peale autonoomsuse.

Kuid minu arvates ei saa privaatsusest loobumist põhjendada privaatsuse poolt kaitstavate väärtuste (Rössler puhul siis autonoomia) kontekstis. Seda saab ilmestada privaatsuse loobumisele vastupidine juhtum, kui isikut sunnitakse vastu tema tahtmist privaatsusesse. Antud juhul rikutakse isiku õigust enesemääratlemisele, vabale otsustusele, kas oma privaatsuse huve kaitsta või mitte. Ka privaatsusest loobumine on käsitletav isiku autonoomse otsustuse kaudu, kas ja mis piirides juurdepääsu enda andmetele ja ruumidele või asjadele lubada.

Varjatud jälgimine

Teiseks näiteks, mis on tekitanud vaidlusi privaatsuse ja autonoomia rikkumiste seostamisel, on varjatud jälgimise juhtum. Varjatud jälgimise all peetakse silmas situatsioone, kus üks isik jälgib teist (kavatsuslikult), kuid jälgija või pealtkuulaja ei sekku otseselt isiku ruumidesse ning jälgimisel saadud andmeid ei töödelda mingil muul viisil.

¹⁸ Silmas on peetud John Lennoni ja Yoko Ono poolt 1969. a korraldatud häppeningi. Paar veetis hotellis oma mesinädalaid, kui kutsus pressi oma magamistuppa. Pressikonverentsi(de)l istusid Lennon ja Ono voodis ning rääkisid avalikkusele maailmarahust (tollal käis Vietnami sõda).

Dworkin analüüsib seoses üksikisiku autonoomiaga ka sellega tihedalt külgnevaid teooriaid – vabadust (*liberty*) ja privaatsust. Dworkin defineerib privaatsust järgmiselt: “Privaatsus sisaldab indiviidi võimet säilitada kontrolli enda kohta käiva informatsiooni üle, mis on teistele kättesaadav”. Tüüpilised sekkumised privaatsusse sisaldavad meie keha, käitumise ja teistega suhtlemise jälgimist. Tema arvates on selge, et kuigi privaatsus on autonoomiaga mitmetel viisidel seotud, ei ole see temaga identne. Seos kahe kontseptsiooni vahel võib olla empiiriline või kontseptuaalne: 1) empiirilise seose puhul väidetakse, et tingimus meie autonoomia arenemiseks sisaldab privaatsuse austamist; 2) kontseptuaalse seose puhul väidetakse, et inimeste privaatsuse eitamine võib viia isiksuse austamise eitamiseni. Isiksus on omakorda seotud lähedalt autonoomiaga. Dworkini arvates on privaatsus (informatsioonilise privaatsuse tähenduses) ja autonoomia erinevad kontseptsioonid. Ta toob selle erinevuse ilmestamiseks varjatud jälgimise näite. “Kui keegi kuulab pealt sinu telefonivestlust ilma sinu teadmata, ta rikub sinu privaatsust. Kuid sinu otsuseid, tegevusi, väärtusi ei ole muudetud võrreldes sellega, mis muidu võiks juhtuda”. Dworkini arvates oled sa iseend määratlev nagu alati (Dworkin 1988: 103-104).

Paradigmaliste kaasuste puhul võib küll väita, et mingit otsest kahju isiku autonoomsusele ei tekkinud. Kuid kas see on nii ilmne? James S. Taylor (2002: 591-593) analüüsib privaatsuse mõistet, mis teeb vahet avalikul ja varjatud privaatsuse rikkumisel. Vahe seisneb selles, et kui esimesel juhul isik teab, et teda jälgitakse, siis teisel juhul ei ole ta jälgimisest teadlik. Tavaline kontrolliteooria keskendub Taylori väitel vaid avalikele rikkumistele. Taylor võtab oma kriitika aluseks Joseph Kupferi (1987) ja Stanley I. Benni (1971) teooriad, mis väidavad põhimõtteliselt, et privaatsuse ja autonoomia vahel on tarvilik seos, kuna privaatsus võimaldab isikul kriitiliselt mõelda oma veendumuste üle teiste poolse sekkumise ja avaliku hukkamõistuta. Niivõrd, kuivõrd isikul puudub privaatsus, on tema tegevused seda tõenäolisemalt avaliku arvamuse mõju all, mis edendab pigem heteronoomiat, kui autonoomiat. Taylori arvates ei ole isikul vaja selleks tegelikku privaatsust, vaid veendumust, et ta on võimeline kontrollima, kes teda jälgivad. Seetõttu, ei vaja isik tegelikku privaatsust osalemaks autonoomiat edendavates tegevustes, millele Kupfer ja Benn keskendusid. Nii näib, et vaid avalikud rikkumised vähendavad autonoomiat. Nagu Dworkingi, ei pea paljud teoreetikud varjatud privaatsuse rikkumist autonoomiat vähendavaks. Kuid Taylor (2002: 593) väidab, et jälgimise all olev isik on teatud mõttes kolmanda poole kontrolli all, kuna isik, kes teda jälgib, on võimeline kontrollima tema teatud uskumusi, seda, et ta ei ole jälgimise all,

ja seeläbi võimeline kontrollima tema soove ja tegusid. Minu arvates käitub isik ka väärte tingimuste kohaselt. Kui ta oleks teadnud, et teda jälgitakse, oleks ta ehk soovinud käituda kuidagi teisiti.

Ilma nõusolekuta varjatud jälgimine, kui ka avalik privaatsuse rikkumine, võib olla vaieldav mitte ainuüksi otsese kahju tõttu, mida see enesega kaasa toob. Mõningad inimesed on nõrдинud, kui informatsiooni töötlemine toimub ilma tema teadmata ja nõusolekuta. Isegi siis, kui on teada, et jälgimise kohta ei säili mingit informatsiooni ja isik ei teinud jälgimise ajal mitte midagi diskrediteerivat. Sarnase näite võib tuua füüsilise privaatsuse kontekstis varguse kohta. Inimene kelle korteris on vargad käinud, ei pruugigi tunda puudust varastatud asjadest, vaid olla häiritud asjaolust, et keegi tungis ilma tema teadmata ja nõusolekuta tema ruumi. Sellistel juhtudel rikutakse eelkõige isiku otsustusõigust, austust tema kui autonoomse isiku kohta.

Seega on töötav privaatsuse mõiste, mille tingimuste kohaselt on juurdepääs isikule keelatud või piiratud ilma tema nõusolekuta. Nõusoleku printsiip on antud juhul normatiivseks mehhanismiks, mis õigustab privaatsuse kaitset. Samal ajal õigustab see teatud isikutele informatsiooni lubamist ja mõnele juurdepääsust keeldumist, see printsiip ei anna sisulisi juhiseid kuidas oma (positiivset) vabadust teostada.

Privaatsuse ja autonoomia seos

Privaatsusest loobumise ja varjatud jälgimise näited kinnitavad minu arvates, et privaatsuse normatiivsuse aluseks on isiku otsustus endale juurdepääsu lubamiseks või tema andmete ja ruumide kasutamiseks. Kontrolli- ja juurdepääsu kontrolli privaatsuse teooriad eeldavad isiku võimet otsustada oma privaatsuse üle, kas väärtustada seda konkreetses kontekstis või mitte. Informatsioonilise privaatsuse puhul räägitakse isiku poolt antavast nõusolekust (*consent*). Nõusolek võib olla eeldatud (*presumed*) või väljendatud (*expressed*). Eeldatud nõusolek võib õigustada privaatsuse rikkumist muudel põhjustel kui isiku enda väljendatud nõusolek, mõeldes välja isiku nimel õigustuse, miks ta võiks privaatsusest loobuda. Näiteks lubada kasutada oma biomeetrilisi andmeid julgeoleku säilitamiseks ühiskonnas jms. Väljendatud nõusolek eeldab isikult nõusoleku saamist selges vormis.

Informatsioonilise privaatsuse kaitsmise praktikas tunnustatakse teavitatud nõusoleku printsiipi. Teavitatud nõusoleku peamine õigustus on lähtunud isiku autonoomse valiku kaitsest. Praktika kontekstis on sel kaks peamist tähendust. Esimese kohaselt on teavitatud

nõusolekuks indiviidi autonoomne autoriseering teatavat laadi sekkumiseks või andmete töötlemiseks. Taoline nõusolek peab olema informeeritud ja vabatahtlik. Isik autoriseerib autonoomselt toimingut, kui isik saab põhimõtteliselt aru sekkumise või toimingut eesmärgist ja sisust ning keegi ei kontrolli või ei mõjuta teda autoriseerimisel. Teises tähenduses on teavitatud nõusolek analüüsiv sotsiaalsete reeglite kontekstis. Teavitatud nõusolek ei ole tingimata autonoomne toiming ega ka mõttekas autoriseering. Teavitatud nõusolek viitab siin vaid institutsionaalselt või õiguslikult kehtivatele autoriseerimise reeglitele. Näiteks kui tegu on lapsega, kel ei ole õiguslikku pädevust anda nõusolekut, võib ta selle küll faktiliselt anda, kuid see ei ole õiguslikult kehtiv (Beauchamp, Childress 2001: 78). Esimene mudel on autonoomse valiku mudel, mida ma kasutan oma privaatsuse mõiste puhul.

Mis on teavitatud nõusoleku tingimusteks? Mitmed teoreetikud on püüdnud teavitatud nõusoleku tingimusi määratleda selle komponentide kaudu, tavaliselt informatsiooni komponendi ja nõusoleku komponendi kaudu. Näiteks Beauchamp ja Childress (2001: 79) mudeli kohaselt on teavitatud nõusoleku eelduseks kompetents otsuse mõistmiseks ja vabatahtlikkus otsustamisel. Nõusoleku puhul on elementideks otsus mingi plaani kasuks ja valitud plaani autoriseerimine. Informeerituse elementideks, mis peavad olema täidetud, on informatsiooni avaldamine, plaani soovitamine ja mõistmine.

Käesoleva töö kontekstis on oluline eelkõige teavitatud nõusoleku põhimõtteline olemus ja olulisus. Teavitatud nõusolek on autonoomia praktika, mis eeldab, et moraalsel toimijal on võime kujundada oma elu, väärtusi jne, anda oma elule tähendus. Kuid seda saab teha väga erinevatel viisidel, spetsiifilist viisi, kuidas seda teha, ei ole. Nentisin juba autonoomia käsitlemisel, et positiivse vabaduse sisu peab jääma toimija otsustada. Ainus sisu, mis sel saab olla, on õigus otsustada, kuidas oma elu elada. Autonoomseks otsustuseks peab isik täitma minimaalse ratsionaalsuse nõuded teavitatuse kohta: tema otsuse aluseks olevad uskumused motiivide või neid rahuldavate tegude suhtes peavad olema tõesed ning ta peab teadma relevantseid fakte. Seega nõusolek ehk ise-otsustamine peab täitma informeerituse nõude. Informeerituse määr ja viis on tekitanud praktikas palju vaidlusi. Traditsioonilise teavitatud nõusoleku printsiibi nõudeks on, et nõusolek peab olema spetsiifiline, antud konkreetse eesmärgi või projekti teostamiseks ning isiku tuleb teavitada andmete töötlemise eesmärgist, kasutuspiirangutest ja riskidest. Kuid teatud laadi andmekogude, nt geenivaramu jms puhul, mille alusel teostatakse teadusuuringuid, ei ole spetsiifiline informeerimine võimalik. Osa teoreetikuid on seisukohal, et teavitatud nõusoleku printsiip on ühildamatu selliste

andebaaside jaoks ning tuleb töötada välja uut tüüpi luba. Mõnede arvates ei ole vastuolud ületamatud. Informeeritud nõusoleku ühe alaliigina pakutakse välja avatud nõusolekut, mis ei ole nõ projektipõhine, kuid mis vajab siiski spetsiaalseid juhiseid ja seadusi rakendamiseks (Nõmper 2005: 60-126).

Kuid teavitatud nõusoleku printsiibi suhtes võib tõstatada ka muid probleeme. Kui käsitleme privaatsust igapäevase sotsiaalse praktikana, ei anna me teavitatud nõusolekut *expressis verbis*. Näiteks puudutab see kahe inimese kehalist lähedust, seksuaalkäitumist jne. Seoses nõusoleku andmisega võib tekkida situatsioon, kus nõusoleku andnud inimene ei saanud tegelikult aru, millele ta nõusoleku andis ja seda, kas isik sai aru või mitte, võib olla raske hinnata. Seega peab alati olema võimalik oma nõusolek tagasi võtta. Kuid kõige problemaatilisem on nende isikute käsitlemine, kes ei ole kompetentsed taoliste otsuste tegemisel. Juriidiliselt ja poliitiliselt käsitletakse kõiki täisealisi isikuid tavaliselt võrdse kompetentsivõimega. Probleemid tekivad lastega ning nende täiskasvanutega, kel on tõsisem vaimupuue, teadvusetu seisund jms, mille tõttu ei ole nad võimelised nõusolekut andma ega sellest aru saama. Nende puhul tuleb tõepoolest kõne alla paternalistlik suhe, neil on kas esindajad nagu vanemad, hooldajad jne, kes nende eest otsustavad ja nende huvides tegutsevad. Tingimuseks on tavaliselt, et esindajad tegutsevad isiku, ja mitte enda huvides.

Küsimus, miks peaks inimese autonoomiat/autonoomset otsustust austama, nõuab eraldi põhjalikku analüüsi ning üldise väärtuste teooria arendamist, kuid instrumentaalse väärtusena on see õigustatav argumentiga, et iga inimene hindab oma huve kõige paremini. See võib olla ka üheks oluliseks motivatsiooniallikaks. Lõppväärtusena on hinnatav inimese enesemääramise võime elluviimise sisemine soovitus. Me soovime olla tunnustatud olendina, kes on võimeline määrama oma saatust, see on omakorda seotud eneseaustuse jms väärtustega (Dworkin 1988: 112). Kusjuures autonoomia sisaldab ka võimalust (otsustada) oma iseseisvuse või iseenda määratlemise loovutamiseks. See viib küsimuseni paternalismist ja autonoomia eiramisest. Dworkin (1988: 119) näiteks kaitseb seisukohta, et autonoomiat saab eirata vaid isiku autonoomia huvides. See erand näib olevat õigustatud seetõttu, et eesmärk on edendada samuti autonoomiat kui väärtust. Informeeritud nõusoleku ja autonoomia seost võib määratleda kahel viisil: 1) see edendab isiku autonoomiat; või 2) see on respekti väljendamine isiku autonoomia suhtes. Esimene põhineb empiirilisel tõestusel, mida on väga raske tõestada. Teist seost võib vaadelda tarviliku kontseptuaalse seosena.

Laurie (2002: 206) väitel on põhiliseks vastuväiteks modernsele autonoomia diskursusele, et individuaalne valik kipub ignoreerima fakti, et individuaalset valikut ei saa teostada isolatsioonis. Tema arvates jääb tahaplaanile mõju laiemale ühiskonnale ja seda tuleks ka uurida. Seetõttu on tema arvates õigustatud kohustuslikud sõeluuringute programmid teatud haiguste osas, kuna tulemused ei mõjuta vaid neid, kes uuringutel osalevad, vaid ka ülejäänud ühiskonda. Igaljuhul peab tema arvates uuringute läbiviimine põhinema kindlamal alusel kui isiku autonoomia ja vaba valik. Muidugi peab samas see olema alati põhjendatud vältimaks diskrimineerimist jms. Kuid sellele argumendile võib vastu väita. Kui käsitleda privaatsust ja autonoomiat *prima facie* väärtustena, mis tähendab, et mingis kontekstis võib mingi muu väärtus olulisemaks osutada ja need väärtused üles kaaluda, on väärtuskonflikt lubatav. See ei peaks olema veel aluseks üldise printsiibi vaidlustamisel.

Suurimaks väärtuseks teavitatud nõusoleku puhul privaatsuse kontekstis on asjaolu, et see võimaldab valida privaatsust isiku enda elu ja väärtuste kontekstis. Empiirilisel ei ole seosed privaatsuse ja väärtuste kohta tõendatavad. Teiseks toetab nõusoleku printsiip nõ kontekstilist privaatsuse mõistet, mis põhineb eeldusel, et isik osaleb mitmetes sotsiaalsetes kontekstides, erinevates rollides, mis alluvad erinevatele reeglitele, ootustele ja käitumisele. Schoeman (1984: 403-408) tuletab meelde, et inimestel on erinevad suhted erinevate inimestega. Mis on ühes kontekstis privaatsuse rikkumine, ei pruugi teises kontekstis kohane olla. Näiteks isik võib olla aktiivne San Francisco homoliikumises, kuid varjab oma seksuaalseid eelistusi pere ja kolleegide eest Sacramentos. Neid näiteid saab igapäevaelust rohkesti tuua: pangale avaldan ma andmed oma rahalise seisuga, et saada laenu, lähedastega jagan oma elumuresid, partneriga seksuaalelu, ülemusega töösse puutuvat jne. Mis tundub olevat ühes kontekstis kohane, ei pruugi seda olla teises.

Kuid õigustus teavitatud nõusoleku printsiibi rakendamisel privaatsuse mõistes toob kaasa implikatsiooni, et normatiivne privaatsuse mõiste sellisel kujul eeldab vähemalt teatud määral autonoomset otsustust ehk siis ka autonoomset isikut. Privaatsuse mõiste saab oma moraalse kehtivuse ja õigustuse autonoomia printsiibist. Mitmete autorite arvates kaitseb privaatsus autonoomiat väärtusena, seega kui rikutakse privaatsust, siis ka autonoomiat. Minu arvates ei ole taoline seos põhjendatav, pigem on võimalik näidata, et privaatsuse rikkumisel ei austata isiku autonoomiat.

Siiski ei saa privaatsusest loobumise ja varjatud jälgimise taoliste juhtumite najal tõestada

vastupidist suhet, et autonoomia rikkumine toob kaasa privaatsuse rikkumise. Privaatsus on autonoomiaga seotud, kuid vastupidi ilmtingimata mitte. Dworkin (1988: 103-104) arvates peaks mõningad näited selgitama, et kuigi privaatsus võib olla autonoomiaga mitmel viisil seotud, ei ole see siiski identne autonoomia mõistega. Näide puudutab petmist. Tema arvates on üks viise autonoomiasse sekkumiseks isiku petmine, mis on vastupidine sellele, mida eeldab privaatsusesse sekkumine. Antud juhul kontrollitakse informatsiooni, mis jõuab isikuni, mitte informatsiooni, mis tuleb isikult. Seega rikutakse autonoomiat, kuid mitte privaatsust.

Minu arvates eristab privaatsust autonoomiat privaatsusest eelkõige see, et privaatsus võimaldab isikul valida sotsiaalse eraldatuse füüsilises ja informatsioonilises ruumis. Privaatsus on teatud mõttes autonoomia praktikaks mingis piiratud sfääris või "ruumis", mis on inimese ümber. Autonoomiast eristab privaatsust ka see, et kui autonoomia rikkumise aluseks saab olla ka peale väliste faktorite, sh teiste inimeste, enesepettus jm sisemistest faktoritest tingitud mitte-autonoomne otsustus, siis privaatsus on seotud vaid sotsiaalsete sekkujatega.

2.3 Kokkuvõte - mis jääb privaatsuse mõiste pärusmaaks?

Olen püüdnud eristada privaatsuse kontseptsiooni autonoomia kontseptsioonist. Kuid mis jääb siis privaatsuse kontseptsioonile ja kuidas mõista privaatsust nii, et see ei püüaks hõlmata endasse kõikvõimalikke muid kontseptsioone? Eelneva analüüsi põhjal püüan visandada privaatsuse kontseptsiooni raamistiku ja selle olulisemad komponendid.

Privaatsuse kontseptsiooni puhul on eristasin eelpool järgnevaid eeldusi või tingimusi:

1) privaatsuse mõiste peab olema normatiivne, võimaldamaks eristada selgelt privaatsuse rikkumisi. Privaatsuse rikkumiste alla peavad mahtuma muuhulgas privaatsusest loobumine ja varjatud jälgimise juhtumid. Privaatsuste rikkumiste määratlemise alus peab olema piisavalt täpne, vältimaks kontrolli- kui ka juurdepääsuteooriate poolt kujundatud mõistete ambitsioonikust ja hajuvust;

2) privaatsuse mõiste peab olema paindlik privaatsuse kaalumiseks subjektiivse väärtusena ja selle kohaldamiseks vastavalt kontekstile;

3) privaatsuse mõiste peab välistama nn otsustusprivaatsuse ehk privaatsuse kontseptsiooni samastamise vabaduse või autonoomia kontseptsioonidega;

4) samuti peab privaatsuse mõiste välistama põhimõtteliselt paternalistliku lähenemise v.a isikute puhul, kel ei ole kompetentsi või kes ei ole suutelised iseseisvalt otsustama.

Privaatsuse kontseptsioon sisaldab informatsioonilise privaatsuse ja füüsilise privaatsuse aspekte. Privaatsuse rikkumisi on minu arvates kahte laadi:

1) informatsioonilist privaatsust on rikutud juhul, kui juurdepääs isikuandmetele ja nende kasutus toimub isiku nõusolekuta ning eesmärgil ja ulatuses, milleks ei ole isik oma nõusolekut andnud;

2) füüsilist privaatsust on rikutud juhul, kui juurdepääs isikule või isiku ruumidesse on toimunud isiku nõusolekuta, eesmärgil ja ulatuses.

Privaatsuse rikkumine põhineb sellel, kas isiku nõusolekut on eiratud või mitte. See tagab võimaluse omistada erinevates kontekstides ja isikutele erineva juurdepääsu, samas vältides kontrolliteooriatele tüüpilist ambitsioonikust. Oluline on ka, et teavitatud nõusoleku printsiip selgitab vabatahtlikku loobumist privaatsusest ja varjatud jälgimise juhtumit. Nõusoleku printsiip toetab diskretsionaalset privaatsuse kontseptsiooni. Keeruliseks teeb teavitatud nõusoleku aktsepteerimise asjaolu, et kõik isikud ei ole võimelised ratsionaalseks otsustuseks,

tulenevalt puudulikust kompetentsist või võimetest. Sellisel juhul võib pakkuda lahendust, et hoolimata sellest, et neil otsustusvõime või –õigus puudub, otsustab esindaja, hooldaja jms konkreetsel juhtumil tema eest, kuid selle isiku huvides. Dikretsionaalset otsustust ei ole võimalik nendel juhtumitel täiel määral rakendada.

Isiku nõusolek väljendab autonoomia praktikat konkreetses kontekstis. Seejuures tekib küsimus, mille poolest erineb privaatsus isiku autonoomiast. Olen seisukohal, et privaatsus on teatud mõttes autonoomia praktikaks mingis piiratud sfääris või “ruumis”, mis on inimese ümber. Privaatsus võimaldab isikul valida sotsiaalse eraldatuse füüsilises ja informatsioonilises ruumis. Autonoomiast eristab privaatsust ka see, et kui autonoomia rikkumise aluseks saab olla ka peale väliste faktorite, sh teiste inimeste, enesepettus ja muu sisemistest faktoritest tingitud mitte-autonoomne otsustus, siis privaatsus on seotud vaid sotsiaalsete sekkujatega. Privaatsus on minu arvates isiku õigus otsustada, kes ja mis ulatuses saavad juurdepääsu tema kohta käivatele andmetele ja füüsilisele ruumile või asjadele ning kas ja mis ulatuses on neil õigus neid kasutada.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli analüüsida privaatsuse kontseptsiooni määratlust ja selle ulatust, sealhulgas selle eristamist autonoomia kontseptsioonist.

Töö esimeses peatükis keskendusin esiteks sellele, mida mõista privaatsusena ja milliseid nähtusi mõiste endas sisaldab. Teiseks analüüsisin, kuidas toimub privaatsuse määratlemine ning mis annab privaatsusele õigustuse ja normatiivse kehtivuse.

Privaatsuse mõiste võeti kasutusele USA õigustraditsioonis. Esialgselt sisaldas privaatsusõiguse mõiste isiku õigust kontrollida enda kohta käiva informatsiooni avalikustamist. USA konstitutsioonikohus on hiljem laiendanud seda interpretatsiooni ning hõlmanud privaatsusõigusesse kaasuspõhiselt ka erinevat laadi isiklikud otsustused, näiteks otsuse abielluda, kasutada rasestumisvastaseid vahendeid jne. Mitmed teadlased on kritiseerinud sellist lähenemist, kuna privaatsus hõlmab nendes otsustes ka vabaduse või autonoomia mõisteid. Pealegi ei ole kaasuspõhine lähenemine tuginenud sisemiselt koherentsel kontseptsioonil selle kohta, mida võiks privaatsus tähendada. Sarnaselt on privaatsuse mõiste ulatust laiendanud ka mõned privaatsuse filosoofilise mõiste teoreetikud.

Eristan töös kolme peamist lähenemisviisi privaatsuse mõistele: kontrolliteooriaid, juurdepääsuteooriaid ja juurdepääsu kontrolli teooriaid. Kontrolliteooria kohaselt kontrollib isik enda kohta käivat informatsiooni. Juurdepääsuteooriad käsitlevad privaatsust loomuliku või normatiivse seisundina, kus kellelgi ei ole juurdepääsu isikule või juurdepääs talle on piiratud. Juurdepääsu kontrolli teooriad on toonud kontrolli mõiste kitsendamiseks sisse “juurdepääsu” termini, mis viitab isiku kontrollile piiratud sfääris, seda, mis puudutab teistepoolset sekkumist isiku eraelu teatud sfääridesse. Privaatsuse kontseptsioonid sisaldavad endas erinevaid aspekte või huve. Kontrolliteooriad puudutavad kitsamalt vaid informatsiooni kaitset, isiku kontrolli enda kohta käiva informatsiooni osas. Juurdepääsu ja juurdepääsu kontrolli teooriad toetavad enamjaolt isiku füüsilist ja ruumilist eraldatust, isiklike asjade puutumatumust. Mõningad juurdepääsu ja juurdepääsu kontrolli teooriad väidavad, et privaatsuse mõiste hõlmab erinevaid privaatsuse huve, sealhulgas ruumi otsustamiseks, tegutsemiseks ja käitumiseks selliselt, nagu ta kõige õigemaks peab. Viimati nimetatud privaatsuse kontseptsiooni aspekti tuleb aga vaadelda kriitiliselt, kuna tekitab kahtlusi, kas otsustusprivaatsus ei ole samastatav vabaduse või autonoomia kontseptsiooniga.

Kontrolliteooriad ja juurdepääsu kontrolli teooriad määratlevad privaatsust ja selle väärtust isiku huvi kaudu säilitada kontroll teatud isikut puudutava “sfääri” üle. Need teooriad toetavad isiku individualistlike väärtuste kaitset õigustavat privaatsuse mõistet. Juurdepääsuteoreetikute arvates ei ole õigustatud privaatsuse määratlemine üksikisiku huvi põhjal, kuna seetõttu jääksid tahaplaanile ühiskonna huvid.

Järgmises osas olen andnud ülevaate nendest väärtustest, mille kaitsmise kaudu privaatsuse mõistet õigustatakse. Privaatsust on üldiselt peetud individualistlike väärtusi edendavaks instrumentaalväärtuseks, mis peaks toetama inimestevahelisi suhteid, kaitsma isiku autonoomiat ja mina-pilt läbi selle, et piirab sotsiaalsete “teiste” sekkumist isiku ellu. Liberalismivastased ei ole veenvalt tõestanud, miks privaatsus peaks kaitsma eelkõige ühiskondlike väärtusi. Ma ei välista, et privaatsusel võiks olla sotsiaalne funktsioon. Privaatsusel on sotsiaalne loomus: ilma “teiste” olemasoluta ei oleks ka privaatsusel väärtust. Isiku arusaam privaatsusest võib olla mõjutatud sootsiumist või sotsiaalsetest konventsioonidest. Kuid privaatsuse sotsiaalne funktsioon on käsitletav läbi indiviidi õiguste ja vabaduste kaitse, niivõrd kuivõrd see edendab demokraatiat ja muid ühiskondlike väärtusi. Seetõttu väidan ma, et privaatsuse mõiste peab võimaldama subjektiivset väärtuste kaalutlemist ja ise otsustamist, millistes kontekstides privaatsust kaitsta.

Teises peatükis analüüsisin ma põhjalikumalt erinevaid privaatsuse mõiste aspekte ja võrdlesin laia privaatsuse mõiste käsitlust autonoomia kontseptsiooniga, piiritlemaks privaatsuse kontseptsiooni ulatust. Privaatsuse erinevaid aspekte või huve nimetatakse kirjanduses tihti privaatsuse sfäärideks või privaatsuse valdkondadeks, viitamaks ideele, et privaatsus on rakendatav vaid teatud piirides. Laia privaatsuse mõiste toetajate arvates hõlmab privaatsuse kontseptsioon kolme põhilist valdkonda: informatsioonilist privaatsust, füüsilist või ruumilist privaatsust ja otsustusprivaatsust. Minu eesmärgiks oli välja selgitada, mida ühes või teistes valdkonnas tähendab privaatsuse rikkumine ja mis konstitueerib rikkumised. Ma väidan, et privaatsuse rikkumise määratlemise aluseks on eelkõige isiku nõusoleku puudumine tegevuse suhtes, mis võimaldab juurdepääsu tema andmetele ja füüsilisele ruumile ning nende kasutust viisil, milleks ei ole nõusolekut antud. Laia privaatsuse mõiste pooldajate väitel käsitletakse otsustusprivaatsuse rikkumisena soovimatut sekkumist isiku otsustustesse ja tegudesse. Selleks, et otsustusprivaatsuse määratlus ei oleks samastatav otsustusvabadusega, peab nende arvates privaatsuse mõiste põhinema positiivse vabaduse määratlusel. Positiivset vabadust mõistetakse isiku õigusena ise otsustada või ennast

määratleda. Sellest määratlusest tulenevalt võiks otsustusprivaatsusena käsitleda nõ sotsiaalset ruumi või isiku õigust kaitsta oma otsuseid ja tegusid teistepoolse kriitika ning sekkumise eest.

Minu arvates saab laia privaatsuse mõiste käsitlust võrrelda autonoomia kontseptsiooniga kahel tasandil: 1) kui võrd on eristatavad otsustusprivaatsuse ja autonoomia kontseptsioonid; 2) kas privaatsuse rikkumine toob alati kaasa autonoomia rikkumise. Teises peatükis analüüsin neid kahte võimalikku seost. Autonoomia puhul võtan aluseks kontseptsiooni, mille kohaselt saab isikut kirjeldada ennastmääravana juhul, kui tema soovid ja teod on autentselt tema omad ja isik saab põhimõtteliselt identifitseerida end oma motiividega ning isik on vaba välisest manipulatsioonist ja sekkumisest. Ma väidan, et määratledes otsustusprivaatsust positiivse nõudena isiku ise-otsustamise tunnustamiseks teiste poolt, kaitstakse isiku õigust enesemääratlemiseks või õigust autonoomiale. Seega on autonoomia ja otsustusprivaatsus sisuliselt kattuvad. Ainukene vahe on selles, et otsustusprivaatsusesse sekkumine saab toimuda vaid väliselt ning autonoomiasse sekkumisel võivad etendada rolli ka sisemised takistused.

Otsustusprivaatsus või autonoomia võib teatud viisil kattuda informatsioonilise või füüsilise privaatsusega. Mitmed teoreetikud õigustavad privaatsust autonoomia kui väärtuse kaitsega ja väidavad, et kui on rikutud privaatsust, siis on rikutud ka autonoomiat. Tavapäraselt toetutakse argumendile, et privaatsusega kontrollitakse oma identiteeti, minapilti või õigusi, mis võimaldavad teatud valdkonnas otsustusi. Analüüsin seda väidet kahe problemaatilise juhtumi kaudu: privaatsusest loobumise ja varjatud jälgimise näitel. Need, kelle arvates privaatsus kaitseb autonoomiat kui väärtust, peaksid tunnistama, et privaatsusest loobumisega loobuvad nad ka oma autonoomiast. Kui me tunnustame positiivsel vabadusel põhinevat privaatsuse mõistet, mille normatiivseks tingimuseks on isiku otsustus endale juurdepääsu piiramiseks, siis vabatahtliku otsuse vastuvõtmisel jääb isik ju autonoomseks. Küll võib see otsus sündida hoopis mingi muu väärtuse tõttu kui autonoomia kaitseks. Teise problemaatilise juhtumi, isiku varjatud pealtkuulamise ja jälgimise puhul väidetakse tavaliselt, et see rikub jälgitava isiku privaatsust, kuid mitte tema autonoomiat. Ma väidan, et sellisel juhtumil rikutakse ka isiku õigust enesemääratlemisele, kuna jälitamist või pealtkuulamist teostav isik on võimeline mõjutama jälgitava või pealtkuulatava isiku uskumust, et ta ei ole jälgimise all ja seetõttu käitub see isik väärade tingimuste kohaselt.

Need näited kinnitavad minu arvates, et privaatsuse määratlemise normatiivseks aluseks on isiku autonoomne otsus. Seega võib järeldada, et privaatsus on teatavat laadi autonoomia praktika. Privaatsuse kaitsmisega austatakse isiku autonoomiat. Kuid privaatsus erineb autonoomiast. Võrreldes autonoomiaga puudutab privaatsus ise-otsustamise õigust teatavates piirides või piiratud sfääris, mis inimest ümbritseb. Privaatsuse funktsiooniks on välistada teistepoolne sekkumine sellesse sfääri. Privaatsus on minu arvates isiku õigus otsustada, kes ja mis ulatuses saavad juurdepääsu tema kohta käivatele andmetele ja füüsilisele ruumile või asjadele ning kas ja mis ulatuses on neil õigus neid kasutada.

Kasutatud kirjandus

Raamatud

- Beauchamp, Tom L., Childress James F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press.
- Edmunson, William A. (2004). *An Introduction to Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DeCew, Judith Wagner (1997). *In Pursuit of Privacy. Law, Ethics and the Rise of Technology*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Dworkin, Gerald (1988). *The Theory and Practice of Autonomy*. Cambridge Studies in Philosophy. Cambridge University Press.
- Inness, Julie C. (1992). *Privacy, Intimacy and Isolation*. New York: Oxford University Press.
- Laurie, Graeme (2002). *Genetic Privacy: A Challenge to Medico-Legal Norms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rössler, Beate (2005). *The value of Privacy*. Polity Press.
- Thomson, Judith J. (1990). *The Realm of Rights*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Westin, Alan F. (1967). *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum.

Artiklid

[ajakirjas]

- Allen, Anita A. (2000). "Gender and Privacy in Cyberspace". - *Stanford Law Review*, **52**: 5, 1175-1200.
- Christman, John (1988). "Construction the Inner Citadel: Recent Work on the Concept of Autonomy". - *Ethics*, **99** (October), 109-124.
- Christman, John (1991). "Liberalism and Individual Positive Freedom". - *Ethics*, **101** (January), 343-359.
- Etzioni, Amitai (1999). "A Contemporary Conception of Privacy". - *Telecommunication and Space Journal*, 6, 81-114.
- Etzioni, Amitai (2000). "A Communitarian Perspective on Privacy". - *Conneticut Law*

- Review*, **32**: 3 (Spring), 897-905.
- Etzioni, Amitai (2007). "Security First: Ours, Theirs and the Global Order's". *The National Interest*, March-Apr, 11-15.
- Feinberg, Joel (1983). "Autonomy, Sovereignty, and Privacy: Moral Ideals in the Constitution?". - *The Notre Dame Law Review*, **58** (February), 445-492.
- Floridi, Luciano (2005). "The ontological interpretation of informational privacy". - *Ethics and Information Technology*, **7**, 185-200.
- Floridi, Luciano (2006). "Four challenges for a theory of informational privacy". - *Ethics and Information Technology*, **8**, 109-119.
- Gavison, Ruth (1980). "Privacy and the Limits Of Law". - *The Yale Law Journal*, **89**: 3 (January), 421-471.
- Häyry, Matti. Takala, Tuija (2001). "Genetic Information, Rights, and Autonomy". - *Theoretical Medicine* **22**, 403-414.
- Kitiyadisai, Krisana (2005). "Privacy rights and protection: foreign values in modern Thai context". - *Ethics and Information Technology* **7**, 17-26.
- Kupfer, Joseph (1987). "Privacy, Autonomy, and Self-concept". - *American Philosophical Quarterly*, **24**: 1 (January), 81-89.
- Matheson, David (2008). "A Distributive Reductionism About the Right to Privacy". - *The Monist*, **91**: 1, 108-129.
- Moor, James H. (1990). "The Ethics of Privacy Protection". - *Library Trends*, **39**: 1,2 (Summer, Fall), 69-82.
- Moore, Adam (2008). "Defining Privacy". - *Journal of Social Philosophy*, **39** (Fall), 411-428.
- Parent, William A. (1983). "A New Definition of Privacy for the Law". - *Law and Philosophy*, **2**: 3, 305-338.
- Persson, Anders J., Hansson, Sven O. (2003). Privacy at Work - Ethical Criteria. *Journal of Business Ethics*, **42**, 59-70.
- Rachels, James (1975). "Why Privacy is Important?". - *Philosophy and Public Affairs*, **4**, 323-333.
- Scanlon, Thomas (1975). "Thomson on Privacy". - *Philosophy and Public Affairs*, **4**, 315-322.
- Solove, David J. (2002). "Conceptualizing Privacy". - *California Law Review*, **90**, 1987-1153.
- Solove, David J. (2007). "'I've Got Nothing to Hide' and Other Misunderstandings of

- Privacy”. – *San Diego Law Review*, **44**, 745-772.
- Taylor, Charles (2005). “Mis on negatiivsel vabadusel viga?”. - *Akadeemia* nr **10**, 2106-2137.
- Taylor, James (2002). “Privacy and Autonomy: A Reappraisal”. – *The Southern Journal of Philosophy*, **XL**, 587-604.
- Thomson, Judith J. (1975). “The Right to Privacy”. - *Philosophy and Public Affairs*, **4**, 295-314.
- Westin, Alan F. (2003). “Social and Political Dimensions of Privacy”. - *Journal of Social Issues*. **59**: 2, 431-453.
- Yao-Huai, Lü (2005). “Privacy and data privacy issues in contemporary China”. - *Ethics and Information Technology* **7**, 7-15.

[kogumikus]

- Allen, Anita A. (1997). “Genetic Privacy: Emerging Concepts and Values”. - *Genetic Secrets: Protecting Privacy and Confidentiality in the Genetic Era*. Ed. Mark A. Rothstein. New Haven and London: Yale University Press. 1997, 31-59.
- Allen, Anita A. (2003). “Privacy”. - *The Oxford Handbook of Practical Ethics*. Ed. Hugh Lafolette. Oxford University Press. 2003: 485-513.
- Benn, Stanley I. (1971). “Privacy, Freedom, and Respect for Persons”. – *Privacy: Nomos XIII*. Eds. J. Roland Pennock, John W. Chapman. New York: Atherton Press. 1971: 1-26.
- Bloustein, Edward J. (1984). “Privacy As an of Human Dignity: an Answer to Dean Prosser”. - *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Ed. Ferdinand David Schoeman. Cambridge: Cambridge University Press. 1984: 156-202.
- Fried, Charles (1984). “Privacy”. - *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Ed. Ferdinand David Schoeman. Cambridge: Cambridge University Press. 1984: 203-222.
- Hoven, Jeroen van den (2008). “Information Technology, Privacy, and the Protection of Personal Data”. - *Information Technology and Moral Philosophy*. Ed. Jeroen van den Hoven, John Weckert. New York: Cambridge University Press. 2008: 301-321.
- Moor, James H. (2001). “Towards a Theory of Privacy for the Information Age”. - *Readings in Cyberethics*. Eds. Richard A. Spinello, Herman T. Tavani. Sudbury, Massachusetts: Jones and Bertlett Publishers. 2001: 349-359.
- Prosser, William L. (1984). “Privacy”. - *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*.

- Ed. Ferdinand David Schoeman. Cambridge: Cambridge University Press. 1984: 104-156.
- Raab, Charles D. (2005). "The Future of Privacy Protection". - *Trust and Crime in Information Societies*. Eds. Robin Mansell, Brian S. Collins. Edward Elgar Publishers. 2005: 282-317.
- Reiman, Jeffrey (1984). "Privacy, Intimacy, and Personhood". - *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Ed. Ferdinand David Schoeman. Cambridge: Cambridge University Press. 1984: 300-316.
- Rosenberg, Alexander (2000). "Privacy as a Matter of Taste and Right". - *The Right to Privacy*. Eds. Ellen F. Paul, Fred D. Miller, Jr., Jeffrey Paul. Cambridge University Press. 2000: 68-90.
- Schoeman, Ferdinand D. (1984). "Privacy: Philosophical Dimensions of the Literature". - *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Ed. Ferdinand David Schoeman. Cambridge: Cambridge University Press. 1984: 1-34.
- Taylor, James L. (2005). "Introduction". - *Personal Autonomy: new essays on personal autonomy and its role in contemporary moral philosophy*. Ed. James S. Taylor. Cambridge: Cambridge University Press. 2005: 1-29.
- Warren, Samuel. Brandeis, Louis D. (1984). "The Right to Privacy". - *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Ed. Ferdinand David Schoeman. Cambridge: Cambridge University Press. 1984: 75-103.
- Weinreb, Lloyd, L. (2000). "The Right to Privacy". - *The Right to Privacy*. Eds. Ellen F. Paul, Fred D. Miller, Jr., Jeffrey Paul. Cambridge University Press. 2000: 25-44.
- Weiss, Avrum G. (1999). "Self disclosure and psychological privacy". *Invitations to Dialogue: the legacy of Sidney M. Jourard*. Ed. A. Richards, T. Schumrum. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishers. 1999: 201-217.

[Internetis]

- European Court of Human Rights (2007). "The Concepts of "Private and Family Life. Key case-law issues". - <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Case-law+information/Key+case-law+issues>. Otsing 23.08.2009.
- Barth Adam, Datta Anupam, Mitchell John C., and Nissenbaum Helen (2006). "Privacy and Contextual Integrity: Framework and Applications". - *Proceedings of the IEEE*

Symposium on Security and Privacy. -

<http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/ci.pdf>. Otsing 12.01.2010.

Nissenbaum, Helen (1998). "Protecting Privacy in Information Age: The Problems of Privacy in Public". - <http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/privacy.pdf>. Otsing 12.01.2010.

Tavani, Herman T. (2000). "Privacy and the Internet". -

http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/st_org/iptf/commentary/content/2000041901.html.

Otsing 12.01.2010.

Entsüklopeediad

Value Theory. - *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/value-theory>. Otsing 14.09.2009.

Communitarianism. – *Stanford Encyclopedia of Philosophy*,

<http://plato.stanford.edu/entries/communitarianism>. Otsing 14.09.2009.

Dissertatsioonid

Nõmper, Ants (2005). *Open Consent – A New Form of Informed Consent for Population Genetic Databases*. Väitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Õigusaktid

Eesti Vabariigi põhiseadus. - *RT 1992, 26, 349*.

Euroopa Nõukogu Inimõiguste- ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - *RTII, 1.04.1996, 11/12, 34*.

European Parliament (1995). Directive 95/46/EC on The protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. *Official Journal L 281, 1995: 31-50*.

Kohtukaasused

P.G. and J.H. v. The United Kingdom. ECHR, 25.09.2001.

Pretty v. United Kingdom. ECHR, 27.07.2002.

Griswold v. Connecticut. 381 U.S. 479, 7.06.1965.

Eisenstadt v. Baird. 405 U.S. 438, 22.03.1972.

Roe v. Wade. 410 U.S. 113, 22.01.1973.

Resümee

Pealkiri: Privaatsuse filosoofilise kontseptsiooni piiritlemine

Privaatsuse kontseptsioone on sageli kritiseeritud, kuna neil puudub selge arusaam, mis on privaatsuse mõiste sisuks ja ulatuseks. Enamjaolt käsitlevad need kontseptsioonid seda, kuidas isik kontrollib enda kohta käivat informatsiooni või millisel määral on teistel isikutel juurdepääs tema kohta käivale informatsioonile. Arvatakse, et privaatsuse kontseptsioon sisaldab loomulikult ka füüsilise või ruumilise juurdepääsu piirangut isiku suhtes ja tema isiklike ruumide või asjade puutumatus. Laia privaatsuse mõiste pooldajad usuvad, et privaatsuse mõiste hõlmab erinevaid privaatsuse huvisid või aspekte, sealhulgas isiku õigust nõuda, et “miski on tema eraasi”. See privaatsuse sfäär, nn otsustusprivaatsus, sisaldab ruumi, milles on isikul õigus teha oma otsuseid ja tegutseda nii nagu ta õigeks peab. Selles töös analüüsin ma laia privaatsuse mõiste pooldajate käsitlust läbi eristatud privaatsuse valdkondade ning sõnastan, mida rikkumine nendes valdkondades hõlmab ja mille alusel saab rikkumisi määratleda. Ma väidan, et otsustusprivaatsus ei ole eristatav autonoomia kontseptsioonist. Samuti analüüsin ma privaatsuse kontseptsiooni seost autonoomia kontseptsiooniga ning väidan, et vastupidiselt mõningate teoreetikute väitele ei kaitse privaatsus autonoomiat kui väärtust, vaid normatiivne privaatsuse kontseptsioon eeldab autonoomset isikut.

Summary

Title: **Defining the scope of the philosophical concept of privacy**

Concepts of privacy are often criticized since they lack a clear definition of the content and scope of privacy. Mostly, these concepts imply that privacy concerns the degree to which others may have access to information about some person or person's control over information about oneself. The concept is by nature also assumed to include the physical or spatial to or control over the person, her rooms or things. Proponents of the broad concept of privacy claim that the definition covers all diverse interests or aspects of privacy, including the claim that "something is only her own business". In this sense, this private sphere, so-called decisional privacy, is a zone in which the individual should be allowed to make her own decisions and act at her own discretion. In this thesis, I analyze the broad conception of privacy across distinct privacy spheres that have been described and define the privacy infringements and its constitutive elements in each such sphere. I argue that decisional privacy can not be distinguished from the concept of autonomy. By analyzing the relation between the concepts of autonomy and privacy, I also argue that contrary to some scholars who claim that privacy is protecting the autonomy as a value, the normative conception of privacy presupposes autonomous person.